

Demográfia

46/2017

Bulgária népesedésének jövője

Bulgaria

Stephan Sievert – Nina Neubecker – Ruth Müller – Alisa Kaps – Susanne Dähner – Franziska Woellert – Sabine Sütterlin – Reiner Klingholz: *Europe's Demographic Future. Where the Regions Are Heading after a Decade of Crises*. Berlin, 2017, Berlin Institute for Population and Development, 116–118. p.

URL: https://www.berlin-institut.org/fileadmin/user_upload/Europas_demografische_Zukunft_2017/Europa_engl_online.pdf

Amikor Bulgária 2007-ben csatlakozott az Európai Unióhoz, itt volt a legalacsonyabb az életszínvonal a 27 EU-tagállam közül. Fejenként átlagosan alig évi 4300 euró állt a bolgárok rendelkezésére, az EU-s átlag alig hatoda. Ennek ellenére optimizmusra adott okot, hogy az ezredforduló óta a GDP mintegy 50%-kal, a formális gazdaságban dolgozók száma pedig közel félmillióval nőtt. 2001-ben a munkanélküliség közel 20%-ról körülbelül 7%-ra csökkent.

A kilencvenes évek politikai átalakulása által ígért jólét látszólag megvalósult, és a sikert az EU-hoz való csatlakozás is igazolta. A gazdasági világválság kitörésével azonban Bulgária is jelentős visszaesést szenvedett, 2008-tól 2009-ig a GDP közel 4%-kal csökkent. Több ezer munkahely megszűnt, mindenekelőtt olyan ágazatokban, amelyek korábban sikeresek voltak, mint például az építőipar, a kereskedelem, a textilipar és a turizmus. Ma Bulgáriában a foglalkoztatottak száma 330 ezerrel kevesebb, mint 2008-ban, és a lakosság mintegy 40%-át fenyegeti szegénység és társadalmi kirekesztődés, így Bulgária továbbra is az EU legszegényebb országa.

Az ország demográfiai fejlődése nehezebbé és sürgetőbbé teszi az EU többi részével szembeni gazdasági hátrány ledolgozását. Bulgária jelenleg szokatlanul gyors demográfiai átalakuláson megy át. Mint az EU-ban szinte mindenütt, a nők kevés gyermeket vállalnak; az egészségügyi rendszer pedig olyan lepusztult, hogy Bulgária rendelkezik a második legalacsonyabb várható élettartammal Európában, csak Litvániában rosszabb ez a mutató. A bolgárok átlagosan 74,7 évig élnek. EU-tagságának első tíz éve alatt Bulgária a halálozási többlet miatt elvesz-

TARTALOMJEGYZÉK

Demográfia	1
Társadalom	14
Gazdaság	27
Általános kérdések	43

tette népességének 4,4%-át, többet, mint bármely más EU-s ország. Emellett több ezer ember emigrál, minden évben jobb életet remélve külföldön, és mivel közöttük sok a fiatal, a népesség csökkenése és a társadalom elöregedése is gyorsul. A jelenlegi 43,6 éves medián életkorral Bulgária már az ötödik legöregebb nemzet az EU-ban. Mindezek eredményeképpen úgy becslik, hogy 2050-ben mindössze 5,6 millió ember fog élni az országban – több mint másfél millióval kevesebb, mint ma. Ebben az esetben mindössze 1,5 aktív kereső jut majd minden 64 év feletti lakosra, míg a jelenlegi arány három az egyhez. Következésképpen az öregedés Bulgáriában hangsúlyosabb lesz, mint Németországban, ahol jelenleg a legmagasabb a medián életkor az EU-ban. Igen fontos tehát, hogy az ország gyorsan ledolgozza a többi európai országgal szembeni gazdasági hátrányt. A legfontosabb tényező a munkatermelékenység, amelynek becslések szerint évente 4%-kal kellene növekednie 2040-ig ahhoz, hogy Bulgária elérje az EU-s GDP átlagát. Ez a mutató azonban 2010 és 2015 között évente mindössze 2,5%-kal nőtt.

A termelékenység növekedésének érdekében a bolgár gazdaságot modernizálni kell. A strukturális átalakulás beindításához Bulgáriának külföldi befektetőkre volna szüksége, de a rossz infrastruktúra, a cégalapítással járó bürokrácia és a széles körben elterjedt korrupció miatt az ország nem vonzó befektetési célpont a nemzetközi befektetők számára.

A termelékenység növelése érdekében Bulgáriának lépéseket kell tennie, hogy a lakosság jobban megfeleljen a munkaerőpiac igényeinek. Az összetett termékek tervezését és gyártását célzó vállalatoknak szakképzett munkaerőre, vezetőkre, mérnökökre és számítógépes szakemberekre van szükségük. Bulgáriában kevés az ilyen munkavállaló, mivel az ország oktatási rendszere alig képes ellátni az iskolásokat az alapvető készségekkel és ismeretekkel. A hiányosságok egyik oka a bolgár iskolarendszer sajátos szerkezete, ugyanis a tanulók

mintegy egyötödének az általános oktatás hat vagy hét év után véget ér, azaz jóval azelőtt, hogy elérték volna a 16 évet, a tanköteles korhatárt. Ekkor válhatnak szakiskolára, noha ezek tantervei ritkán felelnek meg a munkaerőpiac igényeinek. A mai napig gyakorlatilag nincs együttműködés a munkaadók, a döntéshozók és az oktatási intézmények között olyan oktatási programok kidolgozására, amelyek megfelelő módon felkészítenék az iskolából kimaradókat a munkahelyen elvégzendő feladatokra. Ráadásul nincs elég gyakorlati orientáció, és nincsenek a képzési tartalmakra vonatkozó, világosan meghatározott normák.

Az elmúlt évek számos kezdeményezése és reformprogramja ellenére a helyzet alig változott. A felsőoktatás is igen kevéssel járult hozzá az ország gazdaságának modernizálásához. A felsőoktatás fejlesztésére irányuló nemzeti stratégia célja, hogy több diákot ösztönözzön a műszaki tudományok, a biotechnológia és a számítástechnika választására, és elősegítse e területek fejlesztését. Mivel elkerülhetetlenül több évbe telik, amíg az ilyen erőfeszítések pozitív eredményeket hoznak, a jelenlegi munkaerő készségeit kell továbbképzéssel fejleszteni.

A demográfiai átalakulás következményeinek legyőzésére további potenciális erőforrást azok jelentenek, akik jelenleg nem dolgoznak, és nem is keresnek munkát. Mivel sok nő nem dolgozik, a 25–64 éves népesség közel negyede tartozik az úgynevezett titkos tartalékhoz. Amint ez a világban sok helyen előfordul, ennek egyik fő okát a családi kötelezettségek jelentik. Bulgáriában azonban további ok is van: itt biztosítják a világ leghosszabb törvényes szülési szabadságát, 410 napot. Ebben az időszakban a nők eredeti bérük 90%-át kapják, majd ezt követően az anyák vagy az apák 320 napig fizetett szülői szabadságot vehetnek igénybe. Emiatt a fiatal nők évekre kimaradnak a munkaerőpiacról. Ugyanakkor azok, akik jelenleg a nagyszülők generációjához tartoznak, nyugdíjkorhatár előtt gyakran kilépnek a munkából, hogy segítsenek az unokák felnevelésében vagy az idős családtagok gondozásában.

A szegénység nagy gond Bulgáriában, ugyanakkor nem érinti egyenlően a népesség minden csoportját. Különösen veszélyeztetettek a lakosság 5–10%-át kitevő romák. 2011-ben háromnegyedük olyan lakásban lakott, amely különféle alapfelszereltségeket – WC, konyha, zuhanyzó, elektromos áram – nélkülözött. Csupán felük rendelkezik egészségbiztosítással, és átlagos várható élettartamuk az összlakosságénál tíz évvel kevesebb. Mivel sokszor alig részesülnek oktatásban, a romák gyakran munkanélküliek, vagy legjobb esetben alacsony képzettséget igénylő állásokban dolgoznak. Csak 10%-uk fejezte be a középiskolát, és csak 1%-uk rendelkezik fel-

sőfokú diplomával. A 16–24 éves korosztály majdnem kétharmada nem tanul és nem is dolgozik.

Számos államilag szponzorált és civil társadalmi kezdeményezésnek célja a romák helyzetének javítása. Az oktatás igen fontos szerepet játszik. Olyan informális projektek mellett, mint a nyári iskolák és a szülőknek szóló tanácsadói programok, az oktatási rendszer reformjai is arra irányulnak, hogy a lehető legrövidebb időn belül segítsék a gyerekek iskolában tartását. E célból a kormány bevezette a kétéves kötelező iskola-előkészítő oktatást, valamint az egész napos iskolákat. A rászoruló családok pedig csak akkor részesülnek bizonyos szociális ellátásokban, ha gyermekeik rendszeresen járnak iskolába. A korábbinál jóval nagyobb mértékben vesz részt a magánszektor a képzési, szakmai és mentori programok szervezésében, hogy a romákat felkészítse a munkaerőpiacra, ugyanis ők képezik az új munkavállalók 19%-át. A kisebbség társadalmi integrációja tehát döntő fontosságú lesz az ország jövője szempontjából.

Tárgyszavak: gazdaság, szegénység, népesedés, oktatás, munkaerőpiac, kisebbség, romák, Bulgária

BÁNDI MELISSA

47/2017

A kétgyermekes családideál

Sabine Diabaté: Das Ideal der zwei Kinder.

Demografische Forschung, 2017. 1. sz. 1–2. p.

URL: <http://www.demografische-forschung.org/archiv/defo1701.pdf>

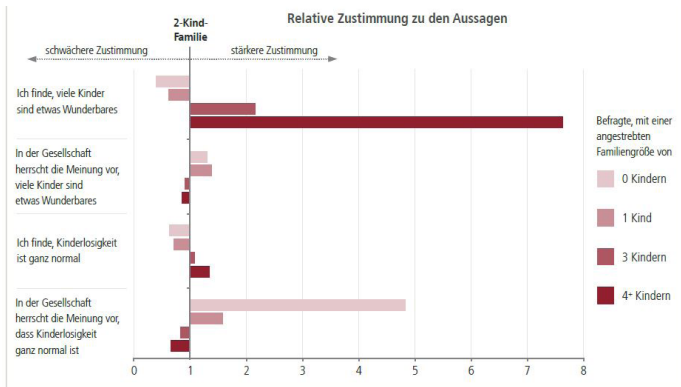
A wiesbadeni Szövetségi Népeségkutató Intézet (Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung) Németországban végzett véleményfelmérése a 20–39 éves korcsoportban mintegy ötezer embert kérdezett a családtervezésről. Az ország demográfiai adatsorai szerint az 1943 és 1977 között született anyák felének volt két gyermeke.

A cikkben ismertetett 2012. évi felmérés (Familienleitbildsurvey 2012) válaszai is ehhez közeli családnagyságot tartanak ideálisnak. Úgy tűnik, hogy továbbra is a négytagú, kétgyermekes család felel meg leginkább a társadalom kulturális és vallási normáinak. A válaszok 49,6%-a szerint kettő a tényleges, illetve a tervezett gyermekek száma. Egy gyermek vállalására a válaszok 9,5%-a, háromra 25,1%-a, négyre vagy többre 5,4%-a vonatkozott. A köznévelkedés nem kedvező a gyermektelen családokról, mégis 10,2% volt a gyermeket nem tervezők számaránya a 20–39 évesek válaszaiban.

Ismert érv a kétgyermekes család mellett, hogy az utódok együtt nőhetnek fel, kölcsönösen segíthetik egymást, kellő figyelmet kaphatnak a szüleiktől, például

időráfordításban. Sokan ezt vélik ideálisnak pénzügyi és más anyagi szempontok szerint is.

A személyes családtervek mellett felmérték az „ideális gyermekszámra” vonatkozó véleményeket is. (1. ábra)

1. ábra: Vélemények a gyermekek ideális számáról Németországban (esélyhányados)

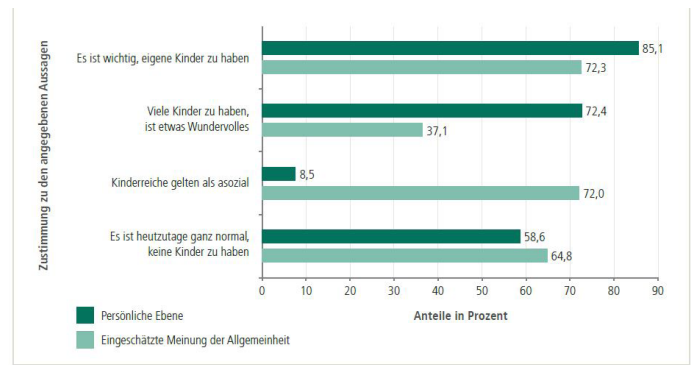
Az ábra diagramjai esélyhányadosokkal (odds ratio – OR) méri, hogy a két gyermeket vállalókéhoz mérten (= 1) hányszor akkora a többi csoport véleményének gyakorisága. Ahol egynél kisebb az esélyhányados, ott az egyetértők számaránya nem éri el a referenciacsoportét. Az ábra a nulla, az egy, a három és a négy gyermeket vállalók egymástól eltérő gyakoriságú véleményét hasonlítja össze a következő állításokról:

- „Úgy vélem, hogy csodálatos, ha sok a gyermek”
- „Elterjedt nézet a társadalomban, hogy csodálatos a sok gyermek”
- „Úgy vélem, hogy a gyermektelenség normális, elfogadható”
- „Uralkodó nézet a társadalomban, hogy a gyermektelenség egészen normális”

A vélemények 60%-a szerint Németországban az ideális családnagyság a kétgyermekes, és további 30% szerint inkább a háromgyermekes az. A válaszok csaknem háromnegyede utal arra, hogy a köznévelkedés szerint a több gyermeket vállalók jobban megfelelnek a társadalom igényeinek, mint a gyermektelen családok.

Az egyéni családtervek viszont ettől eltérő megítélésűek, például a vállalt gyermekek számát illetően. Elemezték az egyéni véleményt, illetve a köznévelkedést a két gyermeket vállalók nélküli almintában a családnagyságra vonatkozó következő állításokról. (2. ábra)

- „Fontos, hogy legyen saját gyermek”
- „Csodálatos, ha sok a gyermek”
- „Társadalmilag nem kívánatos, hogy sok gyermek legyen”
- „Napjainkban egészen normális, ha nincs gyermek”

2. ábra: A gyermekszámról kialakult egyéni és köznévelkedés számaránya, százalék (alminta* = 100)

*A teljes mintasokaságból olyanok véleménye, akik válasza nem két gyermek vállalására vonatkozik. A felső diagramok a személyes életre, az alsók a köznévelkedésre vonatkozó gyakoriságok

Igazolható, hogy általában a köznévelkedés alakítja az egyéni családterveket, sok esetben ezért is kisebb a vállalt gyermekek száma, és előnyben részesítik a kereső foglalkozás mellett is tervezhető családnagyságot.

Az egyetlen gyereket vállalók (tervezők) válasza hasonlít a gyermektelenekére. Szerintük nem „csodálatos” a sokgyermekes család élete, és normális az olyan döntés, hogy egyáltalán nem vállalnak gyermeket. Az ilyen vélemény háttere, hogy a munkavállalás egy gyermekkel (vagy gyermek nélkül) könnyebb, az anya így inkább független, mint a sok gyermeket vállaló családban.

A többgyermekesek nagyobb gyakorisággal választották, hogy a köznévelkedés türelmesebb a gyermektelenséget illetően, mint a nagycsaládok esetén. Az egyéni vélemény viszont arra utal itt, hogy a gyermeket nem vállalók önzőbbek, mint a nagycsaládok.

A teljes minta rétegzésének kritériumai a vállalt gyermekszám mellett a válaszoló neme, életkora, családi állapota, képzettségi szintje, testvéreinek száma, a háztartás jövedelmi kategóriája, a lakhely szövetségi tartománya és településének (városias, vidékies) jellege. A tanulmány kifejti ezeknek a tényezőknek az összefüggését a vállalt gyermekek (tervezett) számával.

A felmérés eredményei szerint az ideális családnagyságról kialakult egyéni vélemény Németország kulturális, vallási és hagyományos normáihoz igazodik. Nagyon közeli a „csodálatos” gyermekszám köznévelkedéséhez a válaszok gyakorisága. Az egyéni vélemények ahhoz is igazodnak, hogy a válaszolók milyen nagyságú családban nevelkedtek, milyen társadalmi nézeteket fogadnak el irányadónak saját gyermekvállalásukban.

Megállapítható, hogy a köznévelkedés több pontban eltér a felmért egyéni szándékoktól, értékrendektől. A különbségek összefüggnek a családok életvitelét befolyásoló tényezőkkel. A válaszok jelzik továbbá az előforduló megbélyegzést is, például a szegény, sokgyerme-

kes családok társadalmi kirekesztésének gyakorlatában. Utalnak arra is, hogy a gyermekteleneket elítélő nézet is jelen van, eszerint önzők, az életük nem teljes értékű.

TÁRGYSZAVAK: ideális gyermekszám, családnagyság, véleményfelmérés, Németország

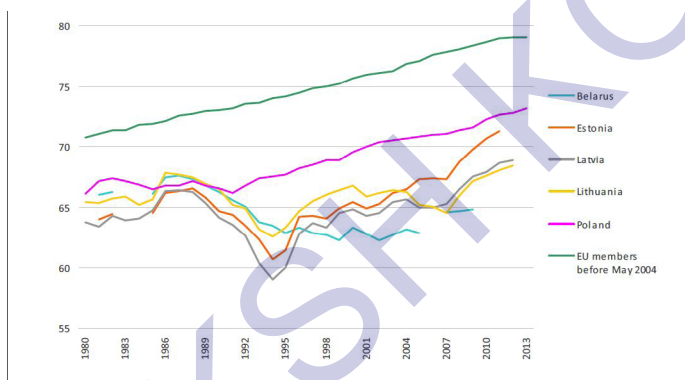
NÁDUDVARI ZOLTÁN

48/2017

Az alkoholfogyasztással összefüggő egészségkárosodás különbségei Nyugat- és Kelet-Európában

Jacek Moskalewicz – Yury Razvodovsky – Łukasz Wiczorek: East–West Disparities in Alcohol-Related Harm *Alcoholism and Drug Addiction*, 2016. 4. sz. 209–222. p. DOI: [10.1016/j.alkona.2016.11.003](https://doi.org/10.1016/j.alkona.2016.11.003)

Általánosságban megfigyelhető és jól dokumentálható jelenség, hogy a hetvenes évek óta az Európai Unió 2004 előtti tizenöt tagállamában (EU-15) lényegesen gyorsabban nőtt a születéskor várható élettartam, mint Európa más térségeiben. Különösen szembetűnő a különbség, ha a volt szocialista országokkal hasonlítjuk össze az EU15 adatait. A balti országok és Lengyelország ma megfigyelhető 5–10 éves lemaradása az egy újszülöttre váró átlagos életevek tekintetében mindössze 2-3 év volt a hetvenes években a régebbi EU-tagállamokkal összevetve.

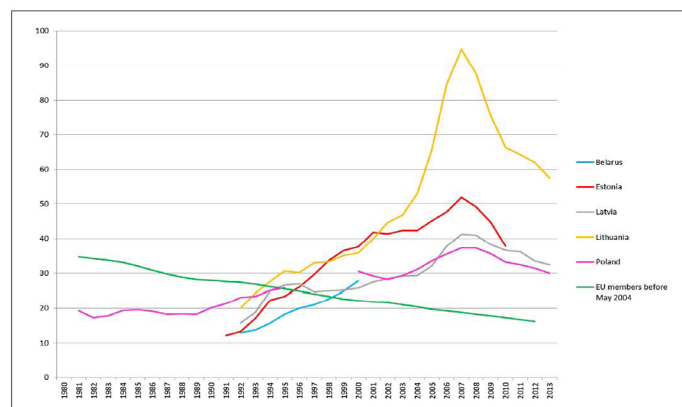
1. ábra: A férfiak születéskor várható átlagos élettartama (évek)
Forrás: A WHO Európai Regionális Hivatalának *Health for All* adatbázisa

A két lengyel és egy belorusz szerzőből álló kutatócsoport célja, hogy bemutassa az alkoholfogyasztás terén megfigyelhető különbségeket a volt szocialista országok és Nyugat-Európa között, és ezzel összefüggésben rámutasson a kelet-közép-európai lakosság egészségi állapotában mutatkozó jelentős lemaradásra. A diagramokkal gazdagon illusztrált cikkben külön foglalkoznak a férfiak és a nők életkilátásaival, tekintve, hogy az európai férfiak a nők által elfogyasztott alkoholmennyiség többszörösével terhelik szervezetüket.

A volt keleti blokk országaiban lejátszódó politikai és gazdasági átmenet országonként eltérő jellegzetességeiről, illetve – ettől nem függetlenül – a népesség általános egészségi állapotában történt változásokról is képet kaphatunk a szerzők által vizsgált 1980 és 2013 közötti születéskor várható élettartamadatokot áttekintve. A rendszerváltoztatást minden téren gyorsan végrehajtó Lengyelországban a kilencvenes évek elején tapasztalt visszaesés után folyamatosan javultak az életkilátások, ezzel szemben Fehéroroszországban (Belarusz) az epidemiológiai válság tartósabbnak bizonyult.

Hasonló trend figyelhető meg az alkoholfogyasztással szintén összefüggő keringési rendszeri megbetegedéseket elemezve. Lengyelország ebben a betegcsoportban is közelebb áll a nyugati EU-tagokhoz, míg Fehéroroszországban a kétezres évek közepéig csak rosszabbodott a helyzet. A férfiak tekintetében ebben az esetben a gyengébbik nemnek, leginkább Fehéroroszországban és a balti országokban. Ez utóbbiak adatai különösen nagy ingadozásokat mutatnak, ami arra utal, hogy a férfiak egészségi állapotát jobban befolyásolta a politikai-gazdasági átmenet.

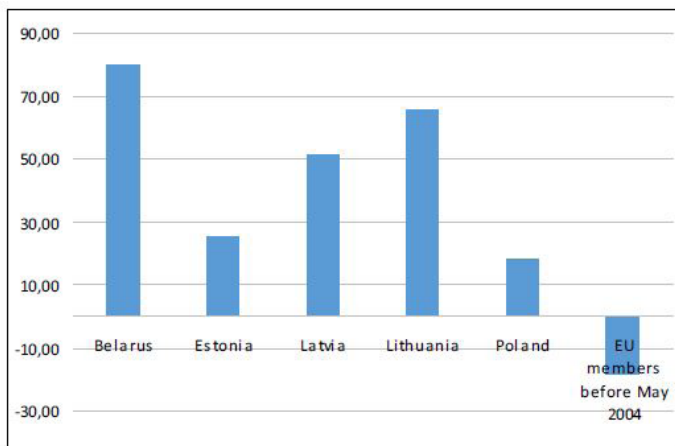
A megbetegedések között az alkoholfogyasztással való legnyilvánvalóbb összefüggés a májbetegségek (például a májzsugor) esetében mutatható ki. Érdekes, hogy a férfiak körében egészen a kilencvenes évek elejéig a nyugati EU-tagországokban elterjedtebbek voltak ezek a betegségek, de a tartós javulás és a keleti tagországokban bekövetkezett romlás hatására a sorrend felborult. Figyelemre méltó a litván férfiak körében megfigyelhető változás, nevezetesen a májbetegségek előfordulási gyakoriságának megnégyszereződése a kilencvenes évek elejétől a kétezres évek második feléig.

2. ábra: A 25–64 éves férfiak krónikus májbetegség és májzsugor okozta halálozása, standardizált halálozási arányszám 100 000 főre
Forrás: A WHO Európai Regionális Hivatalának részletes európai halálozási adatbázisa (European Detailed Mortality Database)

Mindezeket figyelembe véve már következtethetünk az alkoholfogyasztási szokások változására. Az EU-15 esetében 1990 és 2013 között 20%-kal csökkent, míg például

Fehéroroszországban 80, Litvániában 70, de még a térségben a legkisebb növekedést produkáló Lengyelországban is 20%-kal nőtt az elfogyasztott alkohol egységnyi mennyisége.

3. ábra: A 15 éves és idősebb népesség tiszta alkoholra átszámított, 2011-ben regisztrált fogyasztásának százalékos változása (1990 = 100%)

Forrás: A WHO Európai Regionális Hivatalának *Health for All* adatbázisa

A szerzők összegzésként megállapítják, hogy a kelet- és közép-európai országokban lejátszódó politikai-gazdasági átmenet okozta stressz következtében nőhetett az elfogyasztott alkohol mennyisége, ez pedig (több más tényezővel egyetemben) rossz hatással volt a lakosság egészségi állapotára, különösen a férfiakéra. Ismertetik továbbá, hogy ezekben az országokban alacsonyabb az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP), alacsonyabb az egészségügyi ellátás színvonala, ezekből is következik a rosszabb egészségi állapot, valamint a rövidebb születéskor várható élettartam.

TÁRGYSZAVAK: alkohol, egészségügy, születéskor várható élettartam, keringési betegségek, májbetegségek, Lengyelország, Fehéroroszország, Észtország, Lettország, Litvánia, Európai Unió

ROVÁCS BARNA

49/2017

A női munkatársak és felettesek hatása a családi szerepekkel kapcsolatos attitűdökre huszonhét európai országban

Meuleman Roza – Kraaykamp Gerbert – Verbakel Ellen: Do Female Colleagues and Supervisors Influence Family Role Attitudes? A Three-Level Test of Exposure Explanations among Employed Men and Women in 27 European Countries

Journal of Marriage and Family, 2017. 1. sz. 277–293. p.

DOI: [10.1111/jomf.12335](https://doi.org/10.1111/jomf.12335)

Az elmúlt évtizedek során a munkaerőpiac összetétele drámaian megváltozott, elsősorban a megnövekedett női munkaerő-piaci részvétel eredményeként. Azon kívül, hogy világszerte a nők adják jelenleg a munkavállalók több mint 40%-át, ők vezetnek minden harmadik vállalkozást is. Továbbá, bár a nők továbbra is alulreprezentáltak a vezetői pozíciókban, a legtöbb országban nőtt az arányuk az elmúlt húsz évben.¹ E tanulmány központi kérdése az, hogy milyen mértékben függ össze a mai nők munkaerő-piaci részvétele és az egalitárius családi szerepek támogatása, amely szintén nőtt az utóbbi időben.

Korábbi tanulmányok azt állítják, hogy a munkavállaló nőkkel való munkahelyi kapcsolat és kölcsönhatás pozitív összefüggésben áll az egalitárius családi szereppattitűdökkel, elsősorban a nők munkaerő-piaci teljesítményének (a háztartás vezetése mellett) és önállóságának köszönhetően. Ezen túlmenően állítják, hogy a dolgozó nők átlagosan nagyobb mértékben egyenlőségpártiak, mint nem dolgozó társaik, és ilyen értelemben a munkahelyi kapcsolat azt is jelenti, hogy a munkavállalók a hagyományos szerepektől eltérő nőkkel dolgoznak a munkahelyen.

A tanulmány azokat a kutatási kérdéseket válaszolja meg, hogy a foglalkoztatott férfiak és nők családi szerepekkel kapcsolatos attitűdjei milyen mértékben függnek össze:

- (a) a női munkatársak és felettesek százalékarányával a munkahelyen,
- (b) a női alkalmazottak és felettesek százalékarányával a foglalkozási ágazatban, valamint
- (c) a női alkalmazottak és vezetők százalékarányával országos szinten.

Vizsgálták továbbá azt, hogy milyen mértékben függ a munkahelyi női munkatársak százalékaránya és a férfiak/nők családi szerepvállalása közötti kontaktus a foglalkozási ágazatban dolgozó női munkavállalók százalékos arányától.

A női munkatársak, illetve felettesek/vezetők hatását a fenti három kontextusban vizsgálták, vagyis a munkahelyen, a foglalkozási ágazatban és országosan.

Ami a munkahelyi hatást illeti, a következő hipotéziseket fogalmazták meg:

H1a: Minél magasabb a női munkatársak aránya egy munkahelyen, annál inkább egyenlőségpárti az ott dolgozók családi szereppel kapcsolatos attitűdje.

H1b: Akiknek nő a felettesük, erősebben egyenlőségpárti családi szerepvállalási attitűddel rendelkeznek, mint azok, akiknek férfi a főnökük.

¹ *Women in Business and Management. Gaining Momentum.* Geneva, 2015, International Labour Organization.

Foglalkozási ágazatbeli kontextusban az alábbi feltételezéseket vizsgálták:

H2a: Minél magasabb a női munkatársak aránya az ágazatban, annál inkább egyenlőségpárti az ágazatban dolgozók családi szerepvállalási attitűdje.

H2b: Minél magasabb a női felettesek aránya az ágazatban, annál inkább egyenlőségpárti az ágazatban dolgozók családi szerepvállalási attitűdje.

Az országok szintjén az alábbi feltételezések születtek:

H3a: Minél magasabb a nők aránya egy ország munkaerőpiacán, annál inkább egyenlőségpárti a lakosság családi szereppel kapcsolatos attitűdje.

H3b: Minél magasabb egy országban a nők aránya a vezetői pozíciókban, annál inkább egyenlőségpárti a lakosság családi szerepvállalási attitűdje.

Egy további hipotézis, munkahelyi és foglalkozási ágazati hatás kölcsönhatása szempontjából:

H4: A női munkatársak aránya és az egyenlőségpárti családi szereppattitűd közötti pozitív kapcsolat gyengül az ágazatbeli nők százalékarányának növekedésével.

A hipotézisek teszteléséhez az európai szociális felmérésből (European Social Survey – ESS) származó adatokat használták. Ezt a több országra kiterjedő felmérést két évente végzik el, és elsősorban a különböző társadalmi kérdésekkel kapcsolatos attitűdökre, hiedelmekre és viselkedési mintákra koncentrálnak. Az elemzéshez az ESS 5. fordulójában (2010) részt vevő huszonegy ország munkára, családra és jólétre vonatkozó kérdőíveit vették alapul; külön-külön vizsgálták a munkaképes korú, foglalkoztatott férfiakat és nőket.

A befolyással kapcsolatos elképzelésekkel összhangban az eredmények azt mutatták, hogy a női munkatársak aránya a munkahelyen és a foglalkozási ágazatban pozitív kontaktusban állt az egalitárius családi szerepekkel. Ez azonban csak a dolgozó férfiak esetében igaz. Kontrollváltozóként a családi szocializációt (például hogy a válaszadók édesanyja dolgozott-e gyermekkoruk idején) és a hagyományos gondolkodásmód hatását (alacsony iskolai végzettség vagy vallási hovatartozás) vették figyelembe. Ennek értelmében az eredmények arra utalnak, hogy a férfiak esetében a tényleges munkahelyi és ágazatbeli tapasztalataik kapcsolatban állnak egalitárius családi szerepükkel.

Ez alátámasztotta azt a feltevést, hogy a munkahelyi és a foglalkozási ágazatbeli, női munkatársakkal való kontaktus eloszlata a nők képességeire és szerepére vonatkozó negatív elképzeléseket, és ezáltal a

férfiak egy, a hagyományostól eltérő kapcsolathálózattal találkoznak.

Ismételten csak a férfiak esetén a tanulmány azt is kimutatta, hogy a női kollégák aránya és az egalitárius családi szereppattitűd közötti pozitív összefüggés csökken az ágazatbeli nők arányának növekedésével. Ez arra utalhat, hogy a női munkatársakkal való kapcsolat kevésbé teszi nyilvánvalóvá a nők egyenlő képességeit olyan munkakörnyezetben, ahol sok nő dolgozik.

Érdekes módon azokban az ágazatokban, ahol a legnagyobb a női munkatársak százalékaránya, a női kollégákkal való munkahelyi kontaktus negatívan függ össze a férfiak egyenlőségpárti attitűdjével.

A szerzők nem találtak további, a női felettesek és az egyenlőségpárti családi szereppattitűdök közti összefüggést a női kollégákra vonatkozó általános véleményeken túl, ellentétben azzal a véleménnyel, hogy a vezetői pozíciókban levő nők bizonyítják a nők képességeit, továbbá progresszív, modern családi szerepeket közvetítenek.

Szokatlan módon, a magas női munkaerőpiaci részvétel egyáltalán nem állt kapcsolatban a dolgozó nők családi szereppattitűdjével. Fontos kiemelni, hogy a szerzők következtetése, a női munkaerővel való kapcsolat és az egalitárius családi szereppattitűdök közötti összefüggés, csak a férfiak esetén egyértelmű. A férfiak családi szereppattitűdjeinek az egyenjogúság felé való eltolódása a dolgozó nőkkel való munkahelyi kapcsolatnak köszönhető.

TÁRGYSZAVAK: női foglalkoztatás, nemi szerepek, családi szereppel kapcsolatos attitűd, alkalmazottak és vezetők, European Social Survey (ESS)

BÁNDI MELISSA

50/2017

A gyermekek hatása a szülők időskori halandóságára Svédországban

Karin Modig – Mats Talbäck – Jenny Torssander – Anders Ahlbom: Payback time? Influence of Having Children on Mortality in Old Age
Journal of Epidemiology and Community Health, 2017. 5. sz. 424–430. p.

DOI: [10.1136/jech-2016-207857](https://doi.org/10.1136/jech-2016-207857)

Jól ismert tény, hogy azok az emberek élnek tovább, akiknek vannak gyermekei, de az ennek hátterében álló mechanizmust még nem ismerték fel, és nincsenek információk arról sem, hogy miként változik e kapcsolat az életpálya folyamán. Svédországban és a többi északi or-

szágban általános trend a gyermektelenség növekvő gyakorisága. Emiatt fontos ismereteket szerezni arról, hogy a gyermektelenség hogyan befolyásolja az érintettek időskori egészségi állapotát és továbbélési valószínűségét. Svédországban az utolsó évtizedekben megnövekedett azon idős személyek aránya, akik nem idősothonokban, hanem saját lakásukban kapják meg gyermekeiktől és más közeli személyektől a szükséges gondozást.

E tanulmány szerzőinek hipotézise, hogy az öregedő szülőknek a felnőtt gyermekektől érkező támogatása fontos tényező az időskori egészségi állapot megőrzésében és a hosszú élettartam elérésében. A gyermekek támogatása több formában valósulhat meg: információs, érzelmi és anyagi jellegű segítségként. Az is ismert tény, hogy a gyermekes szülők általában egészségtudatosabb életmódot folytatnak, mint gyermektelen kortársaik. A szülők hosszabb élettartamában a biológiai és a szociális tényezők egyszerre játszanak szerepet. A pozitív hatások (jó egészségi állapot, biztató életkilátások) igazán a hatvan körüli életévekben mérhetőek. A gyermekektől érkező támogatás akkor válik szükségessé, amikor a szülők öregedése miatt a megbetegedések gyakorisága növekszik, és az önellátás képessége romlik. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a hatvan körüli években mért várható többletévek száma a gyermektelenekhez viszonyítva a hetvenedik életév után egyre csökken.

A halálzási kockázatok sokrétűek, amiben a gyermekek létének (vagy nem létének) szerepe relatíve kicsi. A kor előrehaladtával a gyermekektől érkező támogatások növekedése ellenére a halálzási struktúrában e tényező szerepe egyre kisebb, azaz nagyon idős korban a gyermeki segítség már alig jelent előnyt a gyermektelenekkel szemben.

A gyermektelen idős emberek a társadalomtól kevesebb támogatást kapnak, mint a gyermekesek és a rosszabb egészségi állapotúak. A témában eddig megjelent tanulmányok eredményei ellentmondásosak abban, hogy a gyermekek neme jelent-e különbséget az idős szülők egészségére és élettartamára. A lányok szerepét többen kedvezőbbnek ítélik meg a segítségnyújtásban, mint a fiúkét, de különbséget olykor csak az apa esetében tudtak kimutatni.

Közismert, hogy Svédországban a többi északi országgal egyetemben hosszú évtizedek óta jól működő népeségregistert tartanak fent. A jelen tanulmány szerzői kutatásukba azon személyeket vonták be, akik 1911 és 1925 között születtek, és hatvanéves koruktól (vagy már korábban) Svédországban éltek. E személyek gyermekei is a vizsgálatba kerültek, ha 1932-ben vagy később születtek. Így a huszonegy évesnél fiatalabb szülők gyermekei kimaradtak a megfigyelésből. A szülői évjáratok iskolai végzettség szerinti (alapfokú, felső középisko-

lai, főiskolai-egyetemi) adatait az 1970. évi népszámlálásból vették át. Végül a halálzási regiszter 1971 és 2014 közötti időszakából a halálzási idejét regisztrálták függetlenül attól, hogy Svédországban vagy külföldön következett be a haláleset. A mintába kerültek hatvanadik születésnapjuktól halálukig, emigrációjukig vagy a nyomon követés végéig (2014. december 31.) figyelték meg. Ez azt jelenti, hogy a még élő személyek életkora 89 és 103 év között volt a nyomon követés végén. Regisztrálták, hogy a mintába tartozó személyeknek van-e élő gyermekük, és legalább egy él-e Svédországban. A családi állapot (házas vagy nem házas [nőtlen/hajadon, elvált, özvegy]) is a vizsgálat részét képezte. Az iskolai végzettség 1970-beli rögzítésénél az érintett személyek 45–59 évesek voltak, amely korcsoportban már szinte mindenki befejezte korábban megkezdett tanulmányait. Az elemzés kitért a különböző földrajzi területekre és a város–falú relációra is.

A gyermekek nemének a szülők halandóságára kifejtett hatását csak egy lány vagy egy fiú vizsgálatba vonásával kívánták kimutatni. A szülő–gyermek kapcsolatra hatással van az is, hogy hol, milyen földrajzi távolságban élnek egymástól. Ezért különválasztották azokat, ahol ez a távolság meghaladja, illetve legfeljebb eléri az 50 km távolságot.

A halálzási kockázatokat, ezek különbségeit és arányait egy binomiális eloszlású általános lineáris modell segítségével vizsgálták. A mintába 704 481 férfi és 725 290 nő került. A megfigyelt személyek óriási többsége alapfokú végzettségű, házas és legalább egy gyermek szülője. A korrallal emelkedő halálzási kockázat legnagyobb a gyermek nélküli, majd a gyermekes férfiaknál, ennél kisebb a gyermektelen és a gyermekes nőknél. A hatvanéves gyermekes férfiak további várható élettartama 20,2, a gyermekteleneké 18,4 év volt. A nőknél ugyanez 24,6, illetve 23,1 évnél adódott. A földrajzi területekre és a város–falú relációra kiszámított értékek nem mutatnak értékelhető különbséget. Nyolcvanéves korban a gyermekes férfiak még 7,7, a gyermektelenek 7,0 évre számíthattak, míg a nőknél a megfelelő értékek: 9,5 és 8,9 év.

A szülők és a gyermekek lakóhelye földrajzi távolságának hatása van a halálzási valószínűségekre. Ha ez a távolság több mint 50 km, akkor a gyermekes és a gyermektelen szülők közötti halálzási kockázat nagyobb, mint amikor a szülők és a gyermekek egymás közelében laknak. Ez ellentmondásos eredmény, mivel azt várták, hogy a közelben lakás segíti a szülők szociális támogatását. A nem házasoknál a házasokhoz viszonyítva erősebb a „gyermekhatás” a halandóságra, amit azzal magyaráznak, hogy a házastárs segít a gondozásban és a támogatásban, míg a nem házasoknál a

felnőtt gyermektől való függés válhat erőssé. A gyermek hatása a szülők egészségére és élettartamára az apáknál erősebben érvényesül, mint az anyáknál.

A kutatás egyik érdekes eredménye, hogy a magasabb iskolázottságú szülők gyermekei nagyobb valószínűséggel élnek távol szüleiktől, mint a kevesebb osztályt végzeteké. A gyermekes szülők életésélyei mégis nőnek, mert tudják, hogy gyermekeik a távolban is érvényesülnek.

Ez a vizsgálat is megerősítette, hogy a nők (különösen a gyermektelenek) erősebb kapcsolati hálókat építenek ki, mint a férfiak, másrészt a lányok érintkezései szüleikkel gyakoribbak, mint a fiúké. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy szülei támogatásában lényeges különbség lenne a gyermekek neme között. Mégis megállapítható, hogy ez inkább a magasabb iskolázottságú szülőkre igaz. Ott, ahol a szülők iskolai végzettsége alacsony, gyakrabban kapnak segítséget a lányuktól, mint a fiuktól.

TÁRGYSZAVAK: időskorúak, várható élettartam, halálozás, népesség nyilvántartás, halálóki regiszter, szülő–gyermek kapcsolat, Svédország

HAJNAL BÉLA

51/2017

Az idősek fizikai és mentális egészségét befolyásoló tényezők Kínában: a családi állapot, a gyermekek közelsége és a nem

Lindy Williams – Renling Zhang – Kevin C. Packard: Factors Affecting the Physical and Mental Health of Older Adults in China: The Importance of Marital Status, Child Proximity and Gender *Population Health*, 2017. 3. sz. 20–36. p.

DOI: [10.1016/j.ssmph.2016.11.005](https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2016.11.005)

Számos bizonyíték van arra, hogy a társadalmi kapcsolatok, az egészségi állapot és a jóllét között összefüggés mutatható ki. Az élet egyik intim kapcsolatának, a házasságnak is sokak által ismert hatása van a jó egészség fenntartásában (bővül a házastárs általi ismeretségi kör, kockázatkerülő és egészségtudatos magatartásra ösztönöz, mérsékli a stresszel járó eseteket stb.). A házasság megszűnése (válás, özvegyülés) viszont stressznövelő tényező, amely emeli a megbetegedések és a halálozások kockázatát. Emellett negatív hatása van az egészségi állapotra a gyermektelenségnek és az egyedüllétnek. A gyermek(ek)kel való együttélés (vagy a gyermek földrajzi közelsége) szignifikánsan javítja az idősek jóllétét.

Korábbi kutatások megállapították, hogy az idős

házaspároknál a házastárs támogatása sokkal inkább hat a másik jóllétére, mint a gyermekektől érkezőké. Az utóbbi akkor válik meghatározóvá, amikor a házaspár egyik tagja megözvegyül. E támogatások ott válnak fontossá, ahol a népesség gyorsan öregszi, és a szociális háló sem elég erős (például Kína).

Az idősek körében a társadalmi kirekesztődés és a barátokkal, volt munkatársakkal, ismerősökkel való kapcsolatok elvesztése a legfontosabb előrejelzője a depressziós kórtünetnek. A gyermekektől kapott támogatás paradox módon sokaknál erősíti a függőség érzését, ami aláássa önbecsülésüket, és az elhagyatottság érzéséhez vezet.

A tanulmány Kína fenti folyamatait tárja fel. Kínában felgyorsult a népesség öregedése, és előre jelezhető, hogy még hosszú ideig a családi támogatás marad az idősek elsődleges megélhetési forrása. A fő problémák közé tartozik az igen erős elvándorlás a falvakból a távoli nagyvárosokba, az alacsony termékenység és az egyre bővülő női foglalkoztatás, amely megbontja az évszázadok óta tartó többgenerációs együttélést. A házasságkötés ma még általános Kínában, és eddig a válási és az újraházasodási arány is rendkívül alacsony. Ázsia más országaiban már sokan késleltetik a házasságkötést, vagy soha nem kívánnak házasságra lépni, amely jelenség várhatóan Kínában is bekövetkezik.

A tanulmány szerzői négy kérdésre kívántak választ kapni. 1. Milyen a házasságnak és megszűnésének hatása az egészségi állapotra és a jóllétre az idősek körében? 2. A gyermekek jelenléte mérsékli-e a házastárs nélkül élők fizikai és mentális egészségi gondjait? 3. Változnak-e ezek a hatások a társadalmi-gazdasági tényezők szerint? 4. Különböznek-e a válaszok az adatszolgáltatók neme szerint?

A két nem eltérő halandósági viszonyai miatt a férfiak ritkábban válnak özvegyé, mint a nők, és az özvegyülés későbbi életszakaszban következik be, mint a válás. A társadalmi-gazdasági tényezőknek (például iskolázottsági szint, jövedelem nagyság stb.) is fontos szerepük van a jó egészségi állapot fenntartásában. A fizikai egészség a kor előrehaladtával egyre romlik, de annak üteme az iskolázott személyeknél jóval kisebb, mint a kevésbé iskolázottaknál. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők kognitív képessége is tovább fenntartható, a depresszió is kevésbé jellemző rájuk. A biztos pénzügyi háttérnek, különösen a megtakarításoknak is meghatározó szerepük van a jó fizikai és mentális egészségi állapot fenntartásában.

A kutatás a Kínai Családpanel Vizsgálatok 2010. és 2012. évi felvételein alapszik, országosan reprezentatív

tív, többlépcsős mintán. A kutatás almintájába az ötvenévesek és az ennél idősebbek kerültek be. 9831 személy adatainak feldolgozására került sor, akik mindkét évben értékelhető információkat adtak a jóllét mutatóiról (depresszió, étellel való elégedettség, szubjektív fizikai egészségi állapot) és a családi állapotról, illetve annak változásairól. A válaszokat általában ötfokozatú skála alapján csoportosították.

A független változót a családi állapot, a gyerekekkel való együttélés és a társadalmi-demográfiai tényezők alkották. Nyolc összetett családi állapot változót konstruáltak, attól függően, hogy mi volt az adott személy családi állapota (házas, élettársi kapcsolatban élő, nőtlen/hajadon), és az miként változott két év alatt (nem változott, megözvegyült, illetve elvált, megházasodott, élettársi kapcsolatba lépett). Azokat a csoportokat, ahová túl kevés elemszám esett, összevonták. Vizsgálták, hogy gyerekekkel élnek-e, és ők a háztartáshoz tartoznak-e, vagy közel (ugyanabban a megyében) laknak-e. A társadalmi-gazdasági változók között szerepelt, hogy falusi vagy városi lakos-e a mintába került személy. (Kínában ennek az európainál jóval nagyobb jelentősége van – Hajnal Béla megjegyzése.) Az iskolázottságot az elvégzett osztályok számával mérték. A megtakarítással kapcsolatos kérdés így hangzott: „Mennyi volt az elmúlt év végén bankban vagy más szervezetnél kamatra lekötött betéte jüanban?”

A regresszióanalízis eredményei között a depresszió átlagpontszámái mérési hibák miatt összehasonlíthatatlanná váltak, míg a másik két változónál az átlagok csökkenést mutatnak. Az étellel való elégedettség értéke két év alatt 3,6-ról 3,4-re mérséklődött, míg a szubjektív egészségi állapot pontértéke 3,9-ről 2,4-re esett vissza. Nem volt lényeges különbség a két nem pontszámai között. A férfiak kicsivel jobb fizikai egészségi állapotról és kisebb mértékű depresszióról számoltak be, mint a nők.

A legnagyobb érdeklődés a családi állapotváltozás hatásait kísérte. A férfiak 88, a nők 78%-a házas volt, az élettársi kapcsolatban élők nem érte el a 0,1%-ot, a házasságban soha nem éltek aránya a férfiaknál 1,7, a nőknél 0,7%-ot tett ki. A nők 17,8, a férfiak 7,0%-a volt özvegy. 2010-ről 2012-re a nők 2,9, a férfiak 1,6%-a özvegyült meg. Az elváltak aránya minimális volt, és két év alatt alig következett be körükben változás. A párkapcsolatban nem élő nők aránya 19, a férfiaké 10%-ot ért el. A párkapcsolatból kilépő nőké 3, a férfiaké 1,9%-ot tett ki. Az új párkapcsolatba lépő férfiak aránya 0,4, a nőké 0,1% volt. A mintában szereplőknek átlagosan több mint két gyermekük született, háromnegyedüknek legalább egy gyermeke a közelükben élt, és mintegy felüknél egy gyermek a háztartáshoz tartozott. A válaszolók

átlagos életkora mind a férfiaknál, mind a nőknél 61,3 év volt, és 44%-uk városokban élt. A férfiak magasabb iskolázottságúak, mint a nők, és megtakarításaik is nagyobbak.

Az élettársi közösségben élőkénél az étellel való elégedettséget mutató pontszámok alacsonyabbak voltak, mint a házasságban élőké. A nőtlen/hajadon személyeknél a depresszióra utaló pontszámok magasabbak, az étellel való elégedettséget kifejezőké alacsonyabbak voltak a házasokéhoz képest. A mindkét időpontban elváltak kevésbé voltak elégedettek életükkel, az özvegyek pedig erősebb depressziós kórtünetről és rosszabb fizikai egészségi állapotról számoltak be. A gyermekkel nem élők depressziósabbak voltak, és az életükkel való elégedettséget jeleztek. A depresszióra való hajlam az egy gyermekkel való együttélés során a legkisebb. A több gyermek az étellel való elégedettséget növeli. A depressziót és a fizikai egészségi állapotot a kor előrehaladtával egyre romlóbbnak érzik, míg az étellel való elégedettség emelkedő tendenciájú.

A falusiak mindhárom területen rosszabb pontszámokat értek el, mint városi társaik. Az alacsonyabb iskolai végzettség és a megtakarítások hiánya ugyanilyen irányú változást mutat. A két időpont között házasságra vagy élettársi közösségre lépők jobb szubjektív egészségi állapotúak, mint azok, akik mindkét időpontban házasok voltak.

A nőtlen férfiak egészségi állapota rosszabb, mint a hajadon nőké. A szerzők szerint a férfiak szegénysége és/vagy rosszabb fizikai egészségi állapota lehet az oka, hogy ők soha nem házasodtak meg. A soha házasságban nem éltek és a mindkét időpontban özvegyek, valamint a 2010 és 2012 között megözvegyültek vagy elváltak depressziós pontértékei nagyobbak voltak, mint a mindkét időpontban házasoké. A falu–város hatás az egészségi állapotra általában gyenge, de a falusiak nagyobb veszélyeztetettségnek vannak kitéve a depressziót illetően. Ez csökkenti az étellel való elégedettséget, ami visszahat a szubjektív egészségi állapot romlására. A két időpont között elváltak elégedettsége romlott azokhoz képest, akik továbbra is házasságban éltek. Az özvegyekről is hasonló kép rajzolható, de a gyermekkel való együttélés segít tompítani a negatív hatást. A magasabb iskolázottságú, megtakarítással rendelkezők pontszámai a legkedvezőbbek. Az étellel elégedettek kevésbé voltak depressziósak, és jobb egészségi állapotnak örvendtek, mint az elégedetlenek csoportjába tartozók.

A szerzők elismerik, hogy nem vizsgálták a (házassági, intergenerációs) kapcsolatok minőségét, nem különböztették meg a gyermekek között a fiúkat és a

lányokat, sem az édes-, a mostoha- és a fogadott gyermekeket. A recenzens szerint a kutatás talán legmarkánsabb eredménye, hogy a megtakarítással rendelkezők milyen jó pontszámokat értek el mindhárom területen (elégedettek az életükkel, depressziónak nyoma sincs, és jó az egészségi állapotuk).

TÁRGYSZAVAK: időskorúak, fizikai és mentális egészség, elégedettség, családi állapot, társadalmi-gazdasági tényezők, regresszióanalízis, Kína

HAJNAL BÉLA

52/2017

A demográfiai biztonság meghatározó tényezői

Stanisława Ostasiewicz – Józef Ledzianowski: Selected Determinants of Demographic Safety

Journal of Agribusiness and Rural Development, 2016. 41. sz. 365–372. p.

DOI: [10.17306/JARD.2016.64](https://doi.org/10.17306/JARD.2016.64)

A tanulmány néhány kiválasztott elméleten keresztül bemutatja a népességfejlődés aktuális trendjeit Lengyelországban és az egész világon. Célja, hogy sorba vegye azokat a kockázatokat, amelyek az elmúlt nyolc év során ütötték fel a fejüket. Elsőként leszögezi, hogy a népesség mai és jövőbeni struktúrája között a legfontosabb különbség a lakosság előregedése.

A cikk elsősorban a Lengyelországban lezajló folyamatokra fókuszál, bár ezek a folyamatok erős hasonlóságot mutatnak a világban zajló átalakulásokkal (csökkenő születési arány és növekvő várható élettartam). Ezek a változások a lakosság előregedését eredményezik, ami a munkaerőpiac és a nyugdíjrendszer jelenlegi működésének összeomlásához vezethet.

A demográfiai biztonság egyúttal a szociális biztonság egyik pillére is, így a megfelelő népességváltozás a társadalmi-gazdasági biztonság alapvető eleme – vélik a tanulmány szerzői. Napjainkban azonban ezek a változások nem a kívánatos irányba haladnak. A legnagyobb probléma a népesség csökkenése és korösszetételének megváltozása. Ebből aztán ördögi kör alakul ki, ugyanis e változás a születések számának csökkenését generálja, amely aztán a népesség öregedéséhez vezet. Lengyelországban a helyzetet tovább súlyosbította az átmeneti időszakban végbement tömeges kivándorlás, amely igen erős hatást gyakorolt a népesség állapotára. Ebben a periódusban kétmillió ember – többnyire jól képzett fiatal – hagyta el az országot. Ennek eredményeképpen erősen megváltozott a korstruktúra. A születések számának csökkenéséből adódó szomorú következmények – például általános iskolák bezárása,

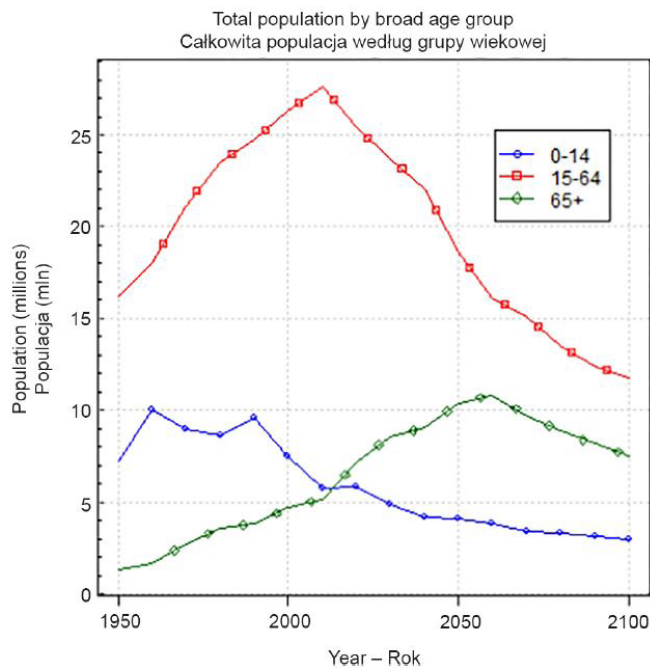
tanárok elbocsátása stb. – már túlmutatnak a népesség számának csökkenésén. A végső állomás pedig a szerzők meglátása szerint a nyugdíjrendszer totális összeomlása lehet.

Lengyelország problémája korántsem egyedi és nem is meglepő, mivel a népességfejlődési elméletek előre megjósolták ezt a forgatókönyvet. A tanulmány a továbbiakban bemutat néhány elméletet a legismeretebbek közül. A demográfiai átmenet fogalmát széleskörűen használják a népesedéstörténetben és a demográfiában. Részletes leírást olvashatunk a négy-, majd ötszakaszos folyamatról:

1. Az első fázisban a termékenység és a halandóság egyaránt magas, a népesség száma stagnál, illetve nagyon alacsony mértékben növekszik.
2. A halandóság kezd fokozatosan csökkenni, de a születési arányok magasan maradnak, esetleg kicsit még nőnek is. A népességnövekedés felgyorsul.
3. A halálozási arányok tovább csökkennek egy viszonylag alacsony szintre, míg a születési arányok csak lassan kezdenek mérséklődni. Így a népesség növekedése nagy méreteket ölt.
4. Ezután a születésszám csökkenésének üteme felgyorsul, a halálozások pedig egy alacsony szinten stabilizálódni kezdenek. A népességnövekedés üteme lassul.
5. A születési és a halálozási arányok alacsony szinten stabilizálódnak. A népesség természetes szaporulata csekély, vagy akár a népesség fogyása is bekövetkezhet.

A második demográfiai átmenet fogalmát 1986-ban vezették be. Eszerint a családdal, a párkapcsolatokkal és a termékenységgel kapcsolatos viselkedés átalakulása mögött alapvetően értékrendbeli változások állnak. A hangsúly a családról az egyénre helyeződött. A szülők a gyerekvállalás helyett saját magukra fókuszálnak. Felértékelődött a kapcsolatok minősége, megnöttek a partnerrel szembeni elvárások. A termékenységi és a halandósági változások következtében az érintett népelemek gyors öregedésnek indulnak, és több esetben a népességszám tartós csökkenése is megfigyelhető.

Az írás az elméleti ismertetés után áttér a lengyel állapotok bemutatására. Elsőként felhívja a figyelmet arra, hogy a kilencvenes évek eleje óta folyamatosan csökken a születési arány. A jelenség mögött több ok is sejthető. Először is, Lengyelország valószínűleg a második demográfiai átmenet periódusában van, ezek mellett pedig több más, a népesedést befolyásoló tényező is szerepet kap, mint például a késői házasságkötés, a migráció és a családbarátnak nem igazán nevezhető adózási politika. 2015 óta csupán kétféle adókedvezményben részesülnek a lengyel családok. (1. ábra)

1. ábra: Lengyelország népességének előreszámítása összevont korcsoportok szerint (munkavégzési kor alatti, munkavégzési korú és munkavégzési kor feletti), 1950–2100

Forrás: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects: The 2015 Revision.

A csökkenő születési arány mellett azonban – az egészségi állapot javulásának köszönhetően – nő a várható élettartam, ami a fentiekben már említett előrejedést idézi elő. Nem szabad továbbá elmenni mellett sem, hogy a férfiak várható élettartama tíz évvel kevesebb, mint a nőké. Bár a hosszabb élettartam kétség kívül pozitív változás, de nem jelent feltétlenül egészségesebb életet is. A népesség jelentős része küzd mentális, pszichológiai problémákkal, komoly kezeléseket igénylő betegségekkel.

Összegezve megállapítható, hogy az elmúlt években bekövetkezett születési arány-csökkenés és az elvándorlás nagy hatással volt Lengyelország népességének alakulására. A jól képzett kivándorlók előrejedő társadalmat hagynak maguk mögött, ami gyors elnéptelenedéshez vezet, és – ahogyan a szerzők azt már a bevezetőben előrevetítették – a nyugdíjrendszer totális összeomlását eredményezheti. Mit tehetünk ez ellen? A legjobb megoldás egyértelműen a születések számának növekedése lenne. A gyermekvállalási kedv növeléséhez szükséges gazdasági tényezők ismertek, az államnak pedig megvannak ehhez a megfelelő eszközei – fogalmazzák meg záró gondolatként a tanulmány írói.

Tárgyszavak: népesedési elméletek, demográfiai átmenet, korfa, idősorúak aránya, népességcsökkenés, születésszám, várható élettartam, egészségi állapot, Lengyelország

KÁLMÁN RITA

53/2017

Családtervezés 2020 – lépések a cél felé: a fogamzásgátlás módszereinek rendszerezése

Mario Philip R. Festin – James Kiarie – Julie Solo – Jeffrey Spieler – Shawn Malarcher – Paul F.A. Van Look – Marleen Temmerman: Moving Towards the Goals of FP2020 – Classifying Contraceptives
Contraception, 2016. 94. sz. 289–294. p.
DOI: [10.1016/j.contraception.2016.05.015](https://doi.org/10.1016/j.contraception.2016.05.015)

Számos ok miatt szükséges a családtervezés problémakörét új szempontok szerint megközelíteni. Ahhoz, hogy világosan és tisztán lássuk e kérdést, elengedhetetlen a fogamzásgátlás módszereinek konzisztens meghatározása és rendszerezése. Különösen fontos a sokak által használt modern és tradicionális fogamzásgátlási rendszer fogalmának tisztázása.

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) reprodukzív egészségüggyel foglalkozó kutatási osztálya és az Amerikai Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Hivatala (USAID) 2015 januárjában tanácskozást hívott össze a fogamzásgátlási módszerek osztályozásának kidolgozására. A tanácskozás eredményként megszületett a modern fogamzásgátlás fogalmának meghatározása, a helyes használatra vonatkozó precíz protokoll, a hatékonyságra vonatkozó bizonyítékok sorra vétele, mégpedig a széles bázison alapuló kutatási eredmények felhasználásával.

Országos és nemzetközi programok foglalkoznak olyan eljárások támogatásával, mint a termékenység időszakának tudatosítása (Fertility Awareness Based Methods), illetve a szoptatás ideje alatti menstruáció kimaradásán alapuló módszerek, valamint a sürgősségi fogamzásgátlás.

A cikk a leggyakoribb fogamzásgátló módszerek különféle szempontok szerinti besorolását egy összefoglaló táblázatban mutatja be, a szempontokhoz tartozó magyarázatokkal. A következő eljárásokat sorolja fel: női sterilizáció, vazektómia, implantátum, réz intrauterin (méhen belüli) eszköz (spirál), hormonális intrauterin rendszer, fogamzásgátló injekció, orális fogamzásgátló tabletták, esemény utáni 1,5 mg levonorgesztrell, férfi kondom, női óvszer, membrán, laktációs amenorrhoea (menstruáció kimaradás) módszer (LAM), standard nap módszer (SDM), két nap módszer, ritmus/naptár módszer, megszakításos módszer (coitus interruptus). A besorolás első szempontja, hogy melyek tekinthetők korszerűnek, illetve hagyományosnak, de további fontos osztályozási kritériumok is szerepelnek, mint például a hatékonyság mértéke, a támogatási szükséglet a különböző programoktól, a

használat időtartama (állandó, hosszú hatású, közepes hatású, rövid hatású), a férfi, a nő vagy mindkettejük által alkalmazott eljárás, függés a közösüléstől, műtéti beavatkozás szükségessége, hormonális eljárás, a módszer (eszköz) használatának lehetséges befejezése, a termékenységhez való visszatérés a módszer abbahagyása után.

A gyógynövények és az amulettek használata vagy a hüvelyöblítés nem tekinthető modern fogamzásgátlási módszernek, mivel hatékonysága tudományosan nem bizonyított, és nem szerepel országos programokban. További kutatásokat igényel a sürgősségi fogamzásgátlás meghatározása, illetve elterjedtségének felderítése. A hosszú távú cél, hogy a felmerülő problémák minél nagyobb hányadára lehessen valamilyen hatékony megoldást kínálni.

A fogamzásgátlási módszerek ideális osztályozási rendszere egyszerű, könnyen használható, világos és egyértelmű. Annak ellenére, hogy a hatékonyság mérésénél még vannak problémák, nem szabad, hogy ezek alapján határozzuk meg, mely módszer nevezhető vagy nem nevezhető modern fogamzásgátlási eljárásnak. A családtervezési programoknak tekintetbe kell venniük a fogamzásgátlási módszerek összetett tulajdonságainak sorát (például hatékonyságának mértéke, valamely program támogatásának szükségessége, hormonális vagy nem hormonális eljárás stb.), hogy a kínált lehetőségek széles skálája minél biztosabban és szélesebb körben találkozzon az emberek igényével.

TÁRGYSZAVAK: fogamzásgátlás, korszerű fogamzásgátló módszerek, nemzetközi osztályozás, családtervezés, World Health Organization

SZULY RITA

54/2017

Iskolázottság, munkavégzés és a gyermekvállalás elhalasztásának demográfiai következményei Európában

Hippolyte d'Albis – Angela Greulich – Grégory Ponthière: Education, Labour, and the Demographic Consequences of Birth Postponement in Europe

Demographic Research, 2017. 23. sz. 691–728. p.

DOI: [10.4054/DemRes.2017.36.23](https://doi.org/10.4054/DemRes.2017.36.23)

A tanulmány a gyermekvállalás későbbre halasztásának demográfiai következményeit vizsgálja Európában. A szerzők abból a tényből indulnak ki, hogy nincs nyilvánvaló összefüggés az első gyermek születésének idő-

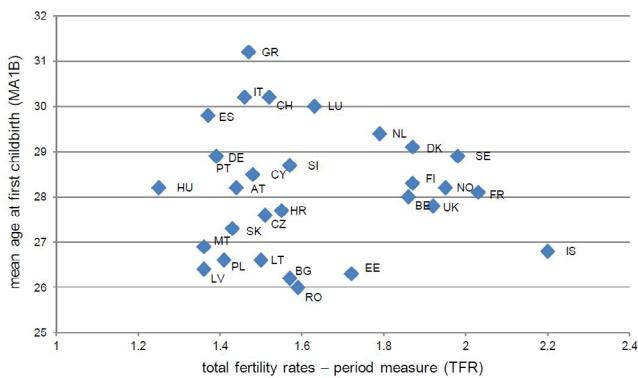
zítése és a termékenységi szint mutatói között, sőt megállapítják, hogy bizonyos körülmények között a szülés elhalasztása inkább elősegíti, mintsem akadályozza a család létrehozását.

Női kohorszok esetében az első szülés időpontjának megválasztását meghatározó társadalmi-gazdasági tényezők vizsgálatát végezték az Európai Unió nemzetközi jövedelem- és életszínvonal-statisztikai adatfelvétele (EU-SILC) alapján. Azt találták, hogy az anyává válás valószínűsége nagyobb azoknak a nőknek az esetében, akik az első gyermek vállalását a magasabb iskolai végzettség és a karrierépítés érdekében tolják későbbre, mint azoknál, akiknél ez a halasztás a munkaerő-piaci integrálódásuk sikertelenségének következménye. A magasabb iskolázottságú és gazdaságilag aktív nők nyilván inkább halasztják későbbre az első gyermekvállalást, mint az alacsonyabb végzettségűek és a nem dolgozók, ugyanakkor az előbbieket végül nagyobb a gyermekes család létrehozásának valószínűsége.

A tanulmány azokhoz a vitákhoz kíván adalékokat szolgáltatni, amelyek a születések elhalasztásának körülményeit a fiatalabb európai kohorszok magasabb termékenységének elérése szempontjából tárgyalják.

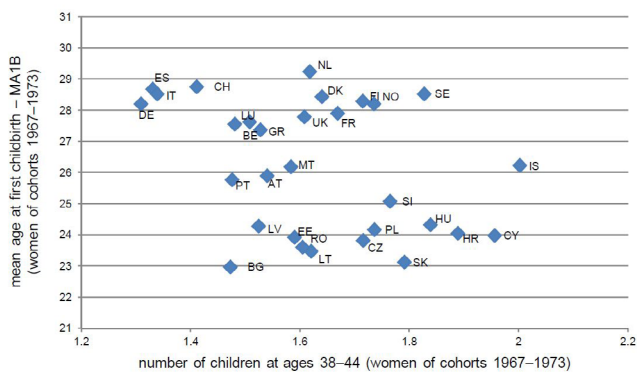
Az első szülés elhalasztása már több évtizedes jelenség a legtöbb európai országban. Franciaországban, Portugáliában, Svédországban, Hollandiában és Norvégiában például a nők átlagos életkora az első gyermekük megszületésekor az 1970. évi 24/25 évről 2010-ben 28/29-re nőtt. Néhány kelet-európai országban ez a növekedés még markánsabb volt; Magyarország és a Cseh Köztársaság esetében például 23-ról 28-ra emelkedett egy nemzetközi termékenységi adatbázis (Human Fertility Database) 2013. évi adatai szerint. A nyilvános vitákban ezt gyakran leegyszerűsítve annak tulajdonítják, hogy több nő jár egyetemre vagy vállal munkát, és ennek következtében kevesebb gyermeket akar. Az EU-SILC előnye, hogy lehetőséget ad a demográfiai és a társadalmi-gazdasági változók kölcsönhatásaira számos európai országra vonatkozóan. Ez megkülönbözteti a szerzők kutatását a korábbi hasonló vizsgálatoktól, amelyek általában egyetlen országra korlátozódtak.

A szerzők empirikus tényekkel illusztrálják a születések elhalasztása és a termékenység szintje közötti összefüggéseket, szöveges, grafikus és táblázatos formában bemutatják az adatokat és számítási módszereket, majd értékelik és összefoglalják saját kutatásuk eredményeit.

1. ábra: Az első szülés átlagos kora összevetve a TFR-rel 30 európai országra, 2010

Források: Világbank, a világ fejlettségi mutatói (WDI), ENSZ EGB

2. ábra: Az első szülés átlagos kora összevetve a 2011-ben 38–44 éves nők átlagos gyermekszámával 30 európai országra

Forrás: EU-SILC CS 2011

AT–Ausztria, BE–Belgium, BG–Bulgária, CH–Svájc, CY–Ciprus, CZ–Cseh Köztársaság, DE–Németország, DK–Dánia, EE–Észtország, GR–Görögország, ES–Spanyolország, FI–Finnország, FR–Franciaország, HR–Horvátország, HU–Magyarország, IS–Izland, IT–Olaszország, LT–Litvánia, LU–Luxembourg, LV–Lettország, MT–Málta, NL–Hollandia, NO–Norvégia, PL–Lengyelország, PT–Portugália, RO–Románia, SE–Svédország, SI–Szlovénia, SK–Szlovákia, UK–Egyesült Királyság.

Egy felszínes vizsgálat alapján azt lehetne mondani, hogy a szülési kor és a termékenység szintje között negatív korreláció áll fenn. Ez igaznak is látszott Európa sok országában a hetvenes és a kései kilencvenes évek között, amikor nagy tömegben halasztották későbbre az első gyermek megszületését, és ugyanakkor erősen csökkent mind a teljes termékenység (TFR), mind a kohorszok befejezett termékenységének mutatója. Az utóbbi évekre vonatkozó elemzések azonban ettől eltérő képet mutatnak. Az első gyermek születésének átlagos korát és a TFR-t 2010-ben harminc európai országra vonatkozóan összevetve jól látható, hogy e két változó között nincs egyértelmű kapcsolat: nem feltétlenül azokban az országokban a legalacsonyabb a TFR, amelyekben a legmagasabb a nők átlagos életkora az első

szüléskor. Hasonló megállapításra juthatunk, ha az első gyermeküket szülő nők átlagos életkorát a 38–44 éves korú nők átlagos gyermekszámával kombinálva vizsgáljuk az európai országokban.

Egyes alacsony termékenységű országokban (mint Olaszország és Spanyolország) nagyon magas az első szülő nők átlagos életkora, míg más alacsony termékenységi szinttel rendelkezőkben (mint Lengyelország és Csehország) a nők életkora az első gyermekük születésekor a legalacsonyabbak közt van Európában. Norvégiában és Svédországban magas a termékenységi ráta, miközben viszonylag magas az első szülő nők átlagos életkora. Franciaországban, Belgiumban, Németországban és az Egyesült Királyságban a nők átlagos életkora az első szüléskor hasonló, a termékenységi szint azonban eltérő.

Az ellentmondásmentes minták hiánya azt mutatja, hogy a termékenységi szintek és a szülések kora közti variációkat az ezekkel kapcsolatos tényezők rendkívüli komplexitása idézi elő, ideértve a normák, az intézmények és a politikák különbözőségét. A szakirodalom Európát ebből a szempontból a jóléti államok négy csoportjára osztja: Észak-, Nyugat-, Kelet- és Közép-, valamint Dél-Európára. A tanulmány az adatgyűjtés módszertanának leírását követően mindegyik csoportra vonatkozóan részletesebb elemzést ad az oktatás, illetve a munkavállalás és a szülések időzítése, valamint a termékenység összefüggéseiről, a munkavégzés és a családi élet összehangolásáról, a nemek egyenjogúságáról, a kisgyermek gondozását segítő politikák helyzetéről.

Az első szülés vállalásának elhalasztása mögött különféle tényezők állnak. A sikeres munkavállalás elsősorban a megfelelő iskolai végzettséggel rendelkező nők esetében segíti a gyermekvállalást. Ez különösen érvényes az észak-európai országokban, ahol a képzett és foglalkoztatott nők sokkal nagyobb valószínűséggel alapítanak gyermekes családot, mint az alacsony iskolázottságú és nem munkavállaló nők. Ezzel szemben a közép- és kelet-európai régió országaiban az iskolai végzettségnek és a gazdasági aktivitásnak nincs ilyen megkülönböztető szerepe, a nők minden kategóriájának komoly nehézségekkel kell szembenéznie a családalapítás során.

A tanulmányban grafikusán is bemutatott regionális heterogeneitás arra utal, hogy a különféle régióspecifikus jellemzők erősen befolyásolják az első gyermek vállalásának időzítését és a tényleges termékenység közötti összefüggést. Az északi és – kevésbé markánsan – a nyugat-európai országokban a munkavégzés és a családi élet párhuzamos vállalását elősegítő intézményes támogatások igen jelentősek, és a munkaerőpiacok is stabilabbak, mint Kelet-, Közép-

és Dél-Európa nagy részében. Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy a nők munkaerő-piaci integrálódása a család létrehozásának egyik kulcsfontosságú tényezője, bár késettetheti az első gyermekvállalást. Közép- és Kelet-Európában, valamint – kisebb mértékben – Dél-Európa országaiban a nők munkavállalása nem szükségszerűen segíti a gyermek vállalását, amit a gyermekgondozási lehetőségek hiányosságai, a nemi szerepekre és a családra vonatkozó merevebb normák, valamint a bizonytalan munkaerő-piaci helyzet magyaráznak. Így ezekben az országokban hiába volt sikeres egy nő belépése a munkaerőpiacra, attól tarthat, hogy a szülés miatt elveszítheti az állását, míg azok, akik nem dolgoznak, nem rendelkeznek a családalapításhoz szükséges anyagi háttérrel.

A szerzők kutatásaik alapján kijelentik, hogy azok a politikai intézkedések, amelyek támogatják a foglalkoztatást, valamint a szülők számára a munkavégzés és a családi élet összehangolását, a szülések elhalasztása ellenére potenciális elősegítői a termékenység növekedésének (már amennyiben a későbbre halasztás a női termékenység biológia határain belül történik). Az utóbbi idők vizsgálatai valóban arra utalnak, hogy az ilyen intézkedések fontos meghatározói a TFR pozitív irányú változásának.

Az elemzés kiterjesztésének egyik lehetősége, hogy a szülések előfordulásának előreszámításánál figyelembe veszik a nők iskolai végzettségét, gazdasági aktivitását és az egészségügyi intézmény minőségét. Ezzel akár azt a hipotézist is igazolni lehet, amely szerint bizonyos feltételek mellett a szülés elhalasztása a jelenleg szülőképes korban lévő kohorszok esetében akár magasabb termékenységi szintet is eredményezhet.

Az EU-SILC adatkészlete egyedülálló lehetőséget nyújt az ilyen jellegű elemzésekre, az országok széles körét érintő, harmonizált társadalmi-gazdasági mérésekre. Ugyanakkor az EU-SILC kevésbé alkalmas a demográfiai elemzésekre, amennyiben a szülési eseményekről hiányos adatok keletkezhetnek a termékenység megfigyelését érintő lemorzsolódás miatt. Egyes szerzők viszont nemrég kimutatták, hogy az országok nagy részében a lemorzsolódás nem okoz jelentős társadalmi-gazdasági eltéréseket. Ráadásul a retrospektív megközelítés bizonyos mértékben elkerülhetővé teszi a negatív irányú torzítást, mivel a 15–27 éves nők esetében az első szülést nem közvetlenül az eseményt követően, hanem bizonyos késleltetéssel figyelik meg. Az idősebb korúaknál a negatív irányú torzítás sokkal kisebb. Továbbá az is igaz, hogy a termékenység alakulásának több fontos eleme, például az egészség, a partnerkapcsolat minősége és a gyermekvállalási attitűd

nem szerepel az EU-SILC változói között. Ez arra utal, hogy az elemzéseket további adatforrások felhasználásával is ki kell egészíteni.

TÁRGYSZAVAK: termékenység, első gyermek, teljes termékenységi arányszám, női kohorszok, iskolai végzettség, munkavállalás, európai régiók, nemzetközi összehasonlítás, regresszió, EU-SILC

RÓZSA GÁBOR

Társadalom

55/2017

Társadalmi mobilitás az EU-ban

Anna Ludwinek – Robert Anderson – Daphne Ahrendt – Jean-Marie Jungblut – Tadas Leončikas: Social Mobility in the EU. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions *Eurofound* (2017). Luxembourg, 2017, Publications Office of the European Union. 1–82. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.2806/420671>

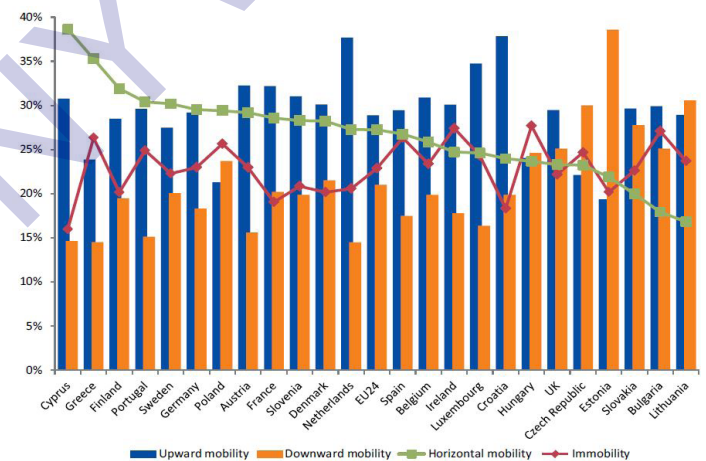
Mobilitási körképet állított össze az EU munka- és életkörülmények javítási módjait kutató ügynöksége, az Eurofound. Indokaként felemlítik, hogy az unióban növekvő aggodalommal figyelik azt a jelenséget, hogy évtizedek óta első ízben a fiatal nemzedékek tagjainak egyre kevesebb alkalmuk nyílik a felfelé irányuló mobilitásra, ami különösen az alacsony jövedelmű rétegeket és a középosztályt érinti. A vizsgálat első ízben térképezi fel az Európai Unió mind a huszonnyolc tagállamát, igyekezve kimutatni, milyen minták érvényesültek a társadalmi mobilitás terén az elmúlt évtizedekben. A hetvenöt oldalas összefoglaló kiterjed mind az abszolút, mind a relatív társadalmi mobilitás alakulására az 1926 és 1975 között született nemzedékeknel; a kulcsszerepet a foglalkozási státusz játssza. Az adatok hozzáférhetősége miatt az abszolút mobilitást huszonnégy, míg a relatív mobilitás alakulását ezen a körön belül húsz országra tárták fel. A témában megjelent korábbi munkákkal szemben a szemle külön kezeli a nők és a férfiak útját, igazodva ezzel a gender kérdéskörének előtérbe kerüléséhez; kifejezett szándéka a nemzedékek közötti mobilitás szemügyre vétele, vagyis eltekint az intragenerációs mozgásoktól.

Az összegzés az eredmények egybevetettségében érdekében törekszik a mobilitás vizsgálatában használt eltérő meghatározások és fogalmak összeillesztésére. A foglalkozási osztályozás esetenként módosított alapjául az EGP, azaz Erikson–Goldthorpe–Portocarrero-

változat szolgált. Az adatok forrását huszonnégy tagállam esetében az Európai Társadalmi Felmérés (ESS) 2002 és 2010 között végzett első öt hulláma adta. Mivel az áttekintés szakpolitikai megoldásokat és javaslatokat is tartalmaz, összeállításukhoz az adatokat kiegészítették a nemzeti levelezők által kitöltött kérdőívek válaszaival is.¹ Visszatekintve a II. világháború utáni évekre megállapítható, hogy az ekkor született nemzedékek mobilitását a John Fitzgerald Kennedy amerikai elnök által népszerűvé tett fordulat jellemezte, miszerint „a dagály minden hajót felemel”. A téma ismert kutatója, John Harry Goldthorpe a korszakkal kapcsolatban egyenesen a felfelé irányuló társadalmi mobilitás aranykorát emlegette. A gazdaságban bekövetkezett strukturális változások nyomán módosuló foglalkozási szerkezet a vizsgált országcsoportban a XX. század folyamán három kohorsznál általában a felfelé irányuló mozgást segítette elő, eltérő hatást gyakorolva a két nemre: a nőknél egyértelmű a felfelé tartó út, a férfiaknál kevésbé – ilyen értelemben tehát a változások velejárója, a szolgáltatások térnyerése, tágabban a deindusztrializálódás folyamata a nőknek „kedvezett”. Ezt követően, az 1965 és 1975 között született nemzedékeknel az abszolút mobilitást illetően a két nem útjai mindinkább hasonlókká váltak. A relatív mobilitás tekintetében az unió tagállamai a XX. század folyamán mindinkább közeledtek egymáshoz; a hasonlóság az 1946 és 1964 között született korosztályoknál jóval nagyobb, mint az 1927 és 1946 közötti évjáratoknál. Ugyanakkor az 1965 után születettek nemzedékeinél a szintek közeledésének megtorpanása, esetenként megfordulása tapasztalható. Így hat ország (Belgium, Dánia, Finnország, Görögország, Hollandia és Szlovákia) a relatív mobilitás folyamatos erősödésével tűnt ki; Ausztria, Bulgária, Franciaország és Svédország velük szemben a mozgás gyengülését mutatta; a megállapodottság jellemezte Írországot, Lengyelországot, Nagy-Britanniát és Németországot; a férfiak mobilitási esélyei feltűnően visszaestek Ausztria, Bulgária, Észtország, Franciaország, Nagy-Britannia és Svédország esetében, kiváltképp az 1965 és 1975 született nemzedékek körében – nőttek viszont Németországban és Spanyolországban. Általában véve a relatív mobilitás kevésbé változott a nők, mint a férfiak esetében: az esélyek növekedése észlelhető Belgium, Csehország, Finnország, Hollandia és Nagy-Britannia női lakosainál,

gyengülése Ausztria, Németország, Spanyolország és Svédország hölgyeinél.

Az egyes államok jóléti rendszereik jellegétől függően eltérő módon reagáltak a válságokra, különösen a 2008. évre, emellett az elsősorban vizsgált foglalkozási mobilitás mellett közrejátszott a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése is. Az unió vizsgált országainak összességére lehetetlenség általános jellemzőket megállapítani a társadalmi mobilitásról. Nem csupán azért, mert a tagállamok a modernizációs folyamatok eltérő múltjával rendelkeznek, de amiatt is, hogy a mobilitás bizonyos vonásai egymás mellett létezhetnek. Ezzel együtt, ami a férfiak abszolút mobilitását illeti, szembeszökő, hogy az immobilitás magas szintje és a horizontális mobilitás viszonylag alacsony mértéke mellett öt országban a lefelé irányuló mobilitás meghaladja a felfelé tartó mozgást. A legnagyobb mértékben Észtországban, enyhébben Csehországban, majd Lengyelországban és Litvániában, s szinte jelentéktelenül, de Magyarországon is.

Source: ESS, waves 1-5, covering 2002-2010; authors' own calculations.

1. ábra: A férfiak abszolút mobilitásának mutatói

A körkép első fejezete a szakirodalom áttekintéséből és az alkalmazott módszertan ismertetéséből áll, a második az abszolút társadalmi mobilitást összehasonlító tanulmányok összefoglalóját adja huszonnégy tagállamra, míg a harmadik a relatív mobilitást mutatja be húsz országban. A negyedik fejezet a balti államok, Hollandia, Lengyelország és Nagy-Britannia esettanulmányait tartalmazza a mobilitási mintákról és a gátló tényezőkről, amelyek az adott országokban végzett, erre irányuló kutatásokon alapulnak, kitérve a felfelé irányuló mobilitást elősegítő szakpolitikai intézkedésekre is. A következő rész az esélyegyenlőséget, a jövedelmi egyenlőtlenséget övező politikai vélekedéseket tekinti át, országcsoportonként kitérve az egyenlőtlenségek okaira. A hatodik fejezetet a társadalmi mobili-

¹ Magyarországon 2014 márciusa óta a nemzeti tudósítói, szakértői feladatokat a Policy Agenda Kft. látja el: <http://www.policyagenda.hu/hu/eurofound/eurofound-nemzeti-szakertoi-projekt>

tást gátló speciális tényezőknek szentelték, míg az utolsó rész az esélyegyenlőtlenség előmozdítását szolgáló szakpolitikai intézkedéseknek, a kora gyermekkori neveléstől és gondozástól az oktatáson keresztül a munkaerőpiacig, röviden érintve az egyes tagállamok által a regionális eltérések kiküszöbölése végett meghozott intézkedéseket.

TÁRGYSZAVAK: társadalmi mobilitás, abszolút mobilitás, relatív mobilitás, Európai Unió

HOLKA LÁSZLÓ

56/2017

Erőteljes kezdést 2017 – OECD-jelzőszámok a kora gyermekkori nevelésről és gondozásról

Starting Strong 2017 – Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care

Paris, 2017, OECD. 1–189. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264276116-en>

Ötödik alkalommal teszi közzé a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) a kora gyermekkori nevelésről és gondozásról 2001-ben megkezdett tematikus áttekintését. A kiadó a kérdés vizsgálatát azzal indokolja, hogy a hároméves életkor alatti időszak megalapozza a gyermekek jövőbeli készségeit, végső soron jólétüket és tanulásukat. Az OECD által kínált összeállítás megbízható és összehasonlítható nemzetközi adataival, az e téren nyújtott szolgáltatások bemutatásával hozzá kíván járulni a tagállamok tájékoztatásához, elősegítendő rendszereik fejlesztését. Az áttekintés a hasonló vizsgálatok megkezdése óta eltelt tizenöt esztendő során első alkalommal gyűjti egy kötetbe az összes, kora gyermekkori nevelésre és gondozásra vonatkozó mutatót. Egyben új indikátorokat illeszt be az összegzésbe, így például képet ad a pedagógusok képzettségi szintjéről, bérezésükről és munkaidejük beosztásáról, valamint a gyermekeknek a rendszerekhez való hozzáférési esélyeiről. A hat oldal híján kétszáz oldalas kiadvány öt fejezetre oszlik.

Az összegzést kísérő webinarium segítségével képalkotható a kötet fontosabb megállapításairól. A power point negyvenöt felvétele első felének bevezetője figyelmeztet a világszerte megváltozott demográfiai és családszerkezeti összképre; táblázat szemlélteti a termékenységi ráta csökkenését az OECD-tagállamok legtöbbszében; grafikon mutatja be, hogy 1960-hoz és 1980-hoz viszonyítva 2014-ben több nő dolgozott a gyermekgondozás időszakában; leszögezi, hogy a kora gyermekkori nevelés fejlesztése segítheti a gyermekek előrejutását, növelheti a társadalmi mobilitást; ábra érzékelteti, milyen fontos az agyi érzékenység kialakulása az érzelmi

kontroll, a társas érintkezési, a nyelvi és a számolási készségek fejlődésében, s ábra közli az óvodák látogatottságát országonként. A 2015. évi, ötvenhét országra kiterjedő nemzetközi tanulói teljesítménymérés programja (PISA) adatai segítségével illusztrálja, hogy a kora gyermekkorukban legalább két éven át rendszeresű nevelésben részesülők 15. életévükre átlagosan jobban teljesítenek társaiknál, akik kimaradtak, vagy kevesebb ideig látogatták az intézményeket. További ábrán követhető nyomon, hogy a kora gyermekkori rendszerű nevelésben részesülők kevésbé hajlamosak az elhízásra; grafikon mutatja, hogy az anyák munkaerőpiaci jelenléte és a kisgyermek rendszerű nevelése között erős a kapcsolat; újabb ábra szemlélteti az összefüggést a részmunkaidőben foglalkoztatott nők aránya és a háromévesnél kisebb gyermekek által az intézményekben hetente eltöltött órák száma között.

Leszögezve, hogy az utóbbi években számos kormány növelte beruházásait a kisgyermek gondozó intézményekbe, a webinarium megállapítja, hogy sok a tennivaló a pedagógusok munkakörülményeinek javítása terén. A power point táblázatából derül ki, hogy az OECD tagállamaiban csaknem általános jelenség, hogy a kisgyermek legalább egy évet töltenek az intézményekben – a következő dián az látszik, hogy ennek előfordulása (miként időtartama is) jelentős változékony-ságot mutat.

Az ígért összehasonlíthatóságot körülményessé teszi néhány tényező. A kora gyermekkori nevelésre fordított kiadások nagysága nem jelenti automatikusan az intézmények jobb teljesítményét; az óvodai nevelés egybevetésében például nehézséget okoz az egyes országok által követett gyakorlat sokfélesége (csoportlétszám, a foglalkozásokra fordított eltérő időmennyiség). Az óvodai pedagógusok béreinek összehasonlítását így a tanulmány az óvodákban az egy gyermekre jutó bérköltségekre ható tényezők feltárásával végzi el. Szerepel közöttük az óvodai csoportok létszáma, a pedagógusok gyermekekkel töltött ideje, az utolsó évben az iskolára történő felkészítésre szánt idő, végül pedig „a pedagógusok bérezése” (a pedagógusok javadalmazása osztva a gyermekek számával). Az ezt megjelenítő ábra lábjegyzete történetesen Magyarország példáján értelmezi az egyes tényezőket, mondván: a pedagógusok egy gyermekre jutó bérköltsége dollárban kifejezve alacsonyabb az OECD átlagánál, aminek oka, hogy az átlagos bérek is alacsonyabbak, viszont az OECD átlagánál több idő jut az iskolára történő felkészítésre, a pedagógusok a tagállamok átlagánál több időt foglalkoznak a gyermekekkel, míg a csoportok becsült létszáma valamivel meghaladja ezt az átlagot.

Az összehasonlítást tovább bonyolítja az alkalmazott ómenklatúra. Az UNESCO által gondozott ISCED, az

iskolai végzettségek szerinti besorolás legutóbbi, 2011. évi megújítása két részre bontotta a korábbi osztályozás első elemét, két részre osztva a kisgyermekkorú nevelést (ISCED-0): kora gyermekkorú nevelésre (01) és óvodára (02). A korábbi hét szint helyett kilenc beosztást tartalmazó osztályozást a nemzetközi adatszolgáltatásban 2015 óta alkalmazzák. Csak hogy a részt vevő államok körében ez nemcsak vitákra adott okot, de hatást gyakorolt a kora gyermekkorú ellátás mértékének megítélésére is. Miközben például az ISCED-0 kategóriára eső ellátás az OECD átlagában a GDP 0,8%-ával egyenlő (ebből 0,2% jut az alsó és 0,6% a második fokozatra), s Japánban, Írországból, Svájcban ennyit vagy kevesebbet költenek rá, addig például Chilében, Dániában, Oroszországban, Svédországban és Szlovéniában 1,0%-nál is többet. A módszertani váltás következtében azonban az ISCED-01 alá tartozó ellátást egyes tagállamok egyáltalán nem jelentik – jellemzően azok, ahol ezek a jóléti vagy az egészségügyi intézmények fennhatósága alá tartoznak (például Csehország, Franciaország, Lengyelország, Olaszország, Svájc, Szlovákia). Ugyanakkor ezek az államok rendelkeznek más ellátási formákkal a három éven aluliak számára, s ezek beszámításával Franciaországban például a GDP 0,4%-a jutna a megfelelő fokozatra.

TÁRGYSZAVAK: kora gyermekkor, nevelés és gondozás, ISCED

HOLKA LÁSZLÓ

57/2017

Az oktatás és a munkaerő-piaci kiválasztás keresetekre gyakorolt hatása Szlovéniában, 1993–2007

Britni L. Adams – Joe King – Andrew M. Penner – Nina Bandelj: *The Returns to Education and Labor Market Sorting in Slovenia, 1993–2007*

Research in Social Stratification and Mobility, 2017. február. 55–65. p.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.06.002>

Az oktatás és a munkaerőpiac a modern társadalom legbefolyásosabb intézményei közé tartozik. Az iskola nemcsak az életre készít fel, hanem a tudástársadalom az oktatást és az innovációt állítja középpontba, amely átalakítja a társadalmat és új munkaerő-piaci lehetőségeket hoz létre. A modern munkaerőpiac egyik kulcseleme az emberek megfelelő foglalkozásának, állásának kiválasztása. A foglalkozás választása egyenlőtlenségeket hoz létre, amelyet befolyásol a nem, a rassz, a bevándorló státusza és családi állapota is. A foglalkozás

meghatározza a kereseti lehetőséget, amely hatással van szinte mindenre, beleértve az egészséget, sőt az életstílust is.

Ez a tanulmány az első kísérlet annak számszerűsítésére, hogy milyen hatása van a keresetekre az oktatásnak és a foglalkozásnak, illetve az állásválasztásnak. Az elemzés az állások elnyerésénél érvényesített kiválasztási folyamatokra koncentrálna. E kutatás egyik fontos megállapítása, hogy az átmeneti társadalmakban a képzésekből eredő kereseti prémium emelkedő tendenciát mutat. A felsőfokú képzésben részt vettek kereseti előnye az átalakuló társadalmakban is jelentősen emelkedik. A piacgazdaság a kereseteket differenciálja a magas iskolai képzettségűek javára, az alacsony végzettségűek kárára. Az oktatás növeli az egyének humán tőkáját, ami alapja a termelékenység növelésének, ezt pedig magasabb keresetekkel ismerik el. A munkáltatók a diplomásokról feltételezik, hogy termelékenységük, kompetenciájuk, felelősségérzetük és önálló munkavégzésük rászolgál arra, hogy számukra magasabb fizetést állapítsanak meg, függetlenül az alkalmazott aktuális teljesítményétől.

Szlovénia a piaci alapú mechanizmusokat csak lassan és fokozatosan vezette be, amiben fontos szerepet kapott a munkás-érdekvédelem szocialista örökségének folytatása. A privatizáció is csak lassan haladt előre. 2000-ben a magánszektor aránya még csak 65% volt, miközben Észtországban elérte a 75, Magyarországon pedig a 80%-ot. Az általános kollektív szerződés szolgáltatta az alapját az 1991 utáni keresetmegállapításoknak is. Ezt nevezték intézményesített koordinált rendszernek, amelyben az oktatás különböző szintjének keresetben megjelenő hatását erősen preferálták.

Szlovénia népessége több mint kétfélmillió fő. A köz-társaság 1991-ben nyerte el függetlenségét Jugoszláviától. A piacgazdasági átmenetet nagyon sajátosan egy öngazgató piaci szocializmus rendszerének bevezetésével oldották meg. A sokterápiával szemben az áttérésben a fokozatosságot tartották szem előtt. Ez a módszer az országot a legsikeresebb és legvirágzóbb átmeneti gazdaságok egyikévé tette. A piaci átalakulás az ipar háttérbe szorításával és a felsőfokú végzettségűek arányának jelentős növelésével jellemezhető. Támogatták a korai nyugdíjazást, megnyitva az utat a fiatalok számára a munkaerőpiac magasabb presztízsű foglalkozásai előtt. A szakszervezetek erősek maradtak (az alkalmazottak 95%-a szakszervezeti tag), ami fenntartotta a munkások hatékony alkuerejét Szlovéniában.

Az 1993 és 1996 közötti oktatási reform része volt a felnőttképzés rugalmas átalakítása, amely magába foglalta az informálisan szerzett szakismeretek és kompetenciák elismerését is. A kötelező oktatás (a hat és

tizenöt év közöttiek számára) része az általános iskola (alsó és felső tagozattal) és az alsó középiskola, amely háromszor hároméves ciklusra bomlik. Az általános, a középiskolai és a felsőfokú oktatás ingyenes. Szlovénia a legiskolázottabb országok egyike. A középiskolai oktatásban részt vevők aránya 1999-re 99%-ra emelkedett. A felsőoktatásban ugyanez a mutató az 1999. évi 55%-ról 2007-re 85%-ra nőtt.

Az országban törvény rendelkezik a munkások alapjövödelméről, de a kereseteket a munkástanácsok testületei üzemi szinten állapítják meg. A kereseti egyenlőtlenségek főleg az üzemek között alakulnak ki, az üzemen belüliek jóval kisebbek. A szerzők hivatkoznak Szelényi Iván egyik megállapítására, amely szerint a szocializmusban a dolgozók jövedelmi különbségeit alapvetően a mellékjövedelemből való részesedés lehetőségére határozta meg.

Szlovéniában kilenc fizetési osztályt alakítottak ki az iskolai végzettségi szint szerint. A kevesebb mint nyolc osztályt végzetek kerültek az első osztályba, míg a doktori programot elvégzők a kilencedikbe.

A kollektív szerződés szerint a fizetést három tényező határozza meg. Az első az, hogy ki melyik fizetési osztályba tartozik. A második tényező a hétvégi, éjszakai munka és a kedvezőtlen munkakörülmények (erős fizikai vagy veszélyes munka), amelyek 20%-kal növelhetik meg a fizetési osztályra megállapított keresetet. A harmadik a végzett teljesítmény, amely szintén 20%-kal emelheti meg a fizetést.

2015-ben az állam által megállapított alapkereset 790 euró volt, amelyet az iskolázatlan, egyszerű munkát végzők kaptak. Fizetésük kétszer 20%-kal emelkedhetett, így 1107 eurót kereshettek. Az egyetemisták végzetek alapfizetése 1700 eurót tett ki, amely 40%-os pótlékkal elérhette a 2380 eurót. Ugyanazon foglalkozású személyek az eltérő szektorokban más-más összeget kereshettek. A közszférában dolgozók aránya Szlovéniában 23%. Ha valakinek az iskolai végzettsége magasabb, mint amit az általa betöltött munkakör igényel, akkor is a magasabb fizetési fokozatba sorolták.

A szerzők longitudinális harmonizált munkáltató–alkalmazott regiszteradatokat használtak, amelyet a szlovén KSH-tól vettek át. A kutatás a 17 és 66 év közöttiekre (1,1 millió fő) és több mint 128 000 gazdasági szervezetre terjedt ki. A kutatásban végül 674 000 főt, 1500 foglalkozást, 54 000 szervezetet és 222 000 egyéni vállalkozást figyeltek meg. Az iskolai végzettség négy szintjét (általános, alsó középiskolai/szakmunkás-képző, középiskolai, felsőfokú) különböztették meg.

A regressziós modellben arra keresték a választ, hogy az iskolai végzettség keresetekre gyakorolt hatása hogyan változik a foglalkozás, a gazdasági szer-

vezet és az állás megválasztásával. A munkaerő-állomány 15%-a csak általános iskolát végzett, alsó középiskolát/szakmunkás-képzőt 30, középiskolát 29%-uk, míg a felsőfokú oklevéllel rendelkezők aránya az 1993. évi 16%-ról 2007-re 24%-ra emelkedett. A kereseti prémium az általános iskolai végzettségűekhez képest az alsó középiskolát/szakmunkás-képzőt elvégzettekénél 18%, a középiskolát befejezettekénél 50%, míg a diplomásoknál 140%. Az első csoportba tartozóknál a keresetek különbségeinek 62%-át a különböző státuszok, 28%-át az azonos státuszon belüli, 10%-át az azonos foglalkozáson belüli eltérések magyarázzák.

A diplomásoknál a kereseti különbségek legnagyobb részét az eltérő gazdasági szervezetekre, majd a foglalkozásra és az állás megválasztására lehet visszavezetni. Nemzetgazdasági szinten viszont az iskolai végzettség keresetekre gyakorolt hatásában a legnagyobb magyarázó erő a státusz, majd a foglalkozás, amelyet a munkaszervezet kiválasztása követ. A munkahelykeresés ebből az aspektusból a diplomásoknál és a középiskolai végzettségűeknél a legfontosabb.

Az ugyanolyan iskolai végzettségűek között a férfiak és a nők kereseti egyenlőtlenségében a foglalkozásválasztásnak van jelentős szerepe, de a legnagyobb eltéréseket az alakította ki, hogy ki milyen státuszban dolgozott. Szlovéniában a társadalmi nemek jövedelmekülönbsége a legkisebbek közé tartozik a világon.

TÁRGYSZAVAK: oktatás, munkaerőpiac, munkahelyi egyenlőtlenség, jövedelmekülönbség, Szlovénia

HAJNAL BÉLA

58/2017

Dolgozói szegénység az EU-ban

Daphne Ahrendt – Eszter Sándor – Adam Revello – Jean-Marie Jungblut – Robert Anderson: In-work Poverty in the EU

Eurofound (2017). Luxembourg, 2017, Publications Office of the European Union. 1–57. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.2806/125135>

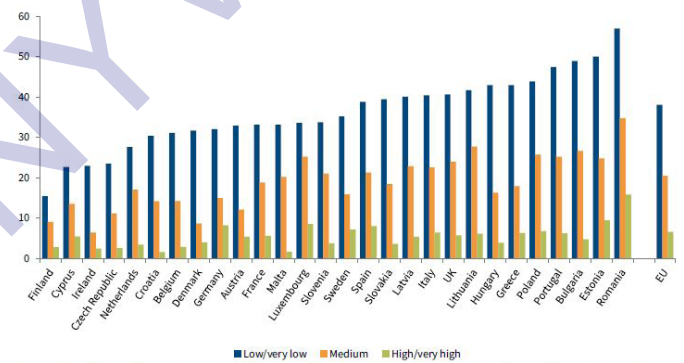
A „dolgozói szegénység” kategóriába sorolt társadalmi csoport összetételénél csak a leküzdéséhez alkalmazott állami eszköztárak sokszínűbbek. A jelenséget a kilencvenes években azonosították az Egyesült Államokban; 2003 óta szorgalmazza visszaszorítását az Európai Unió a társadalmi felzárkóztatás részeként. Az EU erre vonatkozó ajánlásai a szociális jogok pillérének alkotóelemeiként megjelentek az 2017-es esztendőre vonatkozó bizottsági ajánlások és parlamenti állásfoglalások között

is. Az Eurofound kutatói legutóbb 2010-ben tekintették át a dolgozói szegénység alakulását, amikor még nem körvonalazódtak a 2008. évi válság következményei. Azóta világosabbá vált, milyen hatást gyakorolt a gazdasági megrázkódtatás a munkaerőpiacra: nemcsak tömeges állásvesztést okozott, de csökkent a ledolgozott órák száma is, nőtt viszont a nem szokványos foglalkoztatási megoldások aránya, mint a részmunkaidős állásoké, a határozatlan idejű szerződéskötéseké – akárcsak az önfoglalkoztatottaké. A kiadvány szerzői megjegyzik, hogy a kormányok a munkanélküliség felszámolására, az állásteremtésre vonatkozó erőfeszítésekkel igyekeznek visszaszorítani a jelenséget, és leszögezik: mindezt nem tartják elegendőnek, az okokat mélyebben kell keresni.

A tanulmány a jelenséget a válság alatti és az azt követő időszakban tárja fel, árnyalva a kialakulását előidéző tényezőket. Ehhez az Eurostatnak a jövedelem és életkörülmények statisztikáját fedő SILC (Statistics on Income and Living Conditions) felvételének 2014. évi adataira támaszkodik, amelyek az előző esztendőre vonatkoznak, és kiterjednek valamennyi tagállamra. A dolgozói szegénységet ezért a háztartások felől közelíti meg, egyrészt jövedelmük, másrészt a referenciaszemély (főkereső) munkavállalásának jellege felől. Kérdőjelet téve az ekvivalens medián jövedelem 60%-án meghúzott, relatív szegénységi mérőszám alkalmazhatósága mögé, tágabb tanulmányozási környezetet alkalmaz: a SILC kérdőívéhez és módszertanához igazodva az egyes háztartástípusok és foglalkozási csoportok szerint mérlegeli az anyagi nélkülözés kockázatának kritériumát: a dolgozói szegénység kockázatának esélyeit (a 18–59 éves korosztályok helyett a 16–64 év közöttieket tanulmányozva).

Az első fejezet a dolgozói szegénységet kialakulására ható tényezőket tekinti át a kockázat mértékének szemszögéből. Az iskolai végzettségnél az oktatás szintjei szerint felfelé haladva minden országban csökken a kockázat mértéke, hiszen az alacsony végzettség értelemszerűen alacsonyabb keresetekkel jár. A dolgozói szegények sorába kerülés esélyei viszont tagállamonként igen eltérőek: a legkirívóbbnak Románia tűnik, ahol a csak alapfokú végzettség birtokosainak 52%-nyi esélyük van rá, szemben a diplomások 1%-os mértékével (a Magyarországra számított bekerülési kockázat 20, illetve 1% körül alakult). További tényező a munkaerő-piaci helyzet, nevezetesen a háztartásra jellemző munkaintenzitás és a szerződés típusa. Az uniós átlagában a legcsekélyebb bekerülési esélyeik a teljes munkaidőben foglalkoztatottaknak vannak, míg legnagyobbak a kényszerűségből részmunkaidőt vállalóknak (5, illetve 29%) – s hasonlóképpen lehangoló a helyzetük az alkalmazottak nélküli önfoglalkoztatottaknak (25%). Összességében az egyéni, a háztartási és az intézményi tényezőkről megállapítható, hogy bár az individuális okok

között az alacsony bérezés tűnhet a legkézenfekvőbbnek, az ilyen javadalmazásuk között mégis viszonylag keveseket sújt szegénység. A meghatározó tényező a háztartás összetétele: ha az alacsony keresetű illető egyúttal eltartottakkal rendelkező, egyedüli kereső, úgy magas kockázattal bír. A dolgozói szegények közé kerülés esélyeit befolyásolja a foglalkoztatott felnőttek száma, a háztartásra jellemző munkaintenzitás, a dolgozó felnőttek és az eltartottak aránya. Az intézményi tényezők között szerephez jut az egyéneket a piaci viszonyoktól függetlenítő, a családok terheinek egy részét átvállaló szociálpolitika (a dekommodifikáció és a defamilializáció mértéke) is. A két alkotórész kiterjedtsége alapján az uniós tagállamait öt kategóriába sorolja, ahol a dolgozói szegénység várható szintjéről megállapítja, hogy a skandináv csoportnál alacsony, az angolszásznál vegyes eredménnyel jár, a kontinentálisnál közepes kilátások mutatkoznak, a délieknél (Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország) magas szintre, míg a poszt-szocialista országokban vegyes eredményekre van esély.

Note: The work intensity of a household is the ratio of the total number of months that all working-age household members have worked during the income reference year to the total number of months the same household members theoretically could have worked in the same period. The thresholds are as follows: very low work intensity: below 20%; low: 20%–45%; medium: 45%–55%; high: 55%–85%; very high: 85%+.
Source: EU-SILC 2014 microdata, weighted by P8040 or P8050, all working-age people

1. ábra: A dolgozói szegénység kockázatának aránya a munkavállalók körében, a háztartások munkaintenzitása az EU tagállamokban, 2014 (százalék)

A második fejezet a 2008. évi válságot követő időszak fejleményeit tekinti át részben a szakirodalom, részben a SILC mikrodadatai alapján. Két mércét alkalmaz; a dolgozói szegénység kockázata mellett az anyagi nélkülözés abszolút mérőeszközét is igénybe veszi. Az egyes országok eltérő helyzete és gyakorlata miatt nem lehet az uniós egészére érvényes tendenciákról szót ejteni: míg a dolgozói szegénységben élők aránya relatív eszközzel mérve az EU átlagában 9,6%-ra rúgott, addig ugyanez a depriváció felől közelítve 12,8%-ot eredményez (mert természeténél fogva a mediánjövedelem változásai nem érintik).

A harmadik fejezet bemutatja a dolgozói szegénységben élőknek a munkaképes korúak átlagához viszonyított helyzetét, számba véve a szubjektív jóllét, a lakhatás, a társas kapcsolatok, valamint a társadalmi kirekesztett-

ség ismérveit. A negyedik és ötödik fejezet vázolja, mit tesznek az egyes kormányok és a szociális partnerek a dolgozói szegénység ellen, vizsgálja a különböző intézkedések hatását – az itt szereplő információk az Eurofound tudósítói hálózatának mind a huszonnyolc tagállamban tevékenykedő tagjaitól származnak. A tanulmány melléklete néhány táblázatot tartalmaz: az első összefoglalja a dolgozói szegénység mérésének alternatív megoldásait (Észtország, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Románia). A második a kormányzati intézkedéseket, a harmadik a szakszervezeti fellépéseket, a negyedik a bolgár és a romániai munkaadói szervezetek lépéseit összesíti.

TÁRGYSZAVAK: dolgozói szegénység, anyagi nélkülözés, EU-SILC, Európai Unió

HOLKA LÁSZLÓ

59/2017

Dolgozói szegénység az Egyesült Államokban

Lane Kenworthy – Ivo Marx: In-Work Poverty in the United States

IZA Discussion Paper, 2017. 10638. sz. 1–24. p.

URL: <http://ftp.iza.org/dp10638.pdf>

A világ összes többi iparilag fejlett országát jóval megelőzve az Egyesült Államokban kiemelkedő politikai kérdéssé vált a dolgozói szegénység. Mivel pedig a szegénység elleni fellépésben az Egyesült Államok hagyományosan a foglalkoztatottság bővítését középpontba állító stratégiát követ, a kérdés korántsem került le a napirendről. Az amerikai, illetve belgiumi szociológus szerzők összefoglalójukban a jelenség trendjeit tekintik át, kezdve a hatvanas évek szegénységellenes kormányzati fellépésétől. Röviden áttekintik a két nagy politikai erő felfogásának alakulását, végigkísérve a „munkán alapuló szociális biztonsági háló” működőképességét.

Míg a szegénység megállapítására általában relatív mérőszámokat alkalmaznak (Európában a medián jövedelem 60%-át), az Egyesült Államokban a hatvanas évek eleje óta a kormány a szintet abszolút módon jelző szegénységi küszöböt használ (egyedülálló felnőttre, kétszemélyes háztartásra és így tovább), amely az idő előrehaladtával az infláció függvényében változik. Ennek következtében a szegények száma az Egyesült Államokban lényegesen alacsonyabb, mint ha relatív módon mérnék (egyedülálló személyeknél az eltérés eléri a 60%-ot).

A (dolgozói) szegénységi ráta az Egyesült Államokban a hetvenes évek vége óta változatlan volt, mind

abszolút, mind relatív mércével mérve: gazdasági növekedés idején alászállt, stagnáláskor növekedett.

A medián jövedelem 50%-ával mérve, az Egyesült Államok tizenhat fejlett állam szegénységi arányszámához képest kiugróan magas szinttel tűnt ki már 2000-ben: 15%-ot meghaladó mértéke rajta kívül egyedül Írorszában volt kimutatható, rendszerint azonban 5 és 10% között mozgott. A dolgozói szegénység az országok legtöbbszörében 5% alatt maradt, a 11%-os amerikai mértéket egyedül Kanada közelítette meg 7%-kal. Hasonló képet festett a jelenségekről az OECD 2009-es tanulmánya. A nemzetközi összehasonlítások általában nem ejtenek szót arról, milyen ellátásra számíthatnak az amerikai foglalkoztatottak, holott egy tanulmány szerint a jól keresőknek háromszor nagyobb az esélyük a munkáltató által fedezett egészségügyi ellátásra, és négyszeres esélyesebbek az ehhez hasonló nyugellátásra, mint alacsony keresetű társaik.

Az egy évben legalább huszonhét héten át munkával rendelkező és a háztartásuk jövedelmét tekintve a hivatalos szegénységi küszöb alatt élő személyeket társadalmi-demográfiai csoportosításban szemügyre véve kimutatható, hogy 2014-ben a „legjobb” helyzetben a felsőfokú végzettségűek, a kétkeresős háztartásokban élők, az 55 és 64 év közöttiek, az egész évben teljes munkaidőben foglalkoztatottak voltak (a dolgozói szegénységbe tartozók aránya egyiküknél sem érte el az 5%-ot), míg az afroamerikaiak, a latinok, a gyermekes családok, a részmunkaidős foglalkoztatottak, az egyetlen keresőre utalt háztartások és az alapfokú végzettségűek között jóval gyakoribb volt, hogy bekerültek a csoportba (10-től 18%-os arányig képviseltetve magukat). A dolgozói szegények közé kerülés esélyei az alacsony iskolai végzettségűeknél a legnagyobbak; a foglalkozások között a szolgáltatások közé soroltak 14%-a tartozik a csoporthoz; ugyancsak kockázatosak az építőipari, a mezőgazdasági és a bányászati téren dolgozók kilátásai.

Komoly súllyal esik a latba a munkaintenzitás: az egy évben huszonhét hétnél több időn keresztül foglalkoztatottak rendszerint teljes munkaidőben dolgoztak, és mintegy 4%-uk minősült dolgozói szegénységben élőknek. Velük szemben a részmunkaidőben alkalmazottak 13%-a esett ebbe a kategóriába.

Az Egyesült Államoknak a foglalkoztatottság terén az ezredforduló óta nyújtott közepes teljesítménye rejtély; a szerzők a tanulmány második részében ennek lehetséges összetevőit igyekeznek megfejteni.

TÁRGYSZAVAK: szegénység, foglalkoztatottság, kereset, Amerikai Egyesült Államok

HOLKA LÁSZLÓ

60/2017

A farmergazdaságok és a gazdálkodók háztartásainak jövedelme

Daniel Prager – Christopher Burns – Nigel Key: Examining Farm Sector and Farm Household Income

USDA Economic Research Service. Amber Waves Online Magazine, 2017. augusztus 7.

URL: <https://www.ers.usda.gov/amber-waves/2017/august/examining-farm-sector-and-farm-household-income/>

Az Egyesült Államok agrárgazdaságát mintegy 2,1 millió farm alkotja; együttesen mintegy 900 millió angol hold (364,2 millió hektár) területet művelnek meg. A gazdaságokhoz kapcsolódó háztartásokban élők, a 2012. évi általános mezőgazdasági összeírás szerinti 6,5 millió fő jövedelmeinek hosszú távú alakulását világítja meg a mezőgazdasági tárca gazdasági kutatóintézetének gondozásában megjelenő online folyóirat tanulmánya. Előjáróban figyelmeztet rá: a gazdaságok sokfélesége (elhelyezkedés, méret, a termesztett kultúrák különbségei) miatt körültekintően szükséges kezelni a megállapításokat, amelyek a nettó bevételek alakulásán keresztül igyekeznek feltárni a farmerek háztartásainak anyagi jólétét.

Az amerikai gazdák nettó jövedelmei a 2000-es évek első évtizedében viszonylag megállapodott szinten mozogtak, ezt követően azonban kilengések tapasztalhatók. A mezőgazdasági cikkek iránti bel- és külpiazi kereslet és a megtermelt termékek mennyisége következtében a farmerek bevételei 2010 és 2013 között rekordmagasságig emelkedtek. Az árak megugrását fokozta a Közép-Nyugatot és a Nagy Síkságot sújtó aszály, amely az ezeken a területeken tenyésztett szarvasmarhákat sem kímélte. A magas árak és az ezeket kísérő jelentékeny bevételeket követően meredek zuhanás következett be: 2013 és 2016 közötti mértéke (a fogyasztói árindexszel kiigazítva) 35%-osra becsülhető, ami az 1980-as évek óta nem tapasztalt zuhanást jelent. Ezzel együtt a farmgazdaságok nettó bevételeinek szintje megfelel a legutóbbi tíz év átlagának.

A szektor egészét leíró jövedelemváltozások az egyes gazdaságokban eltérőek lehetnek, amit a terméseredményektől, az értékesítési áraktól a kormányzati támogatásokon át az egyéb forrásokból (föld bérbeadása, raktárkészletek kezelése) számos tényező módosíthat. A farmok csaknem 99%-a családi gazdaság (a tárca által 2005 óta alkalmazott meghatározás szerint ilyenek azok a farmok, ahol a gazdaság többségi részének a gazdálkodó a tulajdonosa, valamint házastársa, vér szerinti rokonai – beleértve azokat is, akik nem élnek vele egy háztartásban). A háztartások jövedelmeinél számításba kell venni a nem mezőgazdaságból származó hányadot is. A farmerek háztartásainak medián teljes jövedelme az 1990-es évektől kezdve meghaladta a nemzeti közép-

értéket: 2015-ben egyharmaddal voltak magasabbak – ám elmaradtak az önfoglalkoztató főkeresővel rendelkező háztartásokéitól. A mezőgazdaságból származó hányad elkülönítésére használt mutató, a gazdaságok méret szerinti osztályozása a farmok bruttó pénzbevétele (GCFI) alapján történik. Ennek alapján a farmok 90%-át alkotó kis családi gazdaságok felénél a gazdálkodás némi veszteséggel jár; jövedelmük nagyobbik része ered nem mezőgazdasági tevékenységből. Ennek részesedése a gazdaság nagyságával növekszik. Habár a nagyüzemek rendkívül jövedelmezőek lehetnek egy-egy évben, évente hat közül egy mégis veszteséget könyvel el. Általában véve a nagyüzemi méretekben gazdálkodó háztartások jövedelmei szeszélyesen alakulnak, amit takarékossgal egyensúlyoznak ki. A mezőgazdasággal foglalkozó háztartások többségében legalább egy olyan kereső van, aki nem az agráriumban keresi kenyerét.

TÁRGYSZAVAK: farmerháztartások jövedelme, családi gazdaság, Amerikai Egyesült Államok

HOLKA LÁSZLÓ

61/2017

Oroszok mindennapjai: állampolgári és fogyasztói gyakorlatok

Ekaterina Vaceslavovna Bogomolova – Elena Gennad'evna Galickaa – Ulia Aleksandrovna Kot – Elena Serafimovna Petrenko: Povszednyevnoszty Rosszijan: grazsdanszkije i potrebityelszkije praktyiki

Mir Roszsziij, 2017. 1. sz. 180–197. p.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/povsednevnyost-rossiyan-grazhdanskije-i-potrebitelskie-praktiki>

A társadalmi életminőség két összetevőjének kapcsolatát, vagyis az állampolgári és a fogyasztói viselkedés alakulását és egymásra gyakorolt hatását vizsgálták az Oroszországi Elnöki Iroda támogatásával a Fond „Obszcsesztvennoje mnyenyije” elnevezésű közvélemény-kutatási alapítvány munkatársai,¹ akik 1996 óta Borisz Nyikolajevics Jelcin, majd Vlagyimir Vlagyimirovics Putyin elnökválasztási stábjának szociológiai alapozásait végzik. A kutatás közvetlen megrendelője a kormányon lévő Egységes Oroszország Párt háttérintézménye, a Társadalmi Tervezési Intézet (IOP). Az alapítvány feladata az volt, hogy azonosítsa a különböző társadalmi csoportok és a lakosság egészének vélekedését az állampolgári részvételről, bizonyos fajta életvitelekről és a fogyasztásról. Ehhez az általa 2012 és 2016 között több hullámban, változó időközönként

¹ Az alapítvány 1992-ben vált ki a Tatjana Zaslavszkaja vezette közvélemény-kutató intézetből (VCIOM).

(hetente, félévente) végzett kérdőíves felmérések válaszaiból képzett klasztereket alkalmazták, amelyeket egyfelől az állampolgári viselkedés, részvétel elemeiből számított indexekkel, másrészt a fogyasztói magatartás jellemzőiből állítottak össze.

Az állampolgári magatartás elemeit a hétköznapi viselkedési gyakorlatnak első ízben Sherry Phyllis Arnstein által kidolgozott fogalmait² követve vették fel; ennek során tesztkérdések segítségével verifikálták a válaszadók bekapcsolódását két vizsgált dimenzióba: az önkéntességi és kölcsönösségi, illetve a fogyasztói szegmensbe. A két dimenzió összetételét az egyén, a társadalmi csoport, a területi közösség életmódjának empirikus referenciájaként fogták fel.

A tanulmány első része az állampolgári részvétel társadalmi hatásait, a résztvevők bekapcsolódását vizsgálja a hétköznapi gyakorlatba, hogy ennek alapján azonosítsák a különböző életmódokat, s elemezzék az egyes társadalmi csoportok állampolgári és hétköznapi viselkedését. Ehhez mind a megkérdezettek, mind konkrét társadalmi csoportokra, mind pedig az összes válaszadóra két indexet számítottak – nevezetesen az állampolgári légkör és az állampolgári viselkedés mutatóit. A kettőt az állampolgári részvétel kompozit indexébe vonták össze. (Az operacionalizálás részleteit a kérdőíveken szereplő megfelelő kérdésekkel együtt a tanulmány melléklete tartalmazza.) Az összevont index felső értéke 100 pont. 2015 őszén Oroszország lakosságára a 39 pont képviselte az átlagot. Az állampolgári részvétel hatását az étellel való elégedettség mutatójával tükrözték; a három, ezzel kapcsolatos kérdés a társadalmi részvétellel jellemezhető egyének esetében 68, a kölcsönösséget feltételező gyakorlattal nem leírható esetben 50 pont volt. A szerzők értékelése szerint minél magasabb a mutató értéke egy-egy társadalmi csoportban, hordozói annál nagyobb modernizációs potenciállal rendelkeznek: az új tevékenységformák befogadásával hajlamosabbak a friss nézetek, kezdeményezések érvényesítésére. A csoportok azonosításával leírható a társadalmi részvétel fokozatai; a tanulmány ismerteti az önkéntesekként, a szocializáló szabadidős gyakorlatok résztvevőiként, az aktivistákként, az altruistákként, a környezetükben aktívakként, a weben tevékenykedőkként és az állampolgári kívülállókként leírható egyének részarányait.

A tanulmány második része a mindennapos fogyasztói gyakorlatokat és az életmódot hozza összefüggésbe; az elemzés középpontjában nem az értékválasztások, hanem a tevékenységek álltak. Az erre vonatkozó tizenhét kérdés a banki hitelfelvételt, a számítógép-használatot,

a gépkocsivezetést éppúgy firtatta, mint a fitneszklubok látogatását, az értékpapír-vásárlást vagy a továbbképzésekben való részvételt. Végeredményben a korszerűnek mondott életmód hat csoportját sikerült azonosítani: ezek a fantázianevekkel ellátott csoportok közül a legaktívabbak (és az élettevékenységüket társadalmi értelemben „feltőkésítő”) „beruházókból”, „utazókból” és „hedonistákból” álltak – ők együttesen is csupán 30%-os súllyal szerepeltek. A legnépesebb csoportot a „hétköznapi fogyasztókként” jelölték alkották 47%-kal, majd következtek a „kivülálló fogyasztók” és a „hitelfelvevők”.

Az egyes csoportok jellemzésén kívül fény derül a megkérdezettek arra való hajlandóságára is, hogy szívesen vesznek-e részt tiltakozó (politikai) akciókban, valamint bemutatják az „új munkások” csoportjának jellemzőit. A tanulmány végkövetkeztetése szerint adataikkal körülhatárolható a társadalmi részvétel szempontjából élenjáró csoportok (a három 30%-os csoport), amelyek magatartása meghatározza a társadalom egésze által a jövőben követett trendeket, s tagjai egyben a többiekénél aktívabbak és felelősségteljesebbek is.

TÁRGYSZAVAK: állampolgári részvétel, fogyasztói magatartás, önkéntesség, életmód, Oroszország

HOLKA LÁSZLÓ

62/2017

Szórt eredmények. Az életszínvonal etnikumok szerinti alakulása

Adam Corlett: Diverse Outcomes. Living Standards by Ethnicity

Resolution Foundation, 2017. augusztus. 1–15. p.

URL: <http://www.resolutionfoundation.org/app/uploads/2017/08/Diverse-outcomes.pdf>

Nagy-Britannia népességének egyötödét etnikai kisebbségek adják, régióként eltérő jelenléttel: a számos szempontból rendkívülinek tekinthető fővárosban, Londonban a teljes népességnek mindössze 42%-a áll fehér britekből. Hozzájuk viszonyítva országosan valamennyi etnikai kisebbségként elkönyvelt csoport háztartásának jövedelmei alacsonyabbak: a fehér brit medián-jövedelemnek a tipikus bangladesi háztartások a 35%-át, míg a pakisztániak 34, a fekete-afrikaiak és a karibiak 22%-át mondhatják a magukénak. Az életszínvonalban meglévő jelentős eltéréseket vizsgálja a Resolution Foundation elnevezésű, alkalmi szerzők bevonásával is dolgozó kutatócsoport tanulmánya. A csoport 2005-től működik, feladatának tekinti az életszínvonal alakulásának tanulmányozását Nagy-Britanniában a hathatós politikai megoldások elősegítésére;

² Sherry Phyllis Arnstein: A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 1969. 4. sz. 216–224. p.

témái a munkaerőpiac jövőjétől a társadalmi mobilitáson keresztül a lakáshelyzetten át a kora gyermekkori gondozásig terjednek. 2017-ben nyolcadik alkalommal jelentette meg a szigetország életszínvonalának alakulásáról szóló átfogó áttekintését.

Az adatok forrása a háztartási költségvetési felvétel brit megfelelője, amely 1992 óta a Családi Erőforrás-felvétel (FRS) elnevezést viseli; a huszonkilenc-es mintán évente lebonyolított felmérést a brit statisztikai hivatal végzi a Munka- és Nyugdíjügyi Minisztérium támogatásával. Az etnikai hovatartozás rögzítése önbevallás alapján történik, ennek következtében fenntartásokkal kezelendő – figyelmeztet a szerző: az etnikum fogalmának illékonyága mellett az idők folyamán változott a meghatározás is, s a felvétel a referenciaszemélyek adataira összpontosít. Így a háztartások jövedelmének alakulását az FRS kérdőívén szereplő „Az Ön etnikai csoportja” kérdésre adott válaszok alapján követi nyomon (választani lehetett tizenhét kategóriából, vagy alkalmazni az „egyéb” megjelölést).

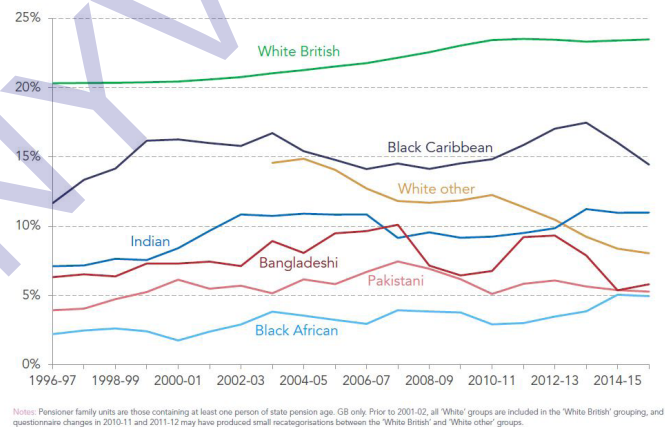
Tipikusnak nevezve a mediánjövedelmeket, a 2013/2014–2015/2016 közötti három esztendő adatai azt mutatják, hogy a vegyes (például fehér–ázsiai) családokat is felölelő tizenhét kategóriában az indiaiak és a kínaiak mediánjövedelmei közel álltak a fehér britekéhez. Minthogy azonban a csoportokon belül jelentős demográfiai vagy lakóhely szerinti eltérések mutathatók ki, a szerző elemzésében végül is csupán hét kategóriát vizsgált, többnyire együttesen kezelve az összes „fehér”-nek nevezett csoportot.

Egyik lényeges megállapítása, hogy a jövedelmi különbségek a lakhatási költségek beszámításával nőnek a fehér britek javára, akiknek 58%-a lakástulajdonos, míg a bangladesi, a fekete és a (túlnyomórészt európai) fehérek esetében ez csak minden negyedik háztartásról mondható el. Emiatt a fehér brit és a bangladesi háztartások között a mediánjövedelemben meglévő eltérések 44%-ra emelkednek. A jelentős jövedelmi rés az utóbbi másfél évtized folyamán szűkült: reálértékben 2001-től 2003-ig és 2014 és 2016 között a bangladesiek mediánjövedelme 38%-kal, a pakisztániaké 28%-kal lett magasabb, ehhez képest a fehér briteké csupán 13%-kal nőtt. Ettől eltérő az egyéb fehér kategóriába soroltak sorsa: a lakhatási költségek beszámításával a csoport mediánjövedelme 8%-os csökkenést mutatott fel, amit a szerző az ide soroltak összetételének megváltozására, nevezetesen a kelet-európai bevándorlók megjelenésére vezet vissza.

A tanulmány részletesen ismerteti az egyes etnikai csoportok foglalkoztatottságának alakulását mint a háztartások jövedelmei közötti különbség magyarázó tényezőjét. Így miközben a fehér brit nők foglalkoztatott-

sági rátája 72%, a pakisztáni és bangladesi nőké 37 és 31% – igaz, körükben az utóbbi tizennégy év folyamán 10, illetve 18 százalékpontos növekedés volt észlelhető. A fekete, a bangladesi és a pakisztáni férfiak munkanélküliségi mutatója 8 és 12% között mozog, ami meghaladja a fehér britek körében a 2008. évi válság után mért szintet – ugyanakkor mögötte a bangladesi férfiak rátájának 17, a pakisztániak 10 százalékpontos javulása áll.

Mind a jövedelmek, mind az életszínvonal különbségei magyarázhatók a háztartások korösszetételének és nagyságának eltéréseivel is. A pakisztáni, bangladesi és fekete-afrikai háztartások nagyobb valószínűséggel rendelkeznek több gyermekkel, és nem jellemzők rájuk a nyugdíjas háztartások: 1996/1997-től 2014/2015-ig három esztendő átlagaiban a fehér briteknek mintegy 20–24%-a élt nyugdíjas családban, míg a fekete-afrikaiaké 2 és 5% között ingadozott. A 2004-től vizsgált „egyéb fehér” csoport mutatója tíz év alatt 15%-ról annak felére olvadt le.

1. ábra: Az etnikai lakosság aránya a nyugdíjas háztartásokban, hároméves átlag

Befejezésként a szerző megállapítja, hogy számos, általa csak futólag érintett jelenség további vizsgálatokat igényel, nem utolsósorban az utóbbi időben Nagy-Britanniába érkezett fehér bevándorlók jövedelmének alakulása, s az etnikai csoportok összetételére gyakorolt hatásuk.

TÁRGYSZAVAK: etnikai csoport, jövedelemkülönbség, Nagy-Britannia

HOLKA LÁSZLÓ

63/2017

A generációk közötti kapcsolatok és a szubjektív jóllét a legidősebbek körében Kínában

Li Zhang – Zhenhui Cui: *International Relations and Subjective Well-Being among Chinese Oldest-Old* *Chinese Studies*, 2016. 5. sz. 15–26 p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.4236/chnstd.2016.52003>

A népesség öregedésének trendje miatt a társadalomtudósok egyre nagyobb figyelmet fordítanak az egészség öregedés kérdéseire. Az idősök szubjektív egészségének javítása különösen fontos. A felnőtt gyermekektől kapott támogatások a szülők jobb egészségi állapotához és szubjektív jólléti szintjének emelkedéséhez vezet. Pozitív asszociáció mutatható ki az intergenerációs kapcsolatok és az idős szülők jólléte között. Azok a megöregedett szülők, akiknek nehézségeik vannak gyermekeikkel tartott kapcsolatukban, rosszabb szubjektív jóllétről számoltak be. Egyes esetekben a gyermekektől való anyagi függőség és az elvesztett autonómia miatt a szülőknél negatív hatásúvá válhat a gyermekek támogatása. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a kapcsolatok minősége fontosabb, mint a tényleges támogatás nagysága.

Az ázsiai országokban, beleértve Kínát, az idős szülők és gyermekeik (unokáik) között erős érzelmi közelség, gyakori személyes érintkezés és kölcsönös támogatás a jellemző. Azok az idős kínai szülők, akik támogatást kapnak utódaiktól, ritkábban szenvednek magánytól, mint akik ebben nem részesülnek. A fiúktól kapott pénznek különösen jó hatása van a megöregedett szülők szubjektív jóllétére. A korábbi ilyen jellegű tanulmányok nem vizsgálták sem a nemek, sem a város és a falu közötti különbségeket, az idősöket pedig nem különböztették meg korcsoportok szerint. E dolgozat kizárólag a nyolcvanöt éves és idősebb népességre koncentrál; a felvétel 2011-ben készült. A kutatás a Pekingi Egyetem, a Kínai és az Amerikai Nemzeti Öregedéskutató Intézetek (China National Research Center on Aging, U.S. National Institute on Aging) együttműködésével valósult meg.

A minta alapját huszonhárom tartomány nyolcszáz véletlenül kiválasztott megyéje és városa adta, amely 85%-ban reprezentálta Kína népességét. A mintába többlépcsős rétegezéssel végül 5205 személy került be (3246 nő és 1959 férfi), akik életkora 85-től 114 évig szóródott, az átlagéletkor pedig 94 évnek adódott. A kérdőív fő kérdése a pénzügyi támogatás forrásaira irányult.

Megkérdezték, hogy az elmúlt évben mennyi pénzt kapott az idős szülő a fiaiól (menyeitől), lányaitól (vejeitől). Arról is érdeklődtek, hogy ők mennyivel támogatták utódaikat. A jüanban mért pénzmennyiséget osztályközökbé csoportosították: 0–9999 = 1, 10000–19999 = 2 – és így tovább egészen 50000 jüanig; az ennél több = 6.

A kérdőív további kérdései: Kivel beszélgetnek leggyakrabban a mindennapi életről? Kitől kérnek segítséget probléma esetén? Kivel osztják meg elsőként gondolataikat? Ki gondolzza őket, ha betegek?

A szubjektív jóllét megismerésére megkérdezték: Hogyan ítéli meg jelenlegi életét? Mindennek a szebb oldalát nézi-e? Van-e olyan boldog, mint amikor fiatal volt? Gyakran félénk és nyugtalan? Gyakran érzi magát magányosnak? Koránál idősebbnek és hasznavehetet-

lennek érzi magát? Érezte-e szomorúnak, rossz hangulatúnak vagy depressziósnak két héten át magát az elmúlt tizenkét hónapban? Elvesztette-e érdeklődését a legtöbb dolog iránt (hobby, munka stb.)? A válaszokat 1-től 5-ig osztályozták. A szubjektív jóllétnek közismerten fontos dimenziói vannak: például az étellel való elégedettség, a boldogságérzet, a magányosság.

A szubjektív jóllétre három indexet konstruáltak, amelyekre Cronbach alfa értékeket számoltak. Ezek rendre 0,51, 0,63 és 0,72 értékeket mutattak. Az első két alfa érték kisebb, mint más kutatásokban, de mindhárom érték elfogadhatónak minősült.

A kontrollváltozókat az idősök demográfiai jellemzői (kor, nem, családi állapot, lakóhely: város–falú, és nemzetiség: han, nem han) jelentették. Ezen túl az idősök szocioökonomiai státuszát is vizsgálták (képzettség, a megelőző év családi jövedelme). Azt is megkérdezték, hogy az idős személy házastársa meghalt-e a megelőző négy évben. A lakáskörülmények, az egészségi állapot és a fogyatékoság is a vizsgálat tárgyát képezte. Az utóbbit hat cselekvés képessége alapján mérték (fürdés, öltözködés, WC-használat, lakáson belüli mozgás, étkezés, a vizelet és a széklet visszatartásának képessége). Ha a felsoroltak bármelyikére képtelen a személy, a kutatásban fogyatékosnak minősítették.

A tanulmányban a leíró analízis stratégiát és az általános legkisebb négyzetek regresszióját használták fel az intergenerációs kapcsolatok és az idősök szubjektív jólléte közötti összefüggés számszerűsítésére.

Általában a férfiakra és a városiakra valamivel jobb szubjektív jóllét jellemző, mint a nőkre és a falvakban élőkre. A megöregedett szülők 71%-ának a fő pénzügyi forrását az a támogatás jelenti, amelyet gyermekeiktől, illetve unokáiktól kap. A nőknél ez az arány 78, a férfiaknál 59%. A falusiaknál 79, a városiaknál 68% a fenti arány. E szerint a nők és a falvakban élők jobban függenek gyermekeik (unokáik) támogatásától. Az idősök évente átlagosan 398 jüant adnak utódaiknak (a szórás 3239 jüan). A férfiak és a városiak többet juttatnak utódaiknak, mint a nők és a falusiak (férfiak: 589, nők: 277, városiak: 601, falusiak: 203 jüan). Az adott 398 jüannal szemben az idősök átlagosan évente ennek hatszorosát (2374 jüant) kapják gyermekeiktől és/vagy unokáiktól. Ebben nincs lényeges különbség a férfiak és a nők között, de a városi idős szülők többet kapnak, mint falusi sorstársaik.

A megöregedett szülők 61%-a rendszeresen beszél utódaival. A nőknél és a városiaknál magasabb az arány, mint a férfiaknál és a falusiaknál. Az utódokkal gondolatokat gyakran megosztók aránya 73% (a nőknél 81, a férfiaknál 60%). A falusiaknál kicsit magasabb az érték, mint városi társaiknál. Betegség esetén gyermekeiktől/unokáiktól kér segítséget az idős szülők 84%-a (a nőknél: 89, a férfiaknál 74, a falusiaknál: 86, a városiaknál: 81%).

A mintába tartozó idős szülők közül a férfiak 35, a nők 7%-a volt házas. A házasságban élők aránya a városokban valamivel magasabb (18%) volt a falusiakhoz képest (16%). A mintába kerültek közül a városiak aránya 53, a falusiaké 47, a nőké 62, a férfiaké 38%. A szubjektív egészség átlaga ötfokozatú skálán 3,3-nek adódott. A férfiaké és a városiaké magasabb, a nőké és a falusiaké alacsonyabb értéket ért el. A nők 54, a férfiak 46%-ának volt valamilyen napi cselekvést akadályozó fogyatékosága. A válaszolók 12%-ának a megelőző négy évben halt meg a házastársa. Az idősek 80%-a nem egyedül, hanem más családtag(ok)kal él együtt.

A kutatás szerint az utódoktól érkező anyagi támogatás csökkenti az idősek negatív érzetét, kivéve a férfiakat, akiknél nem csökkenő, hanem 32%-kal növekvő negatív érzet mérhető, minden más változót változatlanul tekintve. A gondolatok gyermekekkel való megosztása szignifikánsan csökkenti az első negatív érzet indexének pontszámát (40%-kal). Jobban a nőknél (59%-kal) és a falusiaknál (72%-kal). Az emberek azokkal osztják meg elképzeléseiket, akikben bíznak, és akik közel állnak hozzájuk. E tanulmány szerzői szerint a gondolatok megosztása sokkal fontosabb a nemzedékek közötti kapcsolatok erősítésében, mint az utódokkal történő gyakori beszélgetés.

A házas, hanem nemzetiségű, városi idősek gazdaságilag kedvezőbb helyzetben vannak, egészségi állapotuk és szubjektív jóllétük jobb, mint a nem házas, nemzeti kisebbséghez tartozó, alacsony iskolai végzettségű, falusi társaiké. Az utóbbiaknak nemcsak a gazdasági státuszuk rosszabb, de a fogyatékoságuk is gyakoribb. A más családtagokkal élők körében erősebb a pozitív beállítottság, mint az egyedül élőkénél.

A kutatás legfontosabb megállapítása, hogy a nemzedékek közötti kapcsolatok nem pénzügyi formái fontosabbak a megöregedett szülők szubjektív jóllétében, mint a pénzügyiek. Ennek oka lehet a rendkívül beszűkült kapcsolati háló, ami erősen lerontja a jólléttel kapcsolatos érzést. A pénzügyi támogatások a negatív érzéseket csökkentik, de általában nem eredményeznek pozitív jólléti hatást.

TÁRGYSZAVAK: idősek, intergenerációs kapcsolatok, szubjektív jóllét, Kína

HAJNAL BÉLA

64/2017

Pozsony hátországja: az agglomerációs folyamat differenciálódásának háttere

Martin Šveda – Michala Madajová – Peter Podolák: Behind the Differentiation of Suburban Development in the Hinterland of Bratislava, Slovakia

Sociologický časopis, 2016. 6. sz. 893–925. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2016.52.6.290>

Az 1989 utáni átmenetet megélt poszt-szocialista országok nagyvárosainak meghatározó fejlődési útja lett a szuburbanizáció, ami alól Pozsony sem kivétel – szögezik le tanulmányuk bevezetőjében a Szlovák Tudományos Akadémia Földrajztudományi Intézetének munkatársai. Az országcsoport urbanizációs folyamataira vonatkozó ismertetésük összhangban áll magyar kollégáik véleményével, miszerint a korszak „a területiség átfogó felértékelődésének időszaka hazánkban (s a többi átalakuló országban is). A gazdaságok nem elsősorban – a korábban jellemző – ágazati beosztás mentén tagozódnak, hanem regionálisan, alapvetően a fekvési adottságok által vezérelve (ami mindenütt a nyugati térségek és a nagyvárosi terek, a külvilágra nyíló kapuk kiemelkedését hozta).”¹ Feltételezésük szerint a Pozsony peremkerületeiben kialakult és (alakuló), új lakóövezetekre más-más társadalmi-gazdasági szerkezet jellemző. A faktorökológia segítségével végzett vizsgálódásuk a városi szétterülés folyamatáról olyan változók szerint történt, mint a bevándorlók származása, gazdasági tevékenységük, iskolai végzettségük, családi helyzetük; kiegészítésként felhasználták a földhasználatra, az új építésű lakásokra és az ingatlanárakra vonatkozó adatokat. Pozsony sajátos közigazgatási helyzete következtében a szlovák fővárost általában funkcionális városi térségként határozzák meg; térbeli társadalmi tagozódását a tanulmány így eleve tágabb környezetében tanulmányozza, részben támaszkodva a kérdés korábbi szlovák–magyar feldolgozására.²

Ismertetésük szerint Pozsony fejlődésének sajátossága, hogy a szuburbanizáció felé tartó újfajta mozgás a Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon lezajlott folyamatokhoz képest a szlovákiai politikai helyzet miatt fennakadásokkal és megkéscve zajlott le. A migráció alárendelt szerepet játszott a változásokhoz történő területi alkalmazkodásban; a lakásépítéseknel leáldozott a lakótelepek létesítése, miközben a jelző-log-hitelezés hiánya és a lakosság jövedelmi helyzete következtében az egyéni lakásépítés csak szerény mértékű lehetett. A bevándorlás a peremvárosokba csak a kilencvenes évek derekától indult meg, az ott létesült lakások családi házakat jelentettek, mértéke azonban az évtized folyamán nem haladta meg a 400–800 lakást – szemben a következő, kétezres évtized évi 2000–3000

¹ Nemes Nagy József: Múltidézés: a hallgatás évei. *Területi Statisztika*, 2010. 5. sz. 469–475. p.

² *Magyar–szlovák agglomeráció Pozsony környékén*. Szerk.: Hardi Tamás – Lados Mihály – Tóth Károly. Győr–Somorja, 2010, MTA Regionális Kutatások Központja, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet – Fórum Kisebbségkutató Intézet. 260 p. <http://mek.oszk.hu/09000/09021/09021.pdf>

új lakásával. A jelzalog-hitelezés megindulása, a földtulajdonviszonyok tisztázása és a lakosság jövedelmeinek gyarapodása felerősítette a peremkerületekbe való távoztást – ugyanakkor a városból oda költöztek azok, akik nem tudták megengedni maguknak, hogy a fővárosban lakjanak. A 2000. és a 2011. évi népszámlálás adatainak tanúsága szerint a két eszmei időpont között 45 000 fő költözött a Pozsony hátországát alkotó településekre. Az éves nettó vándorlási arányszám 2005 és 2008 között tetőzött, 19,3%-kal. A vizsgált időszakban az összes peremkerületbe vándorló 36%-a Pozsonyból költözött oda, 28% a hátország valamelyik más településéről, míg 29% Szlovákia más részeiről érkezett. A vándorlási adatok jellege miatt a számokat fenntartásokkal kell kezelni – például azok közül, akik Szlovákia más vidékeiről érkeztek, sokan évekig éltek bejelentkezés nélkül a fővárosban.

A tanulmány nem tart igényt a pozsonyi hátország komplex térvizsgálatára: a rejtett területi struktúráit kívánja feltárni, így egyebek mellett adatok híján eltekint a lakosság jövedelmeitől. A népszámlálás mikroadatai, az önkormányzatok által kiadott építési engedélyek, a 2011–2012-es évekre vonatkozó ingatlanárak regressziós számításai, a földhasználati típusokat összefoglaló 2011. évi adatbázis tényszámai nyújtották a vizsgált változók alapját. A szuburbanizációs fejlődés különbségeinek feltárására, a rejtett erők és függőségek kiderítésére a szerzők típusokba sorolták a hátország településeit, a klaszteranalízis hierarchikus agglomeratív eljárásai közül a Ward-módszerrel sorolva be ezeket az egyes kategóriákba. A független változók közötti viszony tisztázására a faktoranalízishez folyamodtak (a kezdeti adatkészlet huszonkét változójából a kommunalitás miatt tízet kizárva).

Az eredményként kapott hét típus közül az első a peremkerületi gyűrű nagyléptékű fejlesztésével írható le; a második a vegyes háttérű bevándorlókat fogadó mezőgazdasági vidékek intenzív fejlesztésével (ahol nem jönnek létre összefüggő lakóházegyüttesek); a harmadik a Kis-Kárpátok délkeleti oldalain fekvő szőlők mozaikszerű beépítésével. A negyedik a magyarok bevándorlása által vezérelt övezetként jellemezhető: ez a funkcionális városi térség délkeleti, egybefüggő mezőgazdasági jellegű, a legalacsonyabb ingatlanárakkal rendelkező területe, amely fogadja a Dél-Szlovákiából érkező magyar bevándorlókat. Az ide érkezők között csekély a felsőfokú végzettségűek száma, az övezet kékgalléros jelleget ölt, a bevándorlókat a szerzők (nem bizonyított) feltevése szerint a főváros közelsége motiválja. Az ötödik típus a természeti környezetben történő fejlesztés (a Kis-Kárpátok északnyugati lejtőin); a hatodik a Duna-parti hétvégi házaké; a hetedik a vidékies periféria a bevándorlók által vonzónak nem tartott típusa.

A következtetések szerint a felsőfokú végzettségűek előfordulása gyakoribb az első típusban, az újonnan érkezetteknek alig a fele költözött ki a fővárosból. Meglepő módon az életkor a bevándorlás területi eloszlásában nem játszik szerepet. A tanulmány eredményei arra engednek következtetni, hogy a bevándorlás a peremkerületekbe nemcsak a távolságra, az ingatlanárakra érzékeny, de nagyban befolyásolja az érkezők társadalmi-gazdasági csoportjainak preferenciáit is, vagyis szignifikáns módon függ származásuktól, az új peremkerületek térbeli elrendezésétől és az érkezők nemzetiségétől.

TÁRGYSZAVAK: szuburbanizáció, térbeli társadalmi tagozódás, regionális tipológia, Pozsony

HOLKA LÁSZLÓ

65/2017

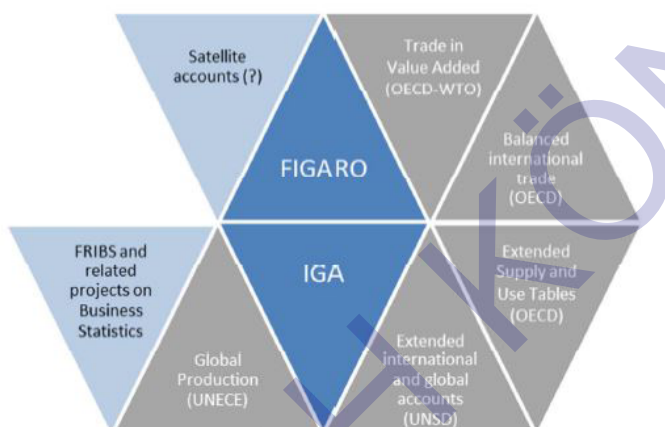
Az Eurostat IGA-projektje: integrált globális számlák, globális termelés

Integrated Global Accounts and Global Production (IGA) Project Description

Luxembourg, 2016, Eurostat. 1–29. p.

URL: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/7828051/8076585/IGA_project_description.pdf

A hivatalos statisztikai szolgálatok egyik feladata a nemzeti számlák és más gazdaságstatisztikák nemzeti mutatóinak összeállítása, kiadása. Az IGA- (Integrated Global Accounts and Global Production) projekt célja a globális termelési lánc elemzéseire alkalmas aggregált mutatósorozatok módszertanának összeállítása az Európai Unió tagállamainak együttműködésével. Az IGA módszertani fejlesztései az EU térségére vonatkoznak, és kapcsolódnak más nemzetközi statisztikai együttműködések projektjeihez. (1. ábra)

1. ábra: Az Eurostat IGA és FIGARO projektjeinek kapcsolata a nemzetközi statisztikai fejlesztés más projektjeivel

A FIGARO- (International and Global Accounts for Research in Input-Output analysis) projekt¹ adatforrásai az OECD-WTO TiVA (Trade in Value Added) és az OECD külkereskedelmi (Balanced International Trade)

¹ Forrás: José M. Rueda-Cantuche – Isabelle Remond-Tiedrez – Pedro Martins-Ferreira – Juan M. Valderas-Jaramillo – Letizia Montinari: *The EU Inter-Country Supply, Use and Input-Output Tables (FIGARO Project): Recent progress. (Progress Report for the Group of Experts on National Accounts: Measuring Global Production, Organized Jointly with Eurostat and OECD, 31 May – 2 June 2017, Geneva)*. Seville–Luxembourg, 2017, European Commission. 1–17. p. Elérhető: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.20/2017/3_-_FIGARO_project.pdf
https://www.ioa.org/conferences/25th/papers/files/2837_20170511021_FIGARO_UNECE_v6.pdf

adatbázisai. A FIGARO tábláinak globális kapcsolatai a szatellit számlákon is elszámolhatók (Eurostat).

Az itt bemutatott IGA-projekt célja a módszertan fejlesztése, kapcsolódva a gazdaságstatisztikák integrált keretrendszeréhez (FRIBS², Eurostat), a globális termelés (UNECE) elszámolásának módszeréhez, a kiterjesztett nemzeti és globális (ENSZ) számlákhoz, a forrás-felhasználás táblák kiterjesztett (OECD) módszereihez. Az IGA feladatait a többi nemzetközi statisztikai projekttel egyeztetve határozták meg.

Az IGA leírása összefoglalja a tagállamok közös módszertani fejlesztésének céljait. Bemutatja a nemzeti számlák és a fizetési mérlegek kapcsolatait a globális termeléshez, és az integrált európai számlák összeállításának követelményeit a fontosabb felhasználók igényei szerint.

Az Európai Statisztikai Program kiemelt feladata a 2013 és 2017 közötti, illetve a 2018-tól 2020-ig tartó időszakokra a globális értékláncok termelési viszonyainak mérése, elemzése, arra alkalmas input-output táblákkal, a külkereskedelem és a vállalkozások statisztikáinak mutatósorozataival. A program további feladata a gazdasági, társadalmi teljesítmény elemzése az ESA (European System of Accounts – Nemzeti Számlák Európai Rendszere) 2010 alkalmazásával, valamint a növekedés és a termelékenység mérésének adatbázisaival.

A huszonnyolc hónapra tervezett IGA projekt 2018 végén zárul. A közös fejlesztés céljai többek között a következők, és ennek megfelelő a sikeres teljesítés indikátorai is:

- az EU integrált számláinak (IGA) módszerei illeszkedjenek a globális termelés elszámolásainak nemzetközi előírásaihoz;
- tudatosodjanak az IGA összefüggései, főként a globális elszámolás európai és nemzeti szintű módszereire, valamint az EU szintű adatinputok megvalósíthatóságára vonatkozóan;
- az IGA segítse elő a nemzetközi módszertani előírások alkalmazását a globális termelés nemzeti szintű mérésében;
- az IGA javítsa a globális folyamatok elszámolásának minőségét a nemzeti számlákban és a fizetési mérlegben;
- tegye ismertté a fontosabb felhasználók³ körében a globális termelés – IGA révén kiterjesztett – elemzési hátterét.

²FRIBS: *Framework Regulation Integrating Business Statistics*.

³ Az IGA-projekt eredményeinek fontosabb külső felhasználói az Európai Parlament, a Bizottság, a nemzeti kormányok, a kutatók, a szakmai testületek, információs szolgálatok. Partnerek az IGA közös fejlesztéseiben például az ENSZ, az UNECE, az OECD, az EKB, valamint a tagállamok hivatalos statisztikai szolgálatai. Az Eurostat szervezeti egységei (koordinálóként, felhasználóként) is részt vesznek az IGA projektben.

Az IGA módszerei felhasználják a FIGARO-projekt integrált tábláinak adatbázisait, fontosabb mutatóit. A gazdaságstatisztikák integrált keretrendszere (FRIBS) kapcsolódik ugyan az IGA-projekthez, azonban rendelkezésük eltér egymástól. A növekedés és a termelékenység elemzésének módszerei nem tartoznak az IGA-projektbe.

Az Eurostat hatáselemzése az IGA három forgatókönyvét vizsgálja:

- Nincs IGA-projekt. Előnye, hogy nem igényel többletráfordításokat, a már jóváhagyott más nemzetközi (ENSZ-, WTO-, OECD- stb.) projektekkel azonos a globális termelési láncok elszámolása. Hátránya, hogy a fontosabb felhasználók adatigényei nem elégíthetők ki, az EU hivatalos statisztikai kevéssé relevánsak, nem valósul meg a nemzeti számlák, illetve a fizetési mérleg szorosabb kapcsolata más gazdaságstatisztikákkal, az Eurostat elmarad a nemzetközi fejlődéstől.

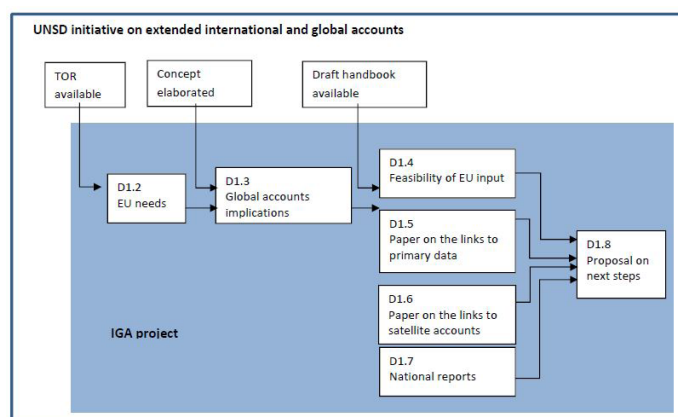
- Az IGA-projekt megvalósul. Előnye, hogy az európai statisztika kiterjesztett módszertana megfelel a globális folyamatok igényeinek, a tagállamok megosztják az ismereteiket, tapasztalataikat, az EU igényei, prioritásai tudatosodnak a tagállamok szintjén, az EU a nemzetközi fejlesztési kezdeményezések résztvevője lehet. Hátránya, hogy a projekt előkészítése, megvalósítása ráfordításokkal jár mind a tagállamok, mind az EU szintjén.

- Egymástól elszigeteltek a megvalósított fejlesztések. Előnye, hogy a résztvevők hozzájárulhatnak nemzetközi projektekhez, a globális termelés egyes mutatói mérhetők a nemzeti számlák és a fizetési mérleg adataival. Hátránya, hogy nem koordinált a megoldás; a forgatókönyv még nem kellően tisztázott ellenérvei mellett is adódnak ráfordítások nemzeti és EU-szinten.

Az Eurostat tanulmánya kifejti az IGA-projekt feladatainak lényeges összefüggéseit. Az EU tagállamai (feladataik kerettel jelölve) közösen, koordinálva kapcsolódnak a partnerszervezetek (ENSZ, UNECE, WTO, OECD, EKB stb.) módszertani fejlesztéséhez. (2. ábra)

Az ábra felső részén az ENSZ Statisztikai Hivatala (UNSD – United Nations Statistical Department) három lépése: kész a feladat specifikációja (TOR), kidolgozták a koncepciót, kiadták a kézikönyv tervezetét.

Az IGA-projekt moduljai a 2. ábra alapján: 1.2: az EU igényei, a 1.3: hatások a globális számlákra, 1.4: EU-inputok megvalósíthatósága, 1.5: leírás a primer adatok kapcsolatairól, 1.6: leírás a szatellit számlák kapcsolatairól, 1.7: nemzeti beszámoló, 1.8 a következő szakaszok javaslatai.

2. ábra: Az Eurostat IGA-projektjének kapcsolata az ENSZ nemzetközi, globális elszámolásai kézikönyvének ütemezésével⁴

A kiadvány ismerteti az IGA-projekttel kapcsolatos kockázatok csökkentésére alkalmazható intézkedéseket, valamint a tennivalókat az egyes események észlelése esetén.

TÁRGYSZAVAK: globális termelési lánc, integrált globális számla, Nemzeti Számlák Európai Rendszere, Egyesült Nemzetek Szervezete, Eurostat

NÁDUDVARI ZOLTÁN

66/2017

Az uniós kohéziós szakpolitika és a tagállamok közigazgatásának minősége, 2007–2013

Neculai-Cristian Surubararu: Administrative Capacity or Quality of Political Governance? EU Cohesion Policy in the New Europe, 2007–13

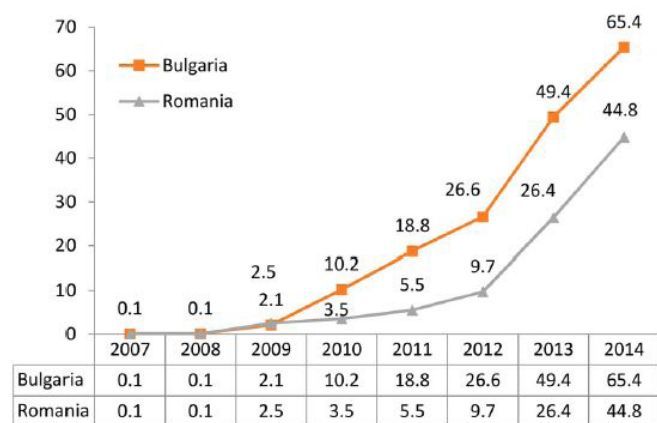
Regional Studies, 2017. 6. sz. 844–856. p.

DOI: [10.1080/00343404.2016.1246798](https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1246798)

Az uniós strukturális alapok (Structural Funds) jóváhagyott támogatásainak hasznosítása több közigazgatási, szakpolitikai tényezőtől függ. A cikk a bolgár és a román nemzetgazdaság 2007 és 2013 közötti időszakára előirányzott projektek alapján értékeli a hasznosítás tényeit. A két ország fejlesztést irányító intézményei kialakulatlan intézményi háttérrel kezdték meg az uniós támogatásra ajánlott komplex regionális projektek megvalósítását. A felmért szakértői vélemények alapján értékelhető a politikai irányítás és a koordináció minősége.

⁴ Forrás: J. Steven Landefeld: *Handbook for a System of Extended International and Global Accounts (SEIGA). Overview of Major Issues. Draft*. 2015. november 23. 1–16. p. Elérhető: <https://unstats.un.org/unsd/trade/events/2016/newyork-egm/documents/core/Overview%20of%20Major%20of%20Issues%20for%20SEIGA%20-%20Nov%202015.pdf>

Románia kifizetések aránya 2014 végéig a strukturális alap 2007 és 2013 közötti időszakra előirányzott teljes összegéből (19 200 millió EUR) 45%. Bulgária teljes előirányzatából (8000 millió EUR) a kifizetett támogatás aránya 65% egy évvel a megállapított végső határidő előtt. (1. ábra)

1. ábra: A kifizetések aránya Bulgária és Románia strukturális-alap-előirányzataiból, 2007–2014, százalék (a nemzeti előirányzat értéke = 100,0)

Bulgária a strukturális alapról 2014 decemberéig 9441 szerződés alapján kapott támogatást, Romániában a támogatott szerződések száma 15 211 volt. A vizsgált időszak tapasztalatai szerint ahol jó minőségű a támogatott projekt irányítása, ott a célzott hatások is jobban érvényesülnek. A szerző a kapott EU-támogatás kapcsán szorosabb együttműködést tart szükségesnek az uniós és a nemzeti politikai tényezők, valamint a közigazgatás intézményei (ADM) között.

Az EU intézményei ösztönzést adtak a bolgár és a román közigazgatás fogadókészségének (administrative capacity – ADM) javítására. A hatékony felhasználást elősegítheti a tudomány és a civil társadalom érintett intézményeinek közreműködése is. A monitorozás, a rendszeres véleményezés is indokolt a nemzetgazdasági, társadalmi hasznosítás javításához a strukturális alap nemzeti és regionális támogatási céljainak elfogadását követően.

A szerző a tanulmányhoz Brüsszelben, valamint Bulgáriában és Romániában összesen ötvenöt személy kérdőíves felméréssel gyűjtött adatokat 2013-ban és 2014-ben. Országonként két NUTS-2 régió¹ támogatási céljaira készültek esettanulmányok. A cikk függeléke kifejti az elemzés módszertanát, a fontosabb megállapításokat.

A közigazgatás (ADM) a strukturális alapok felhasználásában igénybe veheti a meglévő és célhoz rendelt

intézményeket (Institutional capacity – ADM1), a hivatalos eljárásokat (Bureaucratic capacity – ADM2), és alkalmazhat szakértőket (Human resources – ADM3).

A másik lényeges tényezőcsoport az ország politikájára vonatkozik, ilyen például a stabilitás (Political stability – POL1), a támogatottság (Political support – POL2) és a kedvezményezettek politikai hatása (Political clientele – POL3).

A válaszolók értékelték a régiók közigazgatási rendszerének (Territorial capacity – TER) minőségét is. A helyi tényezőknek a támogatások eldöntésében kevés szerep jut, ez összefügg a két ország intézményeivel, hatásköreik központosított jellegével.

A cikk esettanulmányai összehasonlítják a két ország fontosabb közigazgatási, területi, illetve politikai tényezőit, amelyek a strukturális alap felhasználásának említett arányait (absorption rates) befolyásolták. Az EU technikai segítsége (Technical assistance – TA) elsősorban a humán erőforrás felkészítéséhez járult hozzá a két országban.

Az 1. táblázat összehasonlítja a vizsgált operatív programok² támogatási előirányzatainak kifizetési arányait a 2007 és 2014 közötti időszakban. Ehhez kapcsolódik a nemzeti irányítási, ellenőrzési rendszerek értékelése.

Operational programmes	Absorption rates – % payments received from the European Commission, 2007–14		Interruptions and suspensions of payments, 2007–14		Functionality of management and control systems (high/medium/low)	
	BG	RO	BG	RO	BG	RO
	Transport	72.98	49.90	1	1	High
Environment	39.40	39.78	2	2	Medium to low	Medium
Regional development	59.04	55.13	2	2	High to medium	High to medium
Economic competitiveness	80.92	48.90	0	2	High	Low
Human resources development	83.10	28.75	1	3	High	Low
Administrative capacity	72.94	72.02	0	0	High to medium	High
Technical assistance	66.09	45.09	0	0	High	Medium
Overall	65.45	44.89	6	10	High to medium	Medium to low

1. táblázat: A kifizetések arányai Bulgária és Románia operatív programjai szerint, 2007–2014, százalék (az összes érték = 100,0), a szakértők értékeléseivel és a kifogások számával

TÁRGYSZAVAK: kohéziós szakpolitika, strukturális alap, közigazgatás, Bulgária, Románia, Európai Unió

NÁDUDVARI ZOLTÁN

¹ Bulgária vizsgált NUTS-2 régiói: Északnyugati és Észak-Középső; Romániáé: Északkeleti és Bukarest-Ilfov.

² A strukturális alap vizsgált operatív programjai: szállítás, környezet, regionális fejlesztés, gazdasági versenyképesség, az emberi erőforrás fejlesztése, a közigazgatás fejlesztése, műszaki segítségnyújtás. Az EU a támogatások kifizetését Bulgária esetében hat, Románia esetében tíz alkalommal függesztette fel.

67/2017

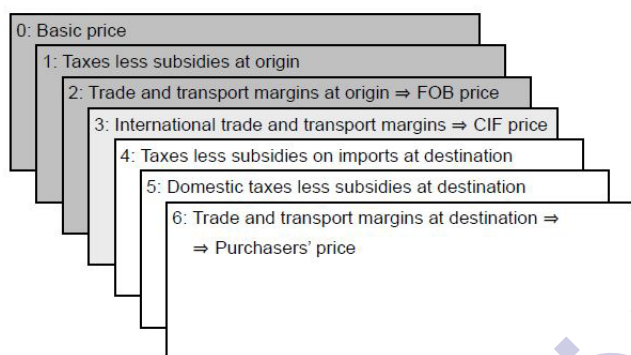
Az országhatárok és a globális értéklánc kereskedelmi költségei

Kirill Muradov: Trade Costs and Borders in the World of Global Value Chains

Review of World Economics, 2017. 3. sz. 487–509. p.

DOI: [10.1007/s10290-017-0280-6](https://doi.org/10.1007/s10290-017-0280-6)

A külkereskedelem költségei, ezen belül a vámfizetések attól is függenek, hogy a globális értékláncok közbenső termékei hányszor lépik át a határokat. A kereskedelmi költség lényeges tényező a hozzáadott értékben. Az alapár (Basic price) az import beszerzési ár (Purchasers' price) alapján számítható a termékcsoportok, az országok és tevékenységcsoportjai szerint. (1. ábra)

1. ábra: A nemzetközi input-output táblák (IOT) termelői alapárának kapcsolata az import beszerzés értékével (elvi vázlat)

A hivatalos statisztika (bruttó importára (6) tartalmazza a rendeltetési helyen beszerzett áru összes kereskedelmi és szállítási költségét. Az exportáló (származási) ország alapárát (0) növelik például a nemzeti nettó közterhek (1), a FOB (Free on Board – bérmentve a hajófedélzetre) tényezői, a kereskedelmi, szállítási, biztosítási költségek (2), a CIF (Cost, Insurance, Freight – költség, biztosítás, fuvardíj) tényezői, például a további külkereskedelmi költségek az átvevő határáig, (3), az átvevő ország (nettó) importterhei (4) és egyéb adói, levonva a támogatásokat (5).

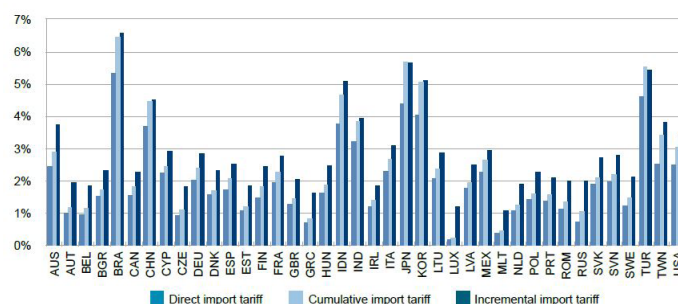
A tanulmány új módszert alkalmaz, adatainak forrásai a nemzetközi adatbázisok: a World Input-Output Database (WIOD) és a UN Trade Analysis Information System (TRAINS). A WIOD adatbázis összeállítása az Európai Unió tizenegy tagállamának közös projektje. A WIOD nemzetközi input-output táblái (intercountry input-output tables) az EU huszonhét tagállamában és tizenhárom nagyobb nem európai országban harmincöt ágazatcsoport mutatósorozatát tartalmazzák azok ötvenkilenc termékcsoportjával. A kísérleti táblák ötszевontan tartalmazzák a világ többi országának mutatósorozatait (Rest of the World – RoW).

A nemzeti input-output táblák (IOT) módszertana a kivitel (FOB) költségeivel számolja el a termelők alapárát. A WIOD adatbázis ilyen értékeléssel tartalmazza a globális termelési lánc importtétéleit is. A bruttó importérték a késztermék végső felhasználásának országában annál nagyobb, minél több ország számol el vámot és más kereskedelmi költséget a globális értéklánc közbenső termékein.¹

A szerző a megfigyelt harmincöt ágazatcsoport kétoldalú külkereskedelmi adatait az ENSZ COMTRADE és TRAINS adatbázisából a 2001., a 2005. és a 2010. évre vette át termékcsoportok szerint. Szimmetrikus ágazati input-output mátrixokat állított össze országok szerint. Az elszámolások célja az 1. ábra szerinti összefüggések meghatározása a (nemzeti) alapár és az (import) beszerzési ár között. A két árkategória közötti különbség a globális termelési lánc közbenső termékei esetén a vámhatárok átlépésének gyakoriságától is függ.

A szerző a mátrixok egyensúlyozására a standard RAS-módszert alkalmazza, ahol a vektorok a kétoldalú kereskedelem, illetve a WIOD szerinti külkereskedelmi költség értéke. A megfigyelt terméksorok kísérleti elszámolásaiban egységesek az aggregált CIF-/FOB-költségráták (uniform aggregate CIF/FOB ratio).

Az országok importált termékeinek átlagos vámfizetési közül a közvetlen vámérték aránya a legkisebb az import (bruttó) értékében. (2. ábra)

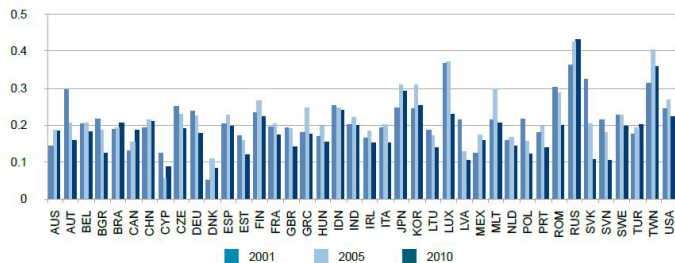
2. ábra: Az importált termék átlagos közvetlen, halmozott és az összegzett vámterhe országok szerint, 2010, százalék (import bruttó értéke = 100)

A globális termelési lánc közbenső termékeinek többször ismétlődő vámfizetési halmozottan növelik a végső felhasználású termék importjának beszerzési értékét (cumulative import tariff). Ahol több határlépés esetén kell a termelési célú importtermékért vámot fizetni, ott ennek aránya megnő az import bruttó értékében. A kísérleti elszámolás harmadik kategóriája

¹ Feltéve, hogy a vámterhek minden beszállító országban egységesen 10%, a globális értéklánc közbenső termékeinek ötszörös határlépése 22%-kal, a tízszeres vámolás halmozottan 60%-kal növeli az alapárát.

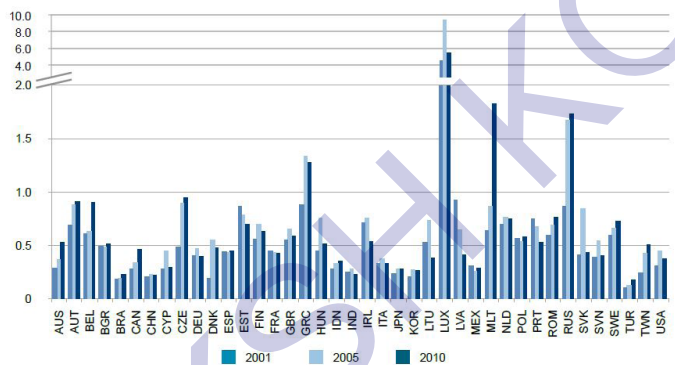
az elszámolt többszörös vám összegzése (incremental import tariff).²

A 3. ábra a halmozott mutatósorozattal méri a közvetett importvám arányát a közvetlen vámban a megfigyelt országok 2001., 2005. és 2010. évi adataival.

3. ábra: Az importált termék halmozott közvetett vámterhének aránya országok szerint, 2001., 2005., 2010. évi index (a közvetlen importvám = 1,00)

A 4. ábra a globális vámterhek összegzésével hasonlítja össze ezt az értékarányt. A 2010. évi értékarányok itt is általában kisebbek a válság előtti, 2005. évinél. Ez a trend arra is utal több EU-tagállam esetén, hogy a globális termelési láncok irányítói a közbelső termékek bizonyos részét 2010-ben nem a korábban külföldre kiszervezett termelésből, hanem belföldről szereztek be, például a foglalkoztatás javítására.

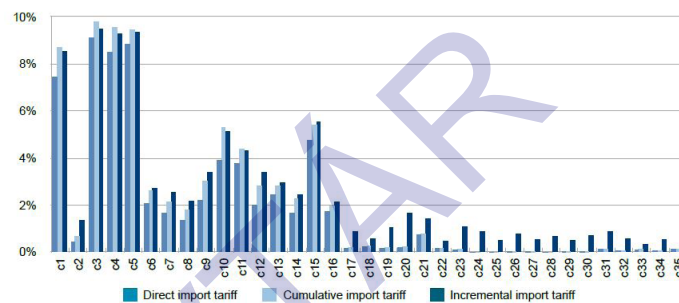
4. ábra: Az importált termék összegzett közvetett vámterhének aránya országok szerint, 2001., 2005., 2010. évi index (a közvetlen importvám = 1,00)

A kísérleti feldolgozás forrása a WIOD adatbázis harmincöt ágazatcsoportja.³ Az 5. ábra a megfigyelt

² A közvetlen és az összegzett vámok 2010. évi rátája közötti nagyobb eltérés arra is utal, hogy a teljes bruttó import nagyobb arányban tartalmazza a globális termelési láncok közbelső termékeit, például az EU közép-kelet-európai tagállamai (BGR, CZE, HUN, LTU, LVA, POL, ROM, SVK, SVN) esetén.

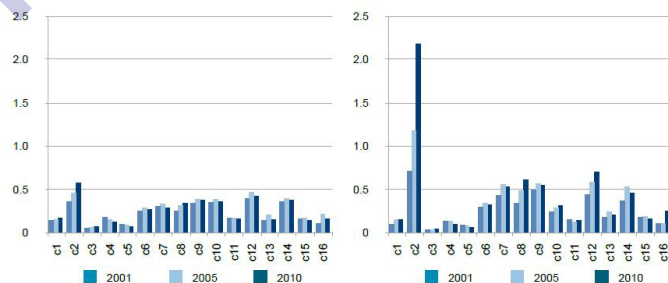
³ Az agrárgazdaság jele (a NACE Rev. 1. osztályozás szerinti bontásokkal) c1, a bányászaté c2, a feldolgozóipari tevékenységeké c3–16. A WIOD ágazatcsoportjainak teljes jegyzékét a cikk függeléke tartalmazza.

ágazatcsoportok szerint hasonlítja össze a közvetlen, a halmozott, illetve az összegzett közvetett vámterhek arányait az import (bruttó) értékében. A globális értékláncok közbelső termékei a leggyakrabban az agrárgazdaság és a feldolgozóipar termeléséhez kapcsolódnak. Az építőipar, a kereskedelem és a szolgáltató nemzetgazdasági ágak (c17–35 jellel) viszonylag ritkán importálnak félkész, végső felhasználásra nem alkalmas terméket.

5. ábra: Az importált termék átlagos közvetlen, halmozott és az összegzett vámterhe ágazatcsoportok szerint, 2010, százalék (import bruttó értéke = 100)

A 6. ábra a fontosabb termelő ágazatcsoportok globális vámterhei halmozott és összegzett értékének arányát hasonlítja össze a három vizsgált évben.

6. ábra: Az importált termék halmozott (bal oldali) és összegzett (jobb oldali) vámterhének aránya a fontosabb tevékenységcsoportok szerint, 2001., 2005., 2010. évi index (a közvetlen importvám = 1,00)

Kiemelkedő arányúak a bányászat (c2) ágazatának összegzett vámterhei, elsősorban ott, ahol a kitermelés és a tüzelőanyagok, ásványok további feldolgozása több ország együttműködésével történik. Az összegzett vámterhek növekvő aránya a csúcstechnika ágazatcsoportjaiban azt jelzi, hogy a globális termelési láncok dinamikája, szerkezeti változása erősítik a vertikális szakosodást például az informatika és a kommunikáció technológiai (IKT) esetén.

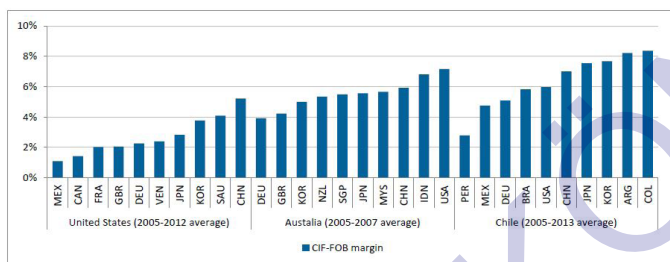
TÁRGYSZAVAK: globális értéklánc, vámtarifa, ágazati osztályozás, WIOD adatbázis

68/2017

A nemzetközi kereskedelem szállítványozási, biztosítási költségeinek becslése

Guannan Miao – Fabienne Fortanier: Estimating Transport and Insurance Costs of International Trade
OECD Statistics Working Paper, 2017. 4. sz. 1–34. p.
 DOI: [10.1787/8267bb0f-en](https://doi.org/10.1787/8267bb0f-en)

A közhiteles külkereskedelmi adatok viszonylag kevés támpontot adnak a szállítványozás és a biztosítás (international transport and insurance of merchandise trade) költségeiről; arányuk (CIF/FOB margins) függ például a feladó és a címzett földrajzi távolságától, földrészétől, a szállított tételek mennyiségétől, a járművek kapacitásától, a biztosítási feltételektől stb. Az OECD új adatbázisa (OECD Database on International Transport and Insurance Costs – ITIC) több mint száznyolcvan partnerország több mint ezer árucsoportjára tette elérhetővé a CIF/FOB-arányokat az 1995 és 2014 közötti időszak modellszámításai alapján. (1. ábra)

1. ábra: Az árak CIF/FOB-költségaránya az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália és Chile tíz legnagyobb forgalmú partnere szerint, százalék (átlagos éves forgalom = 100)

Az elszámolás fő adatforrása az ENSZ COMTRADE adatbázisa, valamint az Egyesült Államok részletes külkereskedelmi mutatósorozata. A kétoldalú külkereskedelmi forgalom adatai szükségesek a globális értékláncok elemzéséhez, a nemzeti hozzáadott értékek adatbázisával (OECD-WTO Trade in Value Added – TiVA). Az elemzés külön tartalmazhatja a termelés, illetve az országok közötti szállítás és a biztosítás ráfordításait.¹

A globális értékláncok statisztikai elemzéseinek egyik előfeltétele a forrásfelhasználás, illetve az input-output táblák külkereskedelmi mutatóinak kiegyensúlyozása,

¹ A TiVA alapjaihoz (*basic price*) egységesen az export FOB (*Free On Board*) költségátlagait számítják. Az importköltség egyensúlyozása során a FOB koncepció szerint számolják el a kétoldalú tükörstatisztikák (CIF – *Cost, Insurance and Freight*) mutatóit is.

alapárakon. Ehhez az itt bemutatott OECD ITIC, valamint TiVA adatbázisok konzisztens CIF/FOB-költségarányokat tartalmaznak az importáló országok és partnereik, illetve a nemzetközi áruforgalom csoportjai (HS) szerint, modellre alapozott elszámolással, becsléssel.

A CIF/FOB-mutatósorozatok összefüggnek például a földrajzi körzetek infrastruktúrájának (utak, tengeri kikötők) fejlettségével, az országok földrajzi távolságával, a szállítás természeti akadályainak (hegyvonulat, óceán stb.) hatásaival.

Összesen tizenhat ország² importjának nemzeti mutatósorozataira alapozták az OECD CIF/FOB-költségarány modellszámításait a Harmonizált Rendszer (HS) csoportjai szerint.

A minta együttes részesedése a világ összes behozatalában mintegy 20%. A kevésbé fejlett infrastruktúra miatti szóródás viszonylag nagy például Latin-Amerika ilyen költségarányai esetén. Az OECD adatbázisában a CIF/FOB-költségátlagok becslésének eredményei, a modellszámítások a fontosabb árucsoportok és kereskedelmi partnerek szerintiek. (1. táblázat)

Country Name	'95	'96	'97	'98	'99	'00	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13
Argentina	8.2	7.6	6.6	5.9	5.6	5.7	6.0	6.3	5.1	5.2	4.7	4.3	7.8						
Australia	7.2	7.1	7.1	7.1	6.3	6.4	6.4	5.5	5.6	6.1	6.0	5.6	7.4						
Bolivia	15.1	13.5	12.7	25.2	26.3	27.6													
Brazil			5.9	6.0	5.6	5.3	5.4	4.9	4.8	5.2	4.8	4.2	4.4						
Chile	8.5	8.0	7.8	8.2	8.5	10.3	10.4	9.0	7.7	8.1	7.4	7.0	7.1	7.4	6.7	6.9	6.1	6.2	6.2
Colombia	8.4	7.8	7.4	7.6	7.4	7.4	7.8	7.8	7.0	7.8	7.5	6.6	6.7						
Czech Rep.																3.0		3.0	
Ecuador						9.3	8.7	7.8	7.2	7.9	7.3	6.9	7.3						
Iceland														8.7	8.7	8.3	7.4		7.9
Luxembourg														1.7	0.9	2.4	1.2		
New Zealand	8.3	7.9	7.7	8.0	6.8	6.5	7.0	6.6	6.6	6.7	6.9	6.7	6.2	6.3	5.6	5.9	5.3	5.3	
Peru	2.6	8.4	8.4	8.4	8.4	7.8	8.5	7.7	6.9	8.0	8.3	7.9	7.3						
Paraguay	16.0																		
Slovakia																			2.4
Uruguay	8.0	8.3	8.2	8.6	7.0	5.5	6.2	5.4	4.6	4.8	4.9	4.6	5.6						
United states	4.2	3.8	3.8	4.2	4.5	4.6	4.6	3.3	3.6	3.8	3.7	3.5	3.3	3.1	2.9	2.9	2.6	3.1	

Note: grey-shaded cells are derived from the MTC database

1. táblázat: A CIF/FOB-költségátlagok országok szerint 1995–2013, százalék (éves forgalom = 100)

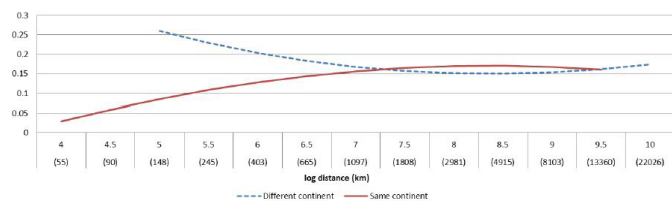
Megjegyzés: A szürke kiemelésű arányok forrása az OECD MTC adatbázis, a tengeri szállítás CIF/FOB-adataival.³

A földrészeken belüli áruforgalom szállítványozási, biztosítási ráfordításai – a termékösszetételtől is függően – mintegy 2–4 százalékponttal kisebb arányúak, mint az interkontinentális áruforgalomban. A marginá-

² A CIF/FOB adatok részletesen elérhetők, például Luxemburg, Chile, Izland, a Cseh Köztársaság, Szlovákia esetén. Az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália importjára, exportjára az ENSZ COMTRADE adatbázisában találunk adatokat. Az OECD MTC adatbázis részletezi további (főként latin-amerikai) országok mutatóit, például Argentína, Bolívia, Brazília, Kolumbia, Ecuador, Paraguay, Peru, Uruguay tengeri szállításaira.

³ Az OECD adatbázisa (*Maritime Transport Costs – MTC*) negyvenhárom importáló országra tartalmazza a CIF/FOB-költségátlagokat, valamint a hivatalos vámtarifákat 2007-től. Az OECD MTC adatai csak a tengeri szállítási módra vonatkoznak. Forrás: Jane Korinek: *Maritime Transport Costs and Trade*. Elérhető: <http://www.oecd.org/trade/its/41420259.ppt>.

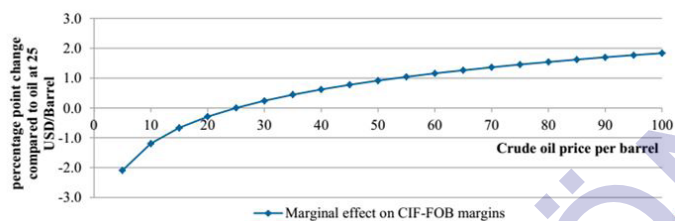
lis költség függ a partnerek közötti földrajzi távolságtól és attól is, hogy azonosak vagy különbözőek-e a földrészek. (2. ábra)

2. ábra: A CIF/FOB-egységköltség változásának mértéke a két ország közötti távolság és földrészek szerint, százalékpont (minimális távolság = 100)

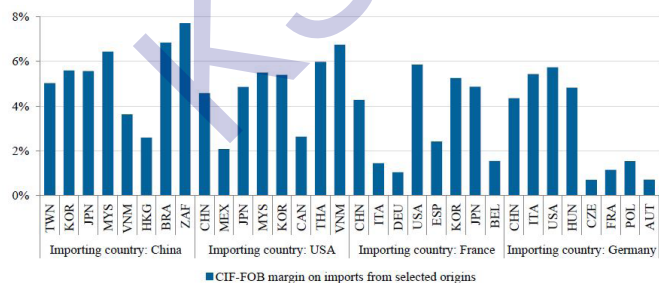
Megjegyzés: Folytonos vonal: azonos, szaggatott vonal: különböző földrészeken. A km-ben mért földrajzi távolság logaritmus szerint

Összehasonlították például a kőolajimport szállításának, biztosításának marginális költséghányadát a referenciaár (hordónként 25 USD) és a tényleges beszerzési ár közötti eltérés függvényében. (3. ábra)

3. ábra: A kőolaj CIF/FOB-egységköltsége változásának mértéke, százalékpont (a 25 USD/hordó árszint költségaránya = 100)

A minta alapján becsült CIF/FOB-költséghányadok a globális értékláncok elemzéséhez hasznosíthatók. A feldolgozóipar egyik árucsoportja importjának CIF/FOB-költségarányát a partnerországok szerint mutatja be a 4. ábra.

4. ábra: Az elektromos gépek, alkatrészek árucsoport importja becsült CIF/FOB-költségaránya Kína, az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország és Németország legnagyobb forgalmú partnerei szerint, százalék (átlagos éves forgalom = 100)

Az összes CIF/FOB-költségarány mélyebb elemzése is lehetséges, amennyiben az itt bemutatott modell-

számítás inputadatai a fontosabb (tengeri, vasúti, légi, közúti) szállítási módok szerint is elérhetők. Az OECD ITIC adatbázis jelenlegi lefedettsége növelhető, amennyiben a nemzeti külkereskedelmi statisztikák a fizetési mérleg módszertana (BPM) előírásai szerinti a CIF/FOB-adatokat is tartalmazzák. A fontosabb felhasználók igénylik az OECD ITIC adatbázis továbbfejlesztését.

TÁRGYSZAVAK: külkereskedelmi szállítmányozás és biztosítás, CIF/FOB-költségarány, Harmonizált Rendszer (HS), OECD ITIC adatbázis, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

NÁDUDVARI ZOLTÁN

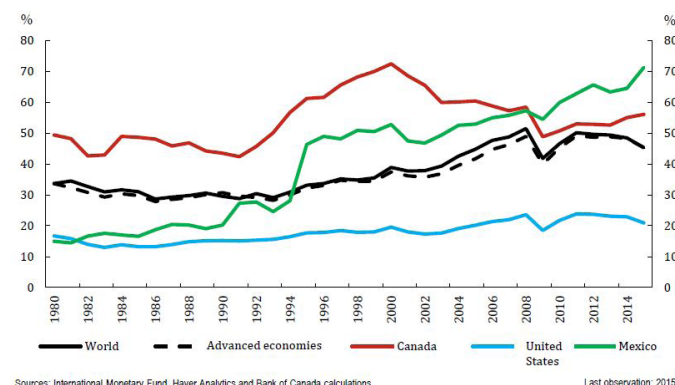
69/2017

Észak-amerikai kereskedelmi integráció és monetáris politika

Stephen S. Poloz: Cross-Border Trade Integration and Monetary Policy (The Paul Storer Memorial Lecture) *Bank of Canada Staff Discussion Paper*, 2016. szeptember. 1–22. p.

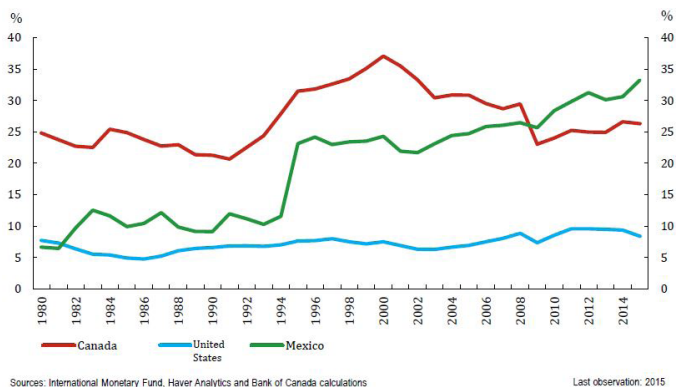
URL: <http://www.bankofcanada.ca/2016/09/staff-discussion-paper-2016-20/>

Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás (NAFTA) mélyreható változásokat indukált az érintett három nemzetgazdaság (Kanada, Mexikó és az Amerikai Egyesült Államok) külkereskedelmében, valamint a központi bankok inflációs céljaiban, kamat- és árfolyam-politikájában. A NAFTA országainak teljes külkereskedelmi forgalmát mutatja az 1. ábra. A 2. ábra a kivitel alakulását hasonlítja össze országok szerint 1980 és 2015 között

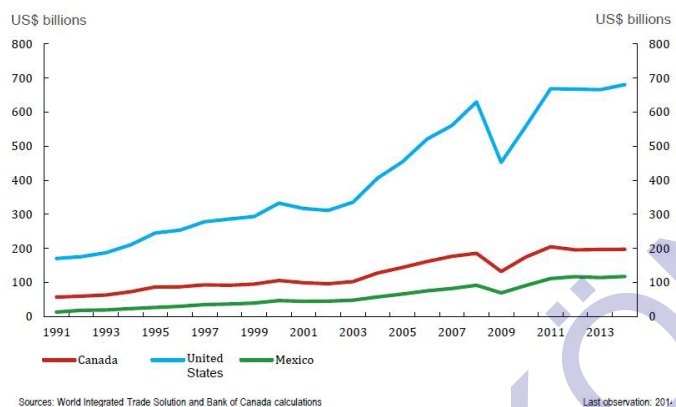
1. ábra: A teljes külkereskedelmi forgalom GDP-aránya térségek szerint, 1980–2015, százalék (GDP = 100)

Mexikó áruforgalmának és észak-amerikai kivitelének GDP-aránya gyorsan nőtt 1994 után. Kanada áruforgalma a fejlett országok GDP-arányaihoz közelített, az Egyesült Államok mutatói kisebb mértékben változtak.

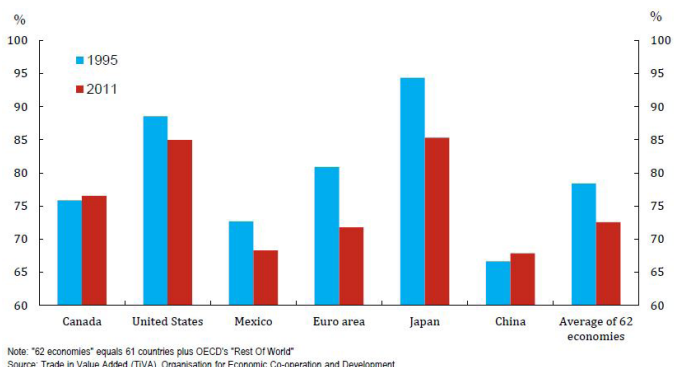
2. ábra: A NAFTA-országokba irányuló export GDP-aránya országok szerint, 1980–2015, százalék (GDP = 100)

A vázolt tendenciák a globális értékláncok növekvő szerepével is összefüggnek. A 3. ábra a termelés közbenső termékei teljes árforgalmának értékadatait hasonlítja össze a NAFTA országai szerint.

3. ábra: A globális árforgalom értéke a termelés közbenső termékeiből országok szerint, 1991–2015, milliárd USD

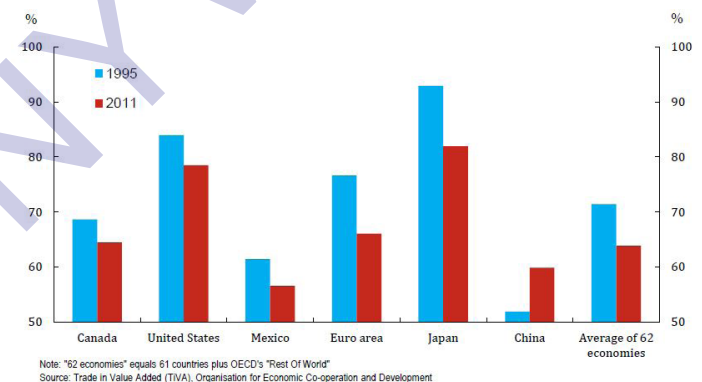
A 2000 utáni trend hajtóereje, hogy Kína mindhárom NAFTA-országgal növelte termelési együttműködését. A gazdasági válság éveinek visszaesését ismét növekedés követte, bár kisebb ütemmel. A belföldi hozzáadott érték aránya az 1985. és 2011. évi összes kivitel értékében a 4. ábra szerint alakult a NAFTA országokban, az euróövezetben, a vizsgált hatvankét ország átlagaként, valamint Japánban és Kínában.

4. ábra: A belföldi hozzáadott érték aránya a kivitel összes értékében térségek szerint, 1985, 2011, százalék (export értéke = 100)

A szerző adatai szerint a kanadai irányítású cégek mintegy hatszázezer főt foglalkoztatnak az Egyesült Államokban és további hetvenezer főt Mexikóban. Kanadában is nagyarányú az Egyesült Államok tulajdonában levő vállalatok részesedése a hozzáadott értékben, illetve a munkahelyek számában. Hivatalos adatok szerint az Egyesült Államok külföldi leányvállalatainak éves értékesítési bevétele összesen mintegy hatezer-milliárd USD, ebből a kanadai székhelyű cégeiké hatszáz-, a mexikóiaké kétszázmilliárd USD. A multinacionális vállalatcsoportok belső termelési láncának kivitele, behozatala is megjelenik a globális külkereskedelmi adatsorokban.

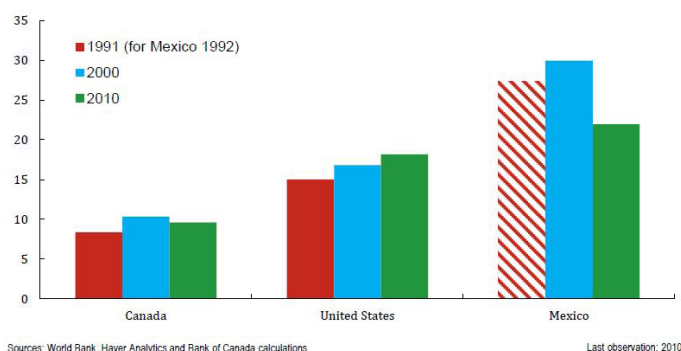
A belföldi hozzáadott érték aránya a feldolgozóipar 1985. és 2011. évi kivitelének értékében az 5. ábra szerint alakult a NAFTA országokban, az euróövezetben, a vizsgált hatvankét ország átlagaként, valamint Japánban és Kínában. A belföldi hozzáadott érték aránya a kínai feldolgozóipar 2011. évi kivitelében az 1985. évi többszöröse, a NAFTA és más fejlett országok ilyen arányai viszont csökkentek.

5. ábra: A belföldi hozzáadott érték aránya a feldolgozóipar kivitelének értékében térségek szerint, 1985, 2011, százalék (export értéke = 100)

A feldolgozóipar munkahelyeinek száma csökkent Kanadában a NAFTA könnyítései hatására, ezt meghaladó volt a munkatermelékenység növekedésének üteme, és a reálkeresetek is mindhárom országban nőttek. A tanulmány szerzője elemezte a szerkezeti változásokat, kiemelve azokat a fontosabb ágazatokat, amelyek részesedése csökkent Kanadában, miután az Egyesült Államok a termelést más országokba telepítette a globális értéklánc révén. Itt említhető például az olcsóbb kínai vagy mexikói munkaerő komparatív előnye.

A szerző a globális értékláncok szakosodási törekvéseit vizsgálva áttekinti az árfolyamok, a nemzeti kamatok és árszintek összekapcsolódó ingadozásainak tendenciáit, továbbá az integrációban részt vevők központi bankjainak monetáris politikáját erre válaszként. Az integráció hatására változott a jövedelem eloszlása, illetve a jövedelmi egyenlőtlenség. (6. ábra)

6. ábra: A felső és az alsó jövedelmi decilis közötti arány országok szerint, 1991, 2000, 2010, százalék (a legalsó jövedelmű 10% részesedése = 1,00)

Az integráció és a monetáris politika fontosabb változói közötti összefüggés mutatható be a tanulmányban kifejtett kanadai modell (Terms-of-Trade Economic Model – ToTEM) alkalmazásával. A modell alapváltozatához mérten a termékforgalom változásait értékeli a kanadai gazdaság forgatókönyveivel. A megnövekedett észak-amerikai integráció sokkhatása érinti például a kanadai dollár árfolyamának változásait, a belföldi kamatszint ingadozását, a nemzetgazdaság kibocsátását, a nemzetközi fizetési mérleg pozícióját, a devizatartalékok állományát.

Az első forgatókönyv a kanadai dollár alacsonyabb árfolyamának rugalmasságát méri a termékexport keresletével (non-commodity export demand)¹ összefüggésben. A második változtatja a kanadai termékexporthoz felhasznált import arányát, a globális értéklánca tekintettel. A harmadik a kanadai belföldi felhasználás importjának arányát módosítja a globális értéklánca vonatkozóan. A negyedik a helyettesítés rugalmasságát variálja Kanadában, a belföldről, illetve az importból vásárolt inputtényezőkre nézve. Az ötödik modellezi a lakosság jövedelmének szóródását, például a hitelhez korlátozottan jutó fogyasztók (credit-constrained consumers) számarányának alakulásával.

A szerző összehasonlítja az ötféle forgatókönyv modellezett hatását az említett nemzetgazdasági folyamatokra, ajánlást ad a kanadai monetáris politika lehetséges válaszaira.

TÁRGYSZAVAK: gazdasági indikátor, külkereskedelelem, Kanada, Amerikai Egyesült Államok, Mexikó, Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény

NÁDUDVARI ZOLTÁN

70/2017

A társadalmi adományok szezonális jellege

Mathias Ekström: Seasonal Social Preferences

IFN Working Paper, 2017. 1159. sz. 1–28. p. (Institute of Industrial Economics – IFN)

URL: <http://www.ifn.se/wfiles/wp/wp1159.pdf>

A tanulmány az önérdéktől mentes (altruista) adakozás² statisztikai vizsgálatával foglalkozik svédországi adatok alapján. A visszaváltható palack, fémdoboz ellenértékét a kereskedelmi automata az egyéni döntés szerint kiadja vagy adományként kezeli, meghatározott karitatív célokra. A több évtizedes svédországi adatsor szerint a fémdobozok anyagának több mint 90%-át újrahasznosítják.

Világszerte ösztönzik a jótékony célú adományozást, például az USA 2016. évi adományösszege a GDP mintegy 2%-a (360 milliárd USD). Az egész évre számított adomány átlagosan 40%-a a hálaadás napjától (Thanksgiving) újév napjáig terjedő hetekben érkezett az Egyesült Államok megfigyelt százegy karitatív szervezetéhez. A megfigyelt és világhálón elérhető több mint negyvenötezer nonprofit szervezet esetén a kapott éves adomány mintegy 31%-a decemberben, ezen belül 12% az utolsó három napon érkezik.

A nonprofit szervezetek úgy támogathatók az Egyesült Államok adójogszabályai szerint, hogy az adomány alapján csökkenthető az adó. Ilyen gazdasági ösztönzés esetén a decemberben lényegesen növekvő adakozás fő oka, hogy az év végén tervezik az adó (és a kedvezmények) elszámolásait, ekkor érhető el az éves jövedelem előzetes kalkulációi.

Világszerte erős a készítés az ünnepekhez kapcsolódó (így sok országban a karácsonyi) adományozásra. Előfordul az ismeretségi körön belüli ajándékozás, és az lehet kölcsönös is – aki ad, az várhatóan kap is.

A szerző a svédországi idősort elemezve megállapítja, hogy a viszonzás nélküli adományok havi összege a „szeretet ünnepe” idején, decemberben szignifikánsan nagyobb, mint az év más időszakában. Az elemzés a 2006 és 2014 közötti időszak méréseire alapozott. Összesen 374 eladási helyre vonatkozóan 104 hónap akcióinak adatai érhetőek el. A minta összesen közel huszonnolcezer értékelhető adományozói döntés havi bontású adatait tartalmazza. A tanulmány kifejti a szóródás alakulását. A digitális távadatgyűjtés ellenőrzési módszere kiszűrte a kiugró, nem konzisztens megfigyeléseket.

¹ Az altruizmus akciói anyagi vagy pénzügyi terhet rónak az adományozó egyénre, amelyek másoknak hasznosak, és ezért nem feltételezhető a részükről viszonzás, ellenérték. Az adományok egy része ismert személyi körnek adható. Ez a vizsgálat nem ismert egyéneknek juttatott pénzádományokra (*charitable giving to unrelated strangers*) vonatkozik.

A statisztikai elemzés az adományozási ráták (donor rate) havi alakulására összpontosított. Mérték az összes visszaváltás számát és ebből azokat, amelyekhez adományozás tartozott, továbbá az elszámolt összes ellenértéket és ebből a nem elvitt (adományként felajánlott) részt. A havi visszaváltás egy üzletre jutó átlagos gyakorisága mintegy ezernyolcszáz eset a mintában, a teljes időszakban. A „gombnyomós” adományozás rátája átlagosan 7,7%.

Aki a visszaváltó automatába helyez újrahasznosítható üveget, fémdobozt, az – a megfelelő gombot választva – vagy elviszi az ellenértéket, vagy adományként egy jól ismert jótékonyági szervezetnek² ajánlja fel. Az adómérséklés nem kaphat szerepet az ilyen adományozásban! A döntés pillanatában semmilyen társadalmi nyomás nem érvényesülhet.³ Az adomány rendeltetése teljesen személytelen, bárki kaphat belőle támogatást külföldön, rászorulóként.

A szerző vizsgálta az összefüggést az alumíniumdoboz svédországi visszaváltása egységárának növekedése és a havi adományok alakulása között, elemezve a szezonálisitást is. Az adományozás januári arányai is viszonylag nagyok maradtak a vizsgált években, a decemberi csúcsok után közvetlenül.

A „gombnyomós” döntések alakulása az utóbbi években zavaró hatások nélkül összehasonlítható a 2006 és 2012 közötti időszakokkal, amikor Svédországban még nem volt adózási ösztönzés az adományozásra. A visszaváltáshoz kapcsolódó adományozás átlagosan 19 SEK értékű. Összehasonlításként: a 2012-től érvényesíthető svédországi adóleírás küszöbértéke legalább 200 SEK értékű adomány.

A megfigyelt minta adományozási rátája növekvő tendenciájú a 2006-tól 2011-ig tartó időszakban, majd a 2014 augusztusáig mért adatok rátái csökkentek. December közepétől a ráta erőteljesen nő az év előző hónapjaihoz mérten. Nyáron több a visszaváltás az üdítőitalok kiürített palackjaiból.

Kiemelkedően nagy a decemberi adományozási hajlandóság, ekkor az adományozások átlagos gyakorisága 21%-kal nagyobb a márciustól októberig terjedő időszakénál. A visszaváltás összes ellenértékéhez mért decemberi adományozási ráta – az előbbi évközi időszakhoz viszonyítva – mintegy 27%-kal nagyobb, így az

egy visszaváltásra számított adományok növekményei is nagyobbak az év végén.

A 2006 és 2014 közötti teljes időszak végén értékesebbek lettek a nagyobb úrtartalmú fémdobozok. A szerző elemzi ennek hatásait az adományozások csökkenő rátájára mind a gyakoriságot, mind a nem kivett pénzérmék arányát illetően. A decemberi adományozási hajlandóság az említett kisebb ráták mellett is sokkal nagyobb maradt az éves átlagnál a svédországi visszaváltások egyéni döntéseiben.

TÁRGYSZAVAK: adományozás, időszorelemzés, automatikus adatgyűjtés, Svédország, Amerikai Egyesült Államok

NÁDUDVARI ZOLTÁN

71/2017

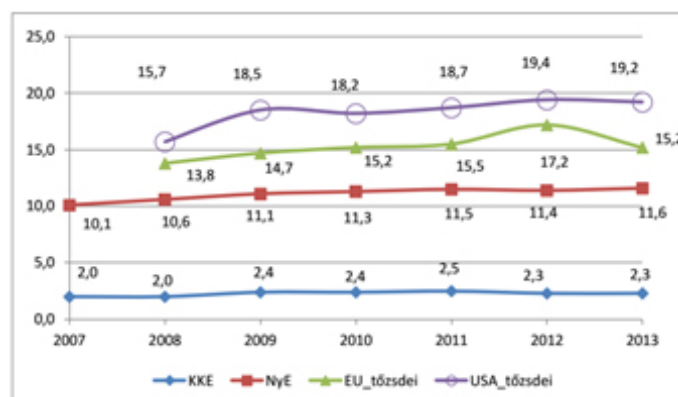
Összefüggés a közép-kelet-európai vállalatok innovációs képessége és pénzügyi teljesítménye között

Julia Bistrova – Natalja Lace – Rima Tamošiūnienė – Konstatins Kozlovskis: Does Firm's Higher Innovation Potential Lead to Its Superior Financial Performance? Case of CEE Countries

Technological and Economic Development of Economy, 2017. 2. sz. 375–391. p.

DOI: [10.3846/20294913.2016.1266411](https://doi.org/10.3846/20294913.2016.1266411)

A szerzők a közép-kelet-európai térségben¹ a vállalati immateriális eszközök részesedését vizsgálják az összes állóeszköz értékéhez viszonyítva mint az innovációs képesség egyik mutatóját. Nagy a különbség a megfigyelt térségek, illetve az európai és az amerikai tőzsdei vállalatok említett értékarányai között. (1. ábra)

1. ábra: A vállalati immateriális eszközeinek aránya térségek szerint, 2007–2013, százalék (összes eszköz állománya = 100)

Megjegyzés: KKE: közép-kelet-európai, NyE: nyugat-európai vállalatok, EU-tőzsdei és USA-tőzsdei vállalatok értékadataival. A mintaválasztás ismérve, hogy az éves bevétel nagyobb, mint 1 millió EUR.

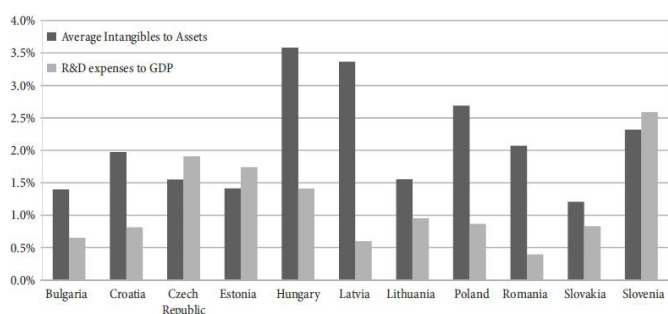
² Forrás: We Effect (alapításkor, 1958-tól Swedish Cooperative Centre). Elérhető: <http://www.weeffect.org/about-us/>.

³ A megfigyelt nagy svédországi üzletlánc 1984-től működtet visszaváltó automatákat. 2004-től helyezték üzembe egy új változatot, a Tomra márkájú típust (*Tomra recycling machine*), ahol az adományozás választható a készpénz kiadása helyett.

¹ A nemzetközi összehasonlítás adatai a térség országaira (BG, CR, CZ, EE, HU, LT, LV, PL, RO, SI, SK) vonatkoznak.

A vállalatok innovációs képességének összehasonlítására alkalmazható az immateriális eszközök aránya az összes állóeszközben, továbbá a megadott és az alkalmazott szabadalmak száma, a vállalat kutatási-fejlesztési (K+F-) kiadásainak értéke, az árbevételhez mért intenzitása és összetétele, a bejelentett új termékek összetétele, illetve aránya az értékesítési árbevételben. Az összehasonlítás az innovációs folyamatok minőségi tényezőire is vonatkozhat.

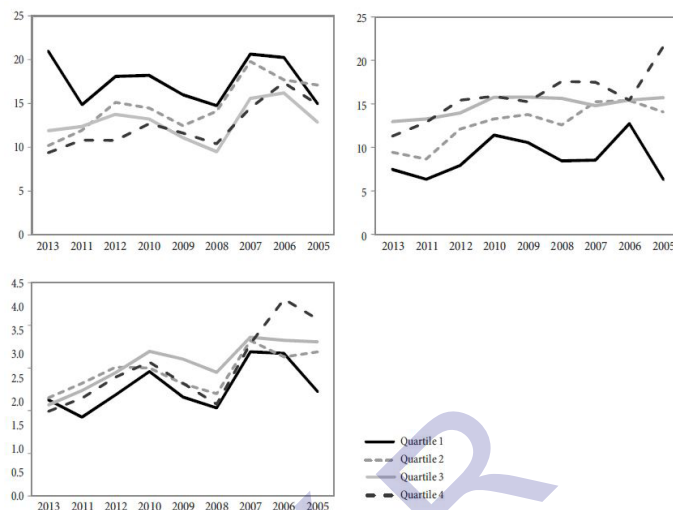
Két innovációs mutatót hasonlít össze a 2. ábra a vizsgált közép-kelet-európai országok szerint: az egyik az összes K+F-kiadás 2013. évi GDP-aránya, a másik az immateriális eszközök részesedése az összes eszköz állományában.

2. ábra: A K+F-kiadás GDP-aránya és az immateriális eszközök részesedése az összes eszköz értékében országok szerint, 2013, százalék

A cikk a pénzügyi teljesítmény (financial performance) és az innováció közötti komplex kapcsolat elemzéseit a vállalati számvitel idősoraira alapozza. A vizsgált mutatók: a saját tőke megtérülése (return on equity), a vállalkozás jövedelme (profit margin) mind bruttó (gross profitability – GM), mind nettó értékkel (net profitability – NM). A vizsgált minta nem tartalmaz olyan vállalatot, amelynek a profitrátája negatív.

A vizsgált közép-kelet-európai vállalatok adataiból összeállított kvartiliseket az immateriális eszközök arányának csoportjai határozzák meg, egyszázalékos különbségekkel. A kvartilisek és a jövedelmezőség összefüggésének mutatói: a saját tőke megtérülése² (ROE, fent balra), a bruttó működési eredmény aránya (GM, fent jobbra) és a nettó profitrátája (PM, lent). (3. ábra)

3. ábra: A saját tőke megtérülése (ROE), a bruttó működési eredmény (GM) és a profitrátája (PM) mediánjának alakulása az immateriális eszköz részesedésének kvartilisei szerint, 2005–2013, százalék

Megjegyzés: Az immateriális eszköz arányának első kvartilise a legkisebb, a negyedik a legnagyobb átlaggal.

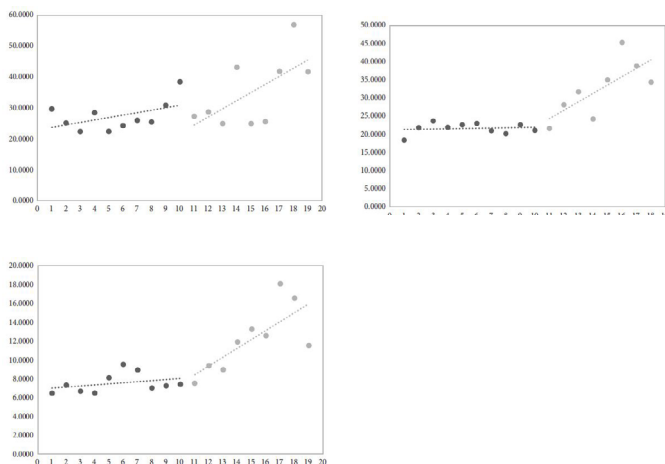
Az elemzés módszertana az immateriális eszközök arányának (intangible assets relative value) kvartiliseit választja a kelet-közép-európai térség összegzett innovációs mutatójának. Ez alapján hasonlítható össze a mintába választott vállalatok pénzügyi teljesítményeinek alakulása a 2005 és 2013 közötti időszakban, ide értve a válságot megelőző és követő éveket.

Nem igazolható, hogy a „innovációs élvonal” (negyedik kvartilis) jövedelmezősége a legkedvezőbb, és a legkisebb arányú (első) csoporté a legkedvezőtlenebb. Az immateriális eszközök arányai függvényében sokféle a három pénzügyi teljesítménymutató egymáshoz mért távolsága. Az itt meghatározott kvartilisek (az innovációs szint mutatói) a saját tőke megtérülésére (ROE) más sorrendet követnek, mint például a nettó profitrátája (PM) idősoráival.

A bruttó működési eredmény rangsorának fő hajtóereje, hogy az immateriális eszközök legnagyobb aránya (a negyedik kvartilisben) tendenciaként a legnagyobb vállalati jövedelmekhez tartozik. A válság éveiben a pénzügyi teljesítmény másik két mutatójának ingadozása és rangsoraik változása tapasztalható az innovációs csoportok szerint.

A saját tőke megtérülése, a bruttó működési eredmény és a nettó profit értékeivel meghatározott regressziós függvény tendenciaként azt jelzi, hogy a vállalati minta növekvő pénzügyi teljesítménye tartozik az immateriális eszközök aránya szerinti növekvő rangsorhoz. (4. ábra)

² A minta vállalatainak publikus pénzügyi adataiban a sajáttőke-arányos megtérülés (Return on Equity – ROE).

4. ábra: A saját tőke megtérülése (ROE, fent, bal oldalon) és a bruttó működési eredmény (GM, fent jobb oldalon) és a profit (PM, lent) átlagos értéke az immateriális eszköz növekvő arányú csoportjai szerint, EUR

Megjegyzés: Külön az első tíz és a második tíz nagyságcsoportha polinom függvény szerint határozták meg a regressziós vonalakat.

A csoportok számításai az immateriális eszközök egy és három százalékos sávjaival egymáshoz közeli regressziós vonalakat eredményeztek. A cikk közli a regressziós kapcsolatok szorosságát.

A vállalati pénzügyi teljesítmény mindhárom vizsgált regressziós vonala szerint elhatárolható két klaszter: a mezőny első felében kisebbek az innovációs lehetőségek, és itt viszonylag kisebb az eltérés az immateriális eszközök arányaival képzett csoportok átlagos jövedelmezősége között. A rangsor másik tíz csoportjában nagyobb az eszközaránnyal mért innovációs potenciál; itt nagyobbak a különbségek a megtérülés, a működési eredmény és a profit átlagos értékei között.

TÁRGYSZAVAK: innováció, vállalati pénzügyi teljesítmény, Közép-Kelet-Európa

NÁDUDVARI ZOLTÁN

72/2017

A tőke progresszív adóztatásának hatásai a vagyoni eloszlásra

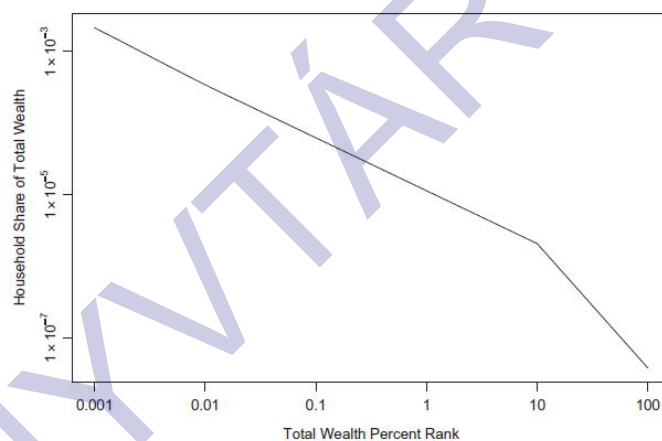
Ricardo T. Fernholz: The Distributional Effects of Progressive Capital Taxes

Journal of Economic Policy Reform, 2017. 2. sz. 99–112. p.
DOI: [10.1080/17487870.2017.1294074](https://doi.org/10.1080/17487870.2017.1294074)

A vagyoni progresszív adóztatása révén mérsékelni lehet a vagyoni egyenlőtlenségeket. A szerző kifejti e tárgykör fontosabb tanulmányainak ajánlásait, hivatkozik a fejlett gazdaságok vagyonestatisztikai adataira. Az ismertetett modellszámítások forgató-

könyvei az Egyesült Államok vagyoneeloszlását¹ veszik alapul, becslést adva a progresszív adóztatás várható hatásaira.

A progresszív vagyoadó (például 1-2%-os felső mértékkel) a háztartások viszonylag szűk rétegében fejtené ki lényeges hatást. A szerző a nem paraméteres empirikus módszer (nonparametric empirical methods) alapján végezte elemzéseit az Egyesült Államok 2012. évi vagyoneeloszlására (2012 US wealth distribution) alapozva. (1. ábra)

1. ábra: A vagyoni statikus eloszlása az Egyesült Államokban a vagyoni nagyságcsoporthai szerint

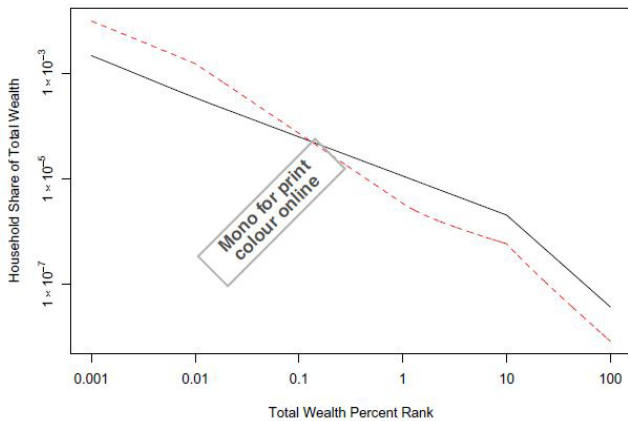
Megjegyzés: A függőleges tengely az Egyesült Államok összes vagyonának részesedési aránya a rétegekre (wealth shares), a vízszintes tengely a rangsorolt részek összege (log of rank) a százalék logaritmusával.

A szerző a megfigyelt rétegek várható reagálásait az Egyesült Államok 2012-re mért vagyoni rangsorára alapozva modellezi. Becslés készült a vagyoneeloszlás legfelső egy százaléka („TOP 1%”) progresszív adóztatásával elérhető változásaira, az egyenlőtlenség indukáló állapotához viszonyítva. A hosszú időszorral végzett elemzés szerint az Egyesült Államok háztartásainak adóztatott TOP 1%-a birtokolja a megfigyelt összes vagyoni mintegy 40–85%-át.² A 2. ábra összehasonlítja a vagyoni 2012. évi statikus eloszlását azzal a forgató-

¹ Forrás: Emmanuel Saez – Gabriel Zucman: Wealth Inequality in the United States Since 1913. Evidence from Capitalized Income Tax Data. *Quarterly Journal of Economics*, 2016. 2. sz. 519–578. p. <https://academic.oup.com/qje/article-pdf/131/2/519/11118612/qjw004.pdf>

² A cikk táblázatait több forgatókönyvet hasonlítanak össze. A statikus folyamat 2012. évi adómentes adatai képezik az alapváltozatot, ettől eltér a becsléssorozat egyes vagyoni rétegek (TOP 1%) adóztatásával, valamint az átlagos évi vagyonyarapodási feltételezett ütemével.

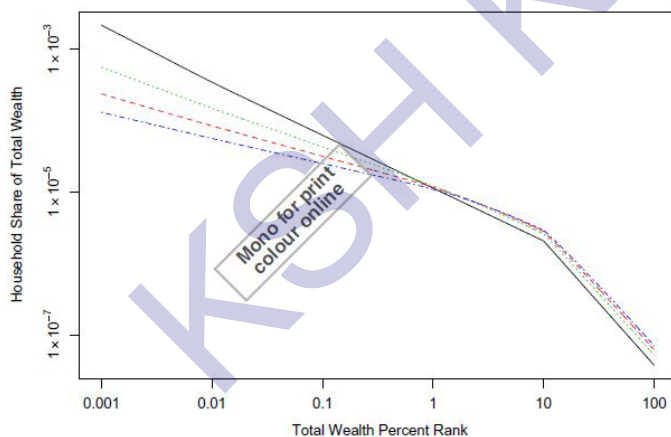
könyvvel, amely a rétegek 1980 és 2012 közötti időszakban átlagosan évi 2%-os vagyongyarapodását feltételezi az Egyesült Államokban.

2. ábra: Az Egyesült Államok háztartásai vagyongoszlása a megfigyelt csoportok rangsora százalékos skáláján statikusan és évi két százalékos növekedéssel becsült eloszlással, 2012 (a teljes sokaság vagyona = 1,00)

Megjegyzés: A szaggatott színes vonal a vagyon tényleges eloszlása nem statikus becsléssel. A függőleges tengely az USA összes vagyonának részesedési aránya a rétegekre (wealth shares), a vízszintes tengely a százalék logaritmusával méri a rangsorolt részek összegét (log of rank).

A szerző másik feltételezése, hogy a TOP 1% rétegeinek vagyonát 1-2%-os progresszív adó terheli, és ezzel az USA visszatérhet a hetvenes évekre jellemző (kevésbé egyenlőtlen) vagyoneeloszlásához. (3. ábra)

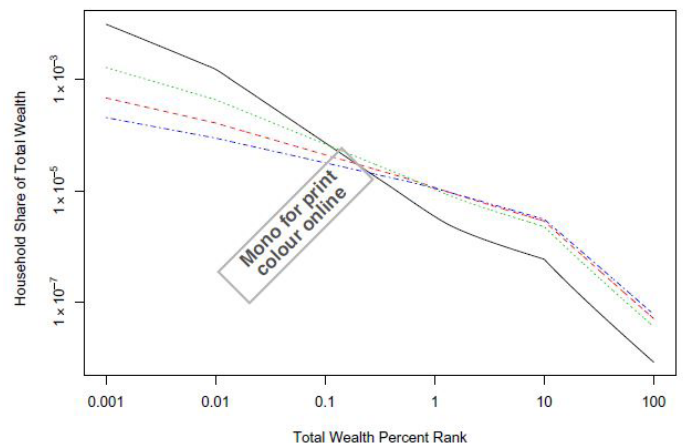
3. ábra: Az Egyesült Államok háztartásai vagyongoszlása a megfigyelt csoportok rangsora százalékos skáláján a progresszív adó forgatókönyvei szerint (a teljes sokaság vagyona = 1,00)

Megjegyzés: A szaggatott színes vonalak a progresszív adómértékek forgatókönyve a TOP 1% rétegeiben, a 2012. évi (nem adóztatott) alapváltozattal összehasonlítva. A függőleges tengely az Egyesült Államok összes vagyonának részesedési aránya a rétegekre (wealth shares), a vízszintes tengely a százalék logaritmusával méri a rangsorolt részek összegét (log of rank).

A cikk ismerteti a hatáselemzés koncepcióját, a modell fontosabb tényezőit, a jövedelmi rangsor megfigyelt rétegeinek feltételezett viselkedését leíró összefüggéseket. A fejlődési pálya változatai az Egyesült Államok háztartásainak megfigyelt rétegei szerinti becslések a felhalmozott vagyon változására, az egyenlőtlenység 2012. évi adatsoraival összehasonlítva.

A folyamatok vizsgált hajtóerői az Egyesült Államokban a háztartások megfigyelt rétegeinek munkajövedelme, vagyoni jövedelme, fogyasztása. A vagyon progresszív adóztatása eltérő mértékben érinti például az egyes rétegek vagyoni jövedelmének kockázatait (capital income risk), illetve a háztartás fogyasztását a következő időszakokban. Akik korábban a munkajövedelmük egy részéből magtakarítottak (belföldi vagyonként), a progresszív adóztatás hatására megfontolják a belépő közterhek mérséklésének lehetőségeit.

A szakpolitika a progresszív vagyonadó kapcsán azzal is számolhat, hogy a legnagyobb vagyonú rétegek megtakarításaiból (belföldön) felhalmozható tőke lassabban nő, mint adózás nélkül. A progresszív vagyonadó a kisebb közteherrel megvalósítható külföldi felhalmozásokra ösztönözhet, és a vagyon egy részét érdemes elrejteni. A TOP 1% vagyongyarapodásának lassulása várhatóan mérsékli a (belföldi) egyenlőtleniséget. (4. ábra)

4. ábra: Az Egyesült Államok háztartásai vagyongoszlása a megfigyelt csoportok rangsora százalékos skáláján a progresszív adó és a csökkenő felhalmozási ütemek forgatókönyvei szerint (a teljes sokaság vagyona = 1,00)

Megjegyzés: A szaggatott színes vonalak a progresszív adómértékek és hatásukra a csökkenő felhalmozás forgatókönyvei a TOP 1% rétegeiben, a 2012. évi (nem adóztatott) alapváltozattal összehasonlítva. A függőleges tengely az USA összes vagyonának részesedési aránya a rétegekre (wealth shares), a vízszintes tengely a százalék logaritmusával méri a rangsorolt részek összegét (log of rank).

Ez a tanulmány a progresszív vagyonadózás személyi körébe csak a TOP 1% háztartásait sorolja. Az adópolitika erre alapozott hatásvizsgálatai ajánlottak a vagyon nagyságának ennél szélesebb vagy szűkebb rétegeire, illetve a progresszív vagyonadó célszerű százalékos kulcsára vonatkozóan. Becslések adhatók erre alapozva a vagyoni egyenlőtlenség ebből eredő változási tendenciáira is.

TÁRGYSZAVAK: progresszív vagyonadó, egyenlőtlenség, Pareto-eloszlás, Amerikai Egyesült Államok

NÁDUDVARI ZOLTÁN

73/2017

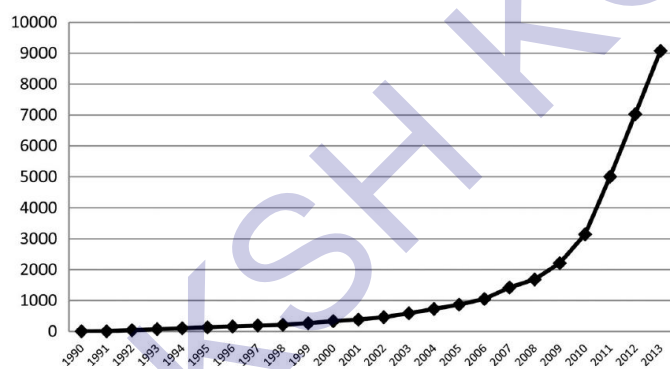
A gazdasági válság hatására Bulgáriába vándorolt görög kis- és közepes cégekről (KKV), 2007–2014

Nikos Kapitsinis: Firm Relocation in Times of Economic Crisis. Evidence From Greek Small and Medium Enterprises' Movement to Bulgaria, 2007–2014

European Planning Studies, 2017. 4. sz. 703–725. p.

DOI: [10.1080/09654313.2017.1288703](https://doi.org/10.1080/09654313.2017.1288703)

A bulgáriai cégregiszter adatai szerint 2013-ban mintegy kilencezer leányvállalat működött görögországi befektetők irányításával. (1. ábra)

1. ábra. A görögországi befektetők irányításával működő cégek száma Bulgáriában, 1990–2013

A cikkben ismertetett felmérés a görögországi befektetők bulgáriai kis- és közepes vállalatainak (KKV) mintájára vonatkozik. A külföldi leányvállalatok alapítása az Európai Unió tagállamaiban a gazdasági válság hatására is gyorsult. A munkaerő eltérő költségei szerepet kapnak a görögországi tőke kivitel döntéseiben, azonban 2007 és 2014 között ennél fontosabb a bulgáriai piacok könnyebb elérése a belföldi cégek által. A bulgáriai adóztatás is kedvezőbb.

A földrajzi közelség is fontos szerepet játszik a megfigyelt vállalat alapításokban; Görögország az EU tagállamai közül csak Bulgáriával szomszédos. Hivatalos adatok szerint az összes görögországi vállalat 1,5%-a (több mint tizenkétezer cég) helyezte át működését a balkáni országokba és Ciprusra a 2007 és 2014 közötti időszakban (firm relocation from Greece). A szerző a KKV-k elvándorlása kapcsán megemlíti, hogy az összes görögországi vállalat 90%-a ebbe a kategóriába tartozik, és ehhez közeli a bulgáriai KKV-k számaránya is.

A görögországi megszorító intézkedések növelték a vállalkozások és a háztartások adóit,¹ csökkent a bérszint, és a nemzeti jövedelem hat egymást követő évben (2008-tól 2013-ig) mérséklődött. A 2013. évi GDP a 2008. évinél mintegy 25%-kal volt kisebb Görögországban, ami a negyvenes évek közepétől egyik fejlett nemzetgazdaságban sem fordult elő. A 2008. évi munkanélküliségi ráta 7,7, a 2013. évi ráta 27% volt. A minta nagyrészt családi vállalkozásokat tartalmaz, amelyek termelékenysége és működési eredményének aránya viszonylag alacsony. A görögországi KKV-k romló jövedelmezősége sok esetben csődöt okozott, mivel a működés és a fejlesztés erősen függ a hitelektől.

A bolgár piacgazdaság kezdetétől, 1989-től megnyílt a lehetőség a külföldi tőke beáramlására. Az ország 2007-től az Európai Unió tagállama, ez lendületet adott a külföldi leányvállalatok alapításának. A szerző áttekinti a külföldi közvetlen beruházások fontosabb hajtóerőit egyrészt a válság előtt, másrészt a görögországi válság speciális feltételei mellett.

Az elemzéshez kapcsolódó kérdőívet a cikk függeléké ismerteti. A válaszokat 2014 tavaszán a világhálón küldték a kutatáshoz. A megfigyelt minta százhárom görög irányítású KKV-t tartalmaz. Ezen belül hatvannyolc mélyinterjú készült az elvándorlás hajtóerőiről. A befektetők válaszai mellett megkérdeztek négy bulgáriai számviteli céget, két bulgáriai, valamint öt görögországi területi kereskedelmi és iparkamarát is. Egy nagy görögországi kereskedelmi bank döntéshozója is értékelte a folyamatokat, a befektetések hajtóerőit.

A kérdőív zárt kérdései alapján az egyes állítások, vélemények „elfogadottságát” Likert-skálán mérték. A szerző a cégek kategóriái szerint ismerteti a válaszok

¹ A megszorítások csomagja Görögországban a vállalati jövedelemadót 20-ról 26%-ra emelte 2013-ban, bár van ennél nagyobb jövedelemadó, például az olasz (31,5%) vagy a német (30%) gazdaságban. A bulgáriai vállalati adó sokkal kisebb kulcsa (2005-től a jövedelem 10%-a) ösztönzi a külföldi működő tőke beáramlását.

és minősítések százalékos gyakoriságát. A megfigyelt mintára jellemző például a bulgáriai leányvállalat nagysága, működési területe, irányításának módja stb.

A mikrocégek aránya 66, a kisvállalatoké 24,5, a közepeseké 9,5%, a görög érdekeltségű KKV-k mintájában. A bulgáriai minta főtevékenységének 2014-es összetételében a kereskedelmi a legnagyobb (29,1%), ezt követi a szálláshely-szolgáltató, vendéglátó (16,5%), a feldolgozóipari (15,5%) és az építőipari (11,6%) cégek számaránya.

A táblázatok a beérkezett válaszok gyakoriságát mutatják az internetes kérdőívek alapján. A bulgáriai cég alapításának indoka főként a piaci előny, a termelés kisebb költsége, a jobb gazdasági helyzet, a menekülés a görögországi válság hatásaitól stb.

A szerző több esetben közli a kiegészítő mélyinterjúk lényeges megállapításait a hajtóerők értékelésével. A szakértők a görögországi helyzet Likert-skála szerinti értékelését adták a külföldi cégalapítás következő hajtóerőire vonatkozóan:

- magasak az adóterhek, hosszadalmas a forgalmi adó visszatérítése;
- nagy a bürokrácia;
- zuhant az értékesítés, nem stabil a piac;
- nehéz hozzájutni hitelhez, külső pénzforráshoz;
- kedvezőtlen az állami szabályozás;
- nem kedvező az energia beszerzése;
- magasak a munkaerő költségei;
- a csekkek elfogadása nem megfelelő, a partnerek bizalmatlanok;
- magas a bérleti díj;
- kedvezőtlen, hogy Görögország tagja az euróövezetnek;
- élénk a piaci verseny;
- magasak a szállítási költségek.

A görögországi válság a piaci kereslet zuhanásához vezetett a 2007 és 2014 közötti időszakban, amit főként a közel kétszeresre ugró munkanélküliségi ráta, a háztartások jövedelmének mintegy 30%-os csökkenése okozott.

A bolgár minta földrajzi körzeteire jellemző, hogy közel vannak a görög határhoz (Blagoevgrad), és a leggyakoribb székhely a fővárosi régió. A befektetők görögországi székhelye sokféle, a határ közeli régiók mellett távoli országok is előfordulnak a mintában.

A minta 52%-a olyan befektető, amely (mikro-)vállalkozását Görögországban megszüntette. További 37%-nak bejegyzett „alvó” vállalata van Görögországban, felgyült adósságait az új cég jövedelméből fedezheti. A megfigyelt befektetők 10%-a leányvállalatot

alapított, többségük a korábbi tevékenységeinek egy részét telepítette Bulgáriába.

TÁRGYSZAVAK: gazdasági válság, megszorítás, kis- és közepes vállalat, Bulgária, Görögország

NÁDUDVARI ZOLTÁN

74/2017

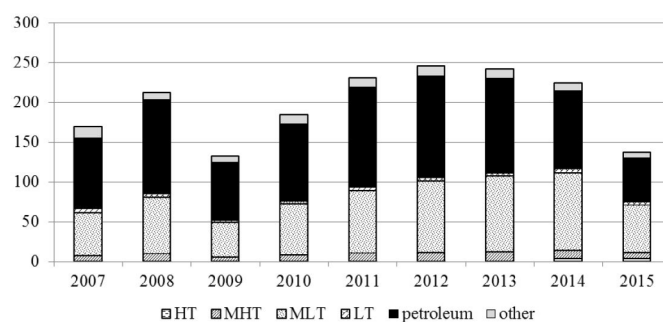
Oroszország komparatív előnye az EU 28 tagállamával és Kínával folytatott áruforgalomban

Krzysztof Falkowski: Russia-EU28 and Russia-China Trade Interdependence vs. the Competitiveness of the Russian Economy

Institute of Economic Research Working Papers. 2017. 25. sz. 1–12. p. (9th International Conference on Applied Economics Contemporary, Issues in Economy, Toruń, Poland, 22–23 June 2017)

URL: http://www.badania-gospodarcze.pl/images/Working_Papers/2017_No_25.pdf

A szerző a 2007 és 2015 közötti időszak kétoldalú külkereskedelmi forgalmának adatsorait elemzi termékcsoportok és Oroszország partnerei szerint. Az adatsorok az Európai Unió 28 tagállama (EU 28), illetve Kína értékeire vonatkoznak. E térségek és Oroszország külkereskedelmének adatait az áruk eltérő technikai színvonala szerint is bontják.¹ A szénhidrogén-energiahordozók és az alacsony technológiai színvonalú áruk (LT) részesedése dominál Oroszország kivitelében. Az oroszországi export a két földrajzi térségbe az 1. és a 2. ábra, az import a 3. és a 4. ábra szerint alakult az áruk fejlettségi kategóriái szerint.

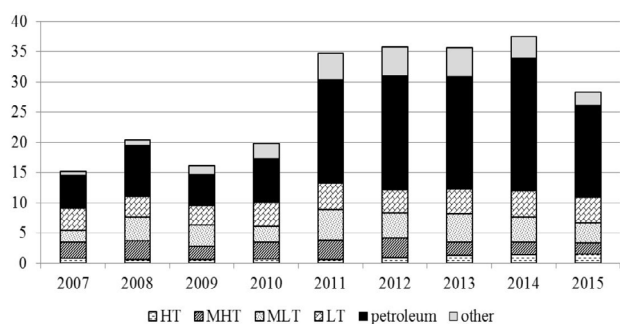

HT – high-tech goods, MHT – medium-high-tech goods, MLT – medium-low-tech goods, LT – low-tech goods (here and in the following figures)

Source: Own elaboration based on United Nations Commodity Trade Statistics Database.

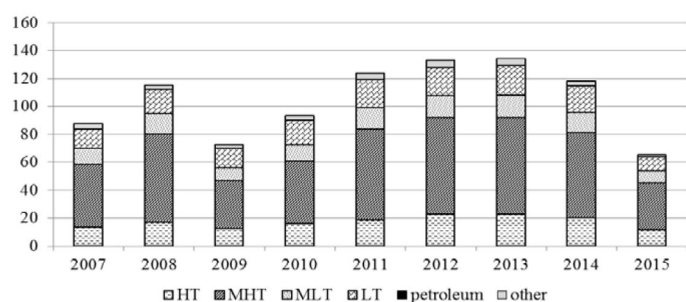
1. ábra: Oroszország exportja az EU 28 tagállamába az áru technológiai fejlettsége szerint, 2007–2015, milliárd USD

¹ A behozatal és a kivitel szerkezetének vizsgálatában az OECD módszertannak megfelelő a feldolgozottság mértékére, valamint a legfejlettebb csúcstechnika (HT), a közepes (MHT, MLT) és az alacsony (LT) technológiai színvonalra alkalmazott csoportosítás.

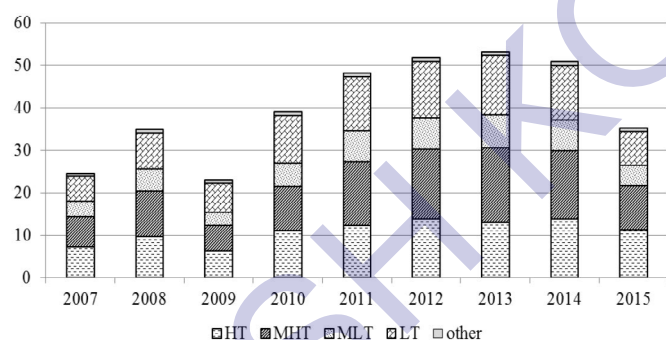
Source: as above.

2. ábra: Oroszország exportja Kínába az áru technológiai fejlettsége szerint, 2007–2015, milliárd USD

Source: as above.

3. ábra: Oroszország importja az EU 28 tagállamából az áru technológiai fejlettsége szerint, 2007–2015, milliárd USD

Source: as above.

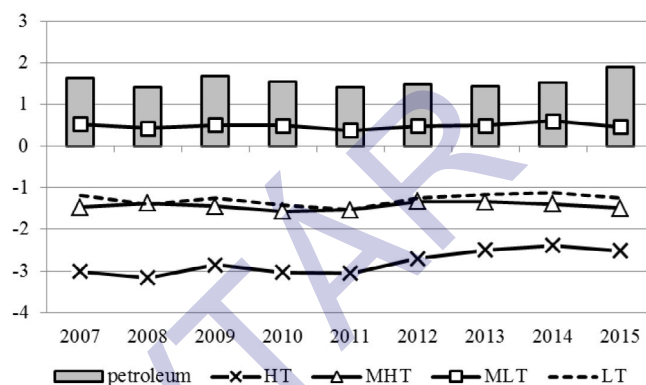
4. ábra: Oroszország importja Kínából az áru technológiai fejlettsége szerint, 2007–2015, milliárd USD

A csoportok jelölése az ábrákon: HT – high-tech goods, MHT – medium-high-tech goods, MLT – medium-low-tech goods, LT – low-tech goods, petroleum: (energiahordozók, például kőolaj)

A fejlett (HT, MHT) technológiájú árucsoportok részesedése mintegy 69% százalék Oroszország 2015. évi importjában az EU 28 tagállama esetén, azonban a korábbi éveknél kisebb értékekkel. A szerző az importtól függést vizsgálva utal arra, hogy az EU 28 tagállama politikai okból korlátozta külkereskedelmét Oroszországgal 2014 után, és ennek hatására a fejlett

technológiák (HT, MHT) importja 2015-ben számottevően csökkent.

A tanulmány elemzi az oroszországi kivitel megnyilvánult komparatív előnyének indexét (revealed comparative advantage – RCA)² a csúcstechnikára (HT), a közepes (MHT, MLT) és az alacsony színvonalú (LT) árucsoportokra, valamint a szénhidrogén-energia-hordozókra. (5. ábra)

Source: as above.

5. ábra: A megnyilvánult komparatív előny Oroszország külkereskedelmében az áru technológiai fejlettsége szerint, 2007–2015, (RCA „B” indexe)

Oroszország kedvezőtlen helyzete tartósan fennmaradt a fejlett technika (HT, MHT) nemzetközi versenyképességét tekintve, bár jók a piaci pozíciói például az űrtechnikában, a haditechnikában. Hátrányt jelez az RCA-elemzés például az informatikai eszközök, a tudományos műszerek, a gyógyszerek, a gépjárművek stb. világszertei versenyében.

A kőolaj és más szénhidrogén-nyersanyagok viszonylag kis belföldi hozzáadott értékűek, amelyekben Oroszország komparatív előnye tartósan megnyilvánul. Az EU 28 tagállamába exportált összes áru értékének több mint fele szénhidrogén-energiahordozó volt 2007 és 2012 között, 2015-ben azonban csak 39,5%. A Kínába exportált összes áruban ezek értékaránya 2011-ig kisebb volt 40%-nál, a 2011 és 2015 közötti időszakban nagyobb, mint 50%.

A szerző kiemeli ennek az exportszerkezetnek a kockázatait, utalva a „holland betegség” (Dutch

² A „B-” (Balassa-) index összeveti a vizsgált árucsoport arányát a teljes hazai exportban azzal a részesedéssel, amelyet az árucsoport képvisel az éppen vizsgált országok összes kereskedelmében. A B-index pozitív, ha az országnak megnyilvánult komparatív előnye van az árucsoportban.

disease) jelenségére.³ Megállapítja, hogy a földgáz és a kőolaj exportjának nagy aránya évtizedek óta visszafogja Oroszország gazdasági szerkezetének korszerűsítését. Az energiahordozók világpiaci ára érzékeny a konjunktúra alakulására.

A kőolaj és földgáz Európába szállított mennyisége viszonylag nagy, az EU 28 kereslete azonban távlatilag tovább csökkenhet. Oroszország válaszként új fizetőképes piacokat kereshet főként Ázsiában, ezen belül Kínában, de ennek feltétele a versenyképes ár, valamint az energiahordozók szállítási infrastruktúrájának kiépítése a fogadó országokig.

TÁRGYSZAVAK: külkereskedelem, komparatív előny indexe, árucsoportok színvonala, Oroszország, Európai Unió, Kína

NÁDUDVARI ZOLTÁN

Általános kérdések

75/2017

Jelentés a fenntartható fejlődési célokról 2017

The Sustainable Development Goals Report 2017
New York, 2017, United Nations. 1–60. p.

URL: <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2017/TheSustainableDevelopmentGoalsReport2017.pdf>

Az ENSZ két éve kitűzte a fenntartható fejlődés 2030-ig szóló világprogramját² – és megszületett az első átfogó értékelés a dolgok állásáról. Az univerzális célok meghatározását követően megkezdődött a világ országainak „kollektív utazása”, azaz megvalósításuk azal, hogy egyetlen ország sem maradhat le. A 2030-ig érvényes menetrend életbe lépett ugyan, ám a jelentés azt mutatja, hogy a haladás számos területen elmarad attól az ütemtől, amely ahhoz szükséges, hogy a végső időpontig teljesüljenek is az elképzelések – állapítja meg bevezetőjében António Guterres (1949),

³ A *Dutch disease* háttere, hogy a földgáz exportja az 1960-as évektől növekvő arányú bevételt hozott Hollandiának. Ez erősítette a nemzeti valutát, egyes hagyományos holland ipari exportcikkek viszonylag drágák lettek, romlott a nemzetközi versenyképességük, egyben a foglalkoztatási hatásuk.

¹ Ismertetésük: *Nemzetközi Statisztikai Figyelő*, 2015. 4. sz. 1–5. p.; az előzményekről: A 2030-as fenntartható fejlődési keretrendszer kialakítása. Bécs, UNIS http://www.unis.unvienna.org/unis/hu/topics/sustainable_development_goals_background.html

az ENSZ kilencedik, 2017. január 1-jén hivatalba lépett főtitkára. A hatvannégy oldalas kiadvány előljáróban emlékeztetésképpen felsorolja a tizenhét megállapított célt, Wu Hongbo, a világszervezet gazdasági és társadalmi ügyekben illetékes főtitkár-helyettese pedig két oldalon kifejti, milyen feladatok tornyosulnak a szegénység leküzdése terén korunk változó körülményei között.

Az adatok hasznosításában rejlő erőt taglalja a következő rövid rész. A célok megvalósításához is, a munkák menetének nyomon követéséhez is a döntéshozóknak kellőképpen pontos, releváns, kellően dezaggregált, könnyen kezelhető adatokra van szükségük (miközben a döntéshozatal minden szintjén emelni tanácsos a statisztikai műveltséget). Ugyanakkor a statisztikai kapacitások változatlanul erősítésre szorulnak; innovatív megoldások kerülnek előtérbe, hogy az új adatforrások beilleszthetők legyenek a hivatalos statisztikai rendszerekbe. Az adatokat előállító magánszféra és a statisztikai szolgáltatók a köz- és a magán-együttműködés (PPP) konstrukcióin keresztül érvényesíthetik közös érdekeiket, ügyelve rá, hogy a kezdeményezések megfeleljenek a hazai sajátosságoknak, s hosszú távon érvényesülhessenek. Ez intézményes megállapodásokkal, az adatok előállításánál készülő statisztikákkal, a magánadatoknak a végfelhasználókhoz, illetve megfelelő meghatalmazással rendelkező harmadik félhez történő közvetlen továbbításával és bizonyos feladatok kiszervezésével érhető el. Az adatinnovációs programok (köztük az éghajlatváltozás² és a természeti csapásokra vonatkozó crowdsourcing³) a világ számos országában megindultak.

Az újító megoldások között megemlíti az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által az egészségügyi információs rendszerfejlesztések keretében kidolgozott DHIS-2 nyitott platformot, amelyet napjainkban ötven ország alkalmaz, és kiternek az UNICEF és partnerei révén 2016-ban kifejlesztett modulra, amely a 2–17 éves korú gyermekek funkcióképességére irányuló kérdéseket (társas érintkezés, hallás, látás, tanulás) tartalmaz, és végső célja a fogyatékos személyek beilleszkedési esélyeinek javítása. Miután hangsúlyozza a vizualizáció időszerűségét, ez a rész az adatok hasznosításának jövőjeként az ENSZ adatokkal foglalkozó világforumán a dél-afrikai Fokvárosban elfogadott, majd az ENSZ Statisztikai Bizottságának 2017. március 7. és 10. között

² A 2005-ben a „tömeg” és a „forrás” szavak összevonásából megalkotott fogalom a részfeladatok kiszervezését fedi nagy számú résztvevőhöz. Az eredményeket interneten juttatják el a megrendelőhöz.

tartott, 48. ülésén jóváhagyott tervre utal.³

Az összefoglaló a továbbiakban az egyes célok szerint haladva, folyamatokra bontva áttekinti az ezredforduló és a legfrissebb rendelkezésre álló esztendő között leginkább jellemző adatokat. (Ami az adatok hiánya miatt esetenként nem csak időbeli korlátokba ütközik: a nők nem fizetett háztartási munkájánál az

időráfordítást csupán hetvenegy országnál lehet feltüntetni). A továbbiakban a tizenhét feladat mindegyikénél egy bekezdésnyi szöveges ismertetésben kiemeli a legkirívóbb jelenségeket, figyelmeztetve a legsürgesebb tennivalókra.

TÁRGYSZAVAK: fenntartható fejlődési célok, adatgyűjtési innováció, Egyesült Nemzetek Szervezete

³ Nemzetközi Statisztikai Figyelő, 2017. 1–2. sz. 67. p.

HOLKA LÁSZLÓ

E számunk szerzői

BÁNDI MELISSA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
tájékoztató könyvtárosa

HAJNAL BÉLA,

a Debreceni Egyetem főiskolai tanára

HOLKA LÁSZLÓ,

a Központi Statisztikai Hivatal
ny. vezető főtanácsosa

KÁLMÁN RITA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
főosztályvezetője

NÁDUDVARI ZOLTÁN,

a Központi Statisztikai Hivatal
ny. főtanácsosa

ROVÁCS BARNA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
tájékoztató könyvtárosa

RÓZSA GÁBOR,

a Központi Statisztikai Hivatal
ny. főosztályvezető-helyettese

SZULY RITA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
kutatástámogató könyvtárosa

Nemzetközi Statisztikai Figyelő

ISSN 2416-0814

Megjelenik évente négyszer
III. évfolyam 3. szám

Főszerkesztő

Rózsa Dávid

Főszerkesztő-helyettes

Pásztor Angelika

Rovatszerkesztők

Holka László (Társadalom)
Nádudvari Zoltán (Gazdaság)
Rózsa Gábor (Demográfia)

Lapterv

Domonkos László

Tördelőszerkesztő

Csaba Tímea

Kiadó

Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
Budapest II., Keleti Károly u. 5.

Felelős kiadó

Fülöp Ágnes

A szerkesztőség elérhetősége

Telefon: +36 (1) 345-6406
E-mail: david.rozsa@ksh.hu

Honlap

http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kiadvany_nsf

